

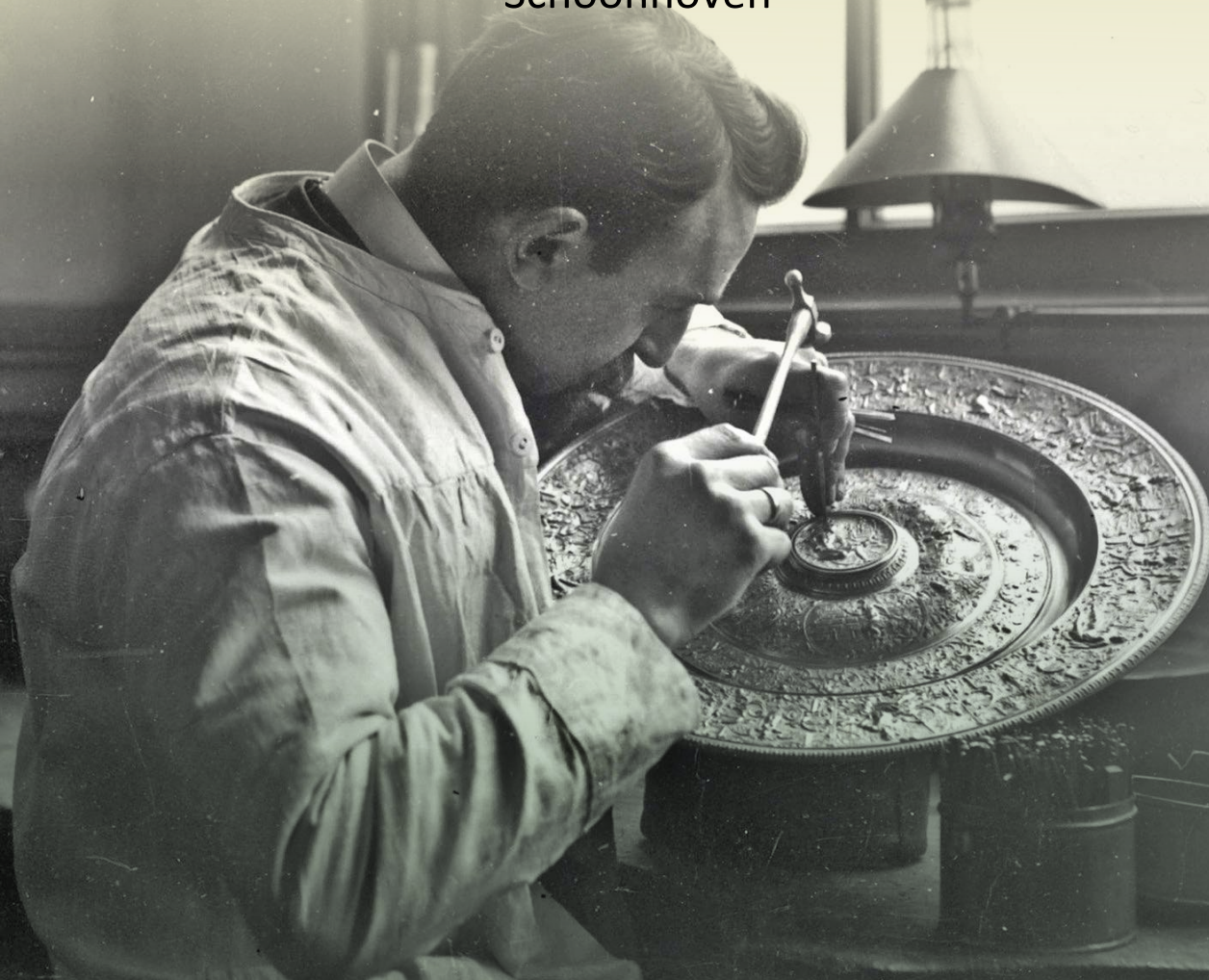
JAARGANG 1 - JAARBOEK 2021

DE ZILVER HISTOGRAAF SCHOONHOVEN

OVER DE DUIZEND MEESTERS, HUN WERK EN HUN STAD

Zilver Histograaf
Schoonhoven

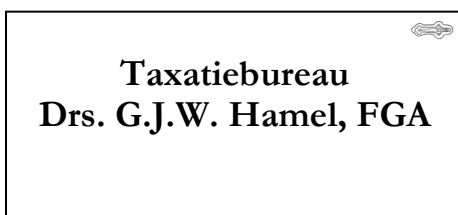

Jaarboek 2021 Zilver Histograaf Schoonhoven

Dank aan onze sponsors van 2021
Zilverstad: dat onderscheidt ons van de rest

Panorama van de Zilverstad

Bij de cover van het Jaarboek 2021

*Ferdinand Alexander Hoogendijk
(geb. 1879, ovl. 1935).
Leraar 'zilversmeden, metaaldrijven en
boetseren' (1904-1935)
aan de Nijverheids Teekenschool,
de voorloper van de huidige
Vakschool Schoonhoven.
Daarnaast was Hoogendijk
tevens zelfstandig werkmeester,
zilversmid, 'kunstrijver'.*

*Foto: Cornelis Vreedenburgh jr.,
omstreeks 1917.*

Colofon

Jaarboek 2021 Zilver Histograaf Schoonhoven

De *Zilver Histograaf Schoonhoven* is een historisch periodiek over 'de geschiedenis van de 1000 Meesters die het deden en doen, hun werk en hun stad.' Afleveringen verschijnen regelmatig, in *open access*, via de gelijknamige website www.ZilverHistograaf.nl. Onder het motto, 'Zilverstad: dat onderscheidt ons van de rest'.

De *Zilver Histograaf Schoonhoven* verschijnt onder auspiciën van het *Schoonhovens Goud- en Zilversmidsgilde Sint Eloy*.

Redactie in 2021

Rogier de Groot, webmaster

Gemke Jager, redactielid

Rene Kappers, hoofdredacteur

Loek van der Kolk, redactiesecretaris

Dick Mentink, adviseur

Ferry Mol, redactielid

Cristel Stolk, redactielid

Bart Ibelings, gastredacteur ('Het vroegste werk van Schoonhovense zilversmeden')

Janjaap Luijt, gastredacteur ('De ware gedaante van de Jacobakraag')

rogier@roaxdesign.com

info@gemkejager.nl

rene.kappers@live.nl

redactie@zilverhistograaf.nl

d.mentink1@planet.nl

ferrymol4@gmail.com

c.stolk@samh.nl

bj.ibelings@live.nl

luijt@agandau.nl

Vormgeving: Roax Design, Schoonhoven.

Covers: Ton van Velsen, Hilversum

ISBN 978-90-903-5660-0

De Stichting HEK, Historische Encyclopedie Krimpenerwaard, is de rechtspersoon die de uitgever is van de *Zilver Histograaf Schoonhoven*

Bestuur

Han Goutier, voorzitter

Gemke Jager, secretaris-penningmeester

Rene Kappers, lid

info@nederlandje.nl

info@gemkejager.nl

rene.kappers@live.nl

TIPS voor NAVIGEREN

Klik auteur / titel:	naar artikel
Klik afbeelding:	naar artikel
Klik ‘december afl. 4’ :	retour naar inhoudsopgave van aflevering
Klik ‘Jaargang 1 2021’:	retour naar inhoudsopgave van Jaargang
Ctrl-F(ind) ‘woord’:	zoek ‘woord’ in het hele Jaarboek 2021
⌘-F(ind) ‘woord’:	zoek ‘woord’ in het hele Jaarboek 2021

Inhoud Jaarboek 2021

II	Sponsors	Een Panorama van de Zilverstad
III	Colofon	Jaarboek 2021
IV	Inhoudsopgave	Jaarboek 2021
V	Register	Afleveringen Zilver Histograaf 2021
VI	Register	Namen van goud- en zilversmeden in Jaarboek 2021
VII	Register	Tabellen, grafieken en kaarten in Jaarboek 2021
VIII	Han Goutier	Overwegingen bij het eerste Jaarboek 2021
IX	George Hamel	Steun van Gilde Sint Eloy: enthousiasme, verbinding en trots
X	Dick Mentink	Het werd tijd
XI	Redactie	Het avontuur van 2021 smaakt naar meer

Bij een Panorama van de Zilverstad

Panorama van de Zilverstad, adressen v.l.n.r. Havenstraat 49, 47a, Haven 69, Haven 64, 66, 68, 70, 54, 66, 13, Bij de Watertoren, Haven 7, 61, Nes 22, Scheepmakershaven 30.

Werkplaats/huis van: Zilverfabriek A. Mesker & Zn, Zilverfabriek P. van Oostrom & Zn, Pieter van Sonsbeek, Artis Causa (Huub Rogier, Gabri Schumacher)/Jan Ariensz, Willem Littel Wmz, Gillis Grevink, Jacob Kooiman AGz/Andries Graves Kooiman, Adrianus Kuijlenburg Jz, Rikkoert Edelambachtshuys, Paul de Vries/Wouter van Balen/Titiaan de Geer, Juwelier Rikkoert, Jacob G.J. Niekerk, F. Edeling, H.C. Daudt.
Foto's en Collage RKa

Register: Afleveringen Zilver Histograaf 2021

2021 maart

[afl. 1](#) [1. Inhoud](#)

- 1 **Inhoudsopgave**
- 2 **Dick de Cloe** | Geschiedenis heeft economische waarde. Zeker voor de Zilverstad
- 3 **Han Goutier** | De Zilver Histograaf Schoonhoven
- 4 **Rene Kappers** | Een meesterwerk verricht door Haub Rogier. Vakmanschap in Schoonhoven
- 11 **Rene Kappers** | Opvolging bij Schoonhovense zilversmeden. Van vader op zoon?
- 16 **Rene Kappers** | Bondscongres van 1930 te Schoonhoven
- 19 **Rene Kappers** | Ramen van zilverwerkplaatsen. Ook noorderlicht voor goud- en zilversmeden?
- 22 **Rene Kappers** | Het aantal inwoners van de Zilverstad 1300-2010 in grafiek. Aantallen en trends
- 23 **Colofon**

2021 juni

[afl. 2](#) [24. Inhoud](#)

- 24 **Inhoudsopgave**
- 25 **Van de redactie** | Genealogie als thema
- 26 **Ferry Mol** | Van der Hoff, 1783-1920, vier generaties goud- en zilversmeden in Schoonhoven
- 37 **Ferry Mol** | Deelgenealogie goud- en zilversmeden Van der Hoff, 1711-2013
- 42 **Rene Kappers** | Van Os van den Abeelen, zilversmeden in Schoonhoven 1885-1950
- 51 **Rene Kappers** | 1776, Andries Graves Kooiman 'slaat een hartie'. Meestertekens en familiewapen
- 55 **Colofon**

2021 september

[afl. 3](#) [56. Inhoud](#)

- 56 **Inhoudsopgave**
- 57 **Redactie** | Aflevering 3 in 2021. Nieuwe rubrieken, nieuwe toegangen, nieuwe artikelen en een oud raadsel
- 58 **Ferry Mol** | Galerij der Meesters, een nieuwe rubriek. Wie helpt?
- 60 **Ferry Mol** | Galerij der Meesters: A.C. Wendels, A.S.D. Van der Hoff, C. Wendels
- 61 **Redactie** | Nieuwe Schoonhovense zilvermerken. Een nieuwe rubriek
- 62 **Peter van Oel** | Zilveren snuifdoos van Jan Mesman, Schoonhoven, met een F
- 65 **Peter van Oel** | Peervormige zilveren theepot met gedreven schelpmotief en houten handvat: Gerrard Koen, Schoonhoven 1743 of 1763?
- 67 **Rene Kappers** | Het Rekeningenboek van het Goudsmidsgilde in Schoonhoven op HofOfDa. Met lijst Gildebroeders en meestertekens
- 70 **Rene Kappers** | Een Keurteken-plaatje van Schiff? Onderzoek rond een bijzondere zilveren vondst in het Schoonhovense Havenslib
- 73 **Rene Kappers** | Het vroegste werk van Schoonhovense goud- en zilversmeden, 1365-1397
- 87 **Colofon**

2021 december

[afl. 4](#) [88. Inhoud](#)

- 88 **Inhoud**
- 89 **Redactie** | Zilverstad: dat onderscheidt ons van de rest
- 90 **Gerard Waardenburg** | Cornelis Vroedenburgh jr., 1885-1963, zette de Zilverstad op de kaart. Als eerste!
- 105 **Rene Kappers** | De Trouwbelofte. Een historische roman in Schoonhoven omstreeks 1770. Recensie
- 106 **Ferry Mol** | Galerij der Meesters: Van der Hoff, Beerendsen, Van Willenswaard, Benschop, Knudstaal, Peit
- 109 **Ferry Mol** | Loyaliteit loomt. Een bijzondere pensioenvoorziening voor 50 jaar trouwe dienst
- 113 **Peter van Oel** | Nieuwe zilvermerken. Zilveren Lodereindsouje: Schoonhoven, en jaarletter G. Welk jaar?
- 115 **Dirk den Hartog, Rene Kappers** | Galerij der Meesters: Frank Pluut, Dirk van der Ree
- 116 **Rene Kappers** | De ware gedaante van de Jacobakraag, de 15de eeuwse Schutterskraag van Schoonhoven
- 132 **Colofon**

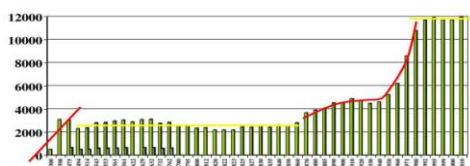
Register: namen goud- en zilversmeden in Jaarboek 2021 Zilver Histograaf Schoonhoven

TIP **Ctrl-F(ind)** ‘woord’: zoek ‘woord’ in het hele Jaarboek 2021
⌘-F(ind) ‘woord’: zoek ‘woord’ in het hele Jaarboek 2021

Ariensz, Jan	Koppenol
Baaren, van	Kooiman
Balen, van	Koudstaal
Barendse	Kuijlenburg
Begeer	Kuijpers
Benschop	Lagemaat, van de
Berg, van den	Lasonder
Bergh, van den	Lazonder
Blok	Littel
Boostoppel	Logher
Bosch	Mankor
Bosch, van den	Matthesius
Capoen	Meijer
Cooijman	Mesker
Daudt	Mesman
Geer, de	Meyster Henrik
Goeij, de	Murk
De la Vay	Niekerk
Deerenberg	Nouhuys, van
Den Besten	Oosterhout, van
Dieges	Oostrom, Van
Dongen, van	Os van den Abeelen, van
Dulavay	Os, van
Eggaert de goudsmid	Pelt
Edeling	Pluut
Esser	Quack
Ewijk, van	Ree, van der
Gaillard	Rietveld
Geelen, van	Rikkoert
Gelderens, van	Rogier
Graves Kooiman	Roosenburg
Grevink	Scerpswaert
Greup	Schiff
Hart, ‘t	Schumacher
Heerens	Sonsbeek, van
Hemminc de goudsmid	Vaal, De
Henrick barbier	Verkerk
Herens	Verroen
Hoff, van der	Verroen
Holten, van	Voorsluis
Hoogendijk	Vos
Hooijkaas	Vosch
Hooykaas	Vreedenburg
Huisman	Vreedenburg
Huukslot	Vries, de
In der Maur	Waas, Van
Itjeshorst	Wendels
Janne de goudsmid	Wendels
Janne Michielszoon	Wier
Klarenbeek	Wijer
Koen	Willem de goudsmid
Kok	Willenswaard, van

 Register: Tabellen, Grafieken en Kaarten in jaargang 1, 2021

- 1-14 Tabel 1. Geteld aantal zilversmeden en genoteerde familienamen per genoemde eeuw sinds 1360 in Schoonhoven.
- 1-20 Tabel 1. Adreslijst van de 43 onderzochte goud- en zilversmidswerkplaatsen, met uitkijkrichtingen van het grote werkraam.
- 1-21 Tabel 2. Uitzichting, met frequentie, vanuit 43 zilversmidswerkplaatsen in Schoonhoven.
- 3-76 Tabel 1. De Schoonhovense goudsmeden aangetroffen in de Bloise rekeningen (1356-1397).
- 4-120 Tabel 1. Jacobakraag. Afmetingen van de verschillende schakels. Maten in mm.
- 1-22 Grafiek 1. Aantal inwoners van Schoonhoven 1300 - 2010 en haardsteden/huizen 1475-1762, met peiljaren (peiljaren niet lineair). De benaderde trends: rood groei, geel stabiliteit.

- 2-27 Kaartfragment, ca. 1770. “La Sud-Hollande”, Covens en Mortier.

- 3-73 Afb. 1 Het bezit van Jan van Blois, c.q. Jan van Beaumont omstreeks 1356. Schetskaart RKa, naar Ortelius.

- 4-104 Situering C.Vreedenburgplantsoen. Google Earth-opname, juni 2021.

Overwegingen bij het eerste Jaarboek 2021 Zilver Histograaf Schoonhoven

Han Goutier

Op 1 maart 2021 was het zover... De eerste Zilver Histograaf werd gelanceerd! Via *open acces* is het voor ieder gratis toegankelijk, op het *world-wide web*. 'Een digitaal periodiek over de geschiedenis van de Meesters van de Zilverstad, van de mensen in het goud-en zilvertak in Schoonhoven, van vroeger en nu, en van hun produkten van edelmetaal', schreef ik in mijn voorwoord van het eerste tijdschrift. Vandaag kijken wij met enthousiasme en trots naar vier nummers boordevol interessante en boeiende verhalen. Door 27 artikelen en bijdragen van 7 auteurs hebben de 700 abonneés en afgeleide abonneés in 2021 kunnen kennismaken met Hèt Tijdschrift.

Na intensieve voorbereiding werd in de aanloop een format bedacht, content verzameld, een redactie en bestuur samengesteld, auteurs aangezocht, en, niet onbelangrijk, sponsors bereid gevonden om de Zilver Histograaf mogelijk te maken. Er zijn in dit eerste jaar verbeteringen aangebracht in het 'zoeken en vinden' van informatie waarbij hulp werd geboden door ROAX. De ontwikkelingen gaan voort en zullen in de komende nummers zichtbaar zijn. Zo vindt u in het Jaarboek 2021 een 'klikbaar' inhoudsoverzicht.

Ieder die een bijdrage heeft geleverd aan de totstandkoming van de eerste jaargang van de Zilver Histograaf Schoonhoven wordt zeer gewaardeerd en bij deze bedankt. Onze sponsors zijn wij zeer veel dank verschuldigd. Zij maken het mede mogelijk dat we het magazine voor de abonneés gratis kunnen aanbieden. Met hun toezegging voor komende jaren gaan bestuur en redactie weer enthousiast voort. Wij zien terug op een succesvol jaar 2021 en bereiden ons voor om het komende jaar onze lezers te vergasten op lees-en kijkplezier.

Dank aan allen en een gezond 2022, en daarna, toegewenst !

Namens het bestuur van de Zilver Histograaf,
Han Goutier , voorzitter

Steun van het Gilde Sint Eloy: enthousiasme, verbinding en trots

George Hamel

Van harte feliciteert het Schoonhovense goud- en zilversmedengilde St. Eloy het bestuur van de Zilver Histograaf met de eerste jaargang van dit nieuwe cultuur-historisch digitale magazine. Initiatiefnemer en hoofdredacteur René Kappers nam al in een vroeg stadium contact met ons op. De geschiedenis van de vele bedrijven en goud- en zilversmeden die eeuwenlang hun stempel hebben gedrukt op het leven in onze stad levert boeiende verhalen op die het waard zijn om in een magazine verteld te worden. Dat was het idee achter het initiatief waarvoor hij, als erelid van ons Gilde, eigenlijk vanzelf onze samenwerking en betrokkenheid zocht. Natuurlijk waren wij als Gilde gelijk enthousiast.

Als logo van de Zilver Histograaf is gebruik gemaakt van het gildelogo: de vleuwen van het wapen van Schoonhoven met in het midden de letter M. Die letter stond in de helm van het Minervakopje dat werd afgeslagen in het zilver dat bij het waarborgkantoor in Schoonhoven werd aangeboden om gekeurd te worden. Daarmee was gelijk de verbinding tussen de Zilver Histograaf en het Gilde St. Eloy beklonken.

Uiteraard was er ook geld nodig om het magazine te kunnen realiseren. Als Gilde hebben wij daarom besloten om voor drie jaar een sponsorbijdrage ter beschikking te stellen. Onze leden krijgen daarmee het magazine via het secretariaat van het Gilde in hun mailbox.

Inmiddels zijn er vier edities van het magazine verschenen. Met prachtige verhalen die de historie van onze Zilverstad tot leven brengen. En daardoor ook de historie van ons gilde, dat zijn huidige naam heeft gekregen in 1988, maar een lange voorgeschiedenis heeft via onze rechtsvoorganger de Nijverheidsvereniging, die in de 19e eeuw werd opgericht. Deze laatste was feitelijk de voortzetting van het gilde van vòòr de Franse tijd.

Wij zijn er trots op dat de Zilver Histograaf onder onze auspiciën realiteit is geworden en wensen het bestuur en de redactie veel succes bij de volgende jaargang in 2022.

Drs. George J.W. Hamel, FGA
voorzitter Gilde St. Eloy

Het werd tijd

Dick Mentink

Zie hier een 140 pagina's dik Jaarboek 2021 over alles wat met Schoonhovens' zilver en Schoonhoven als zilverstad te maken heeft. En dit is nog maar het allereerste begin als het aan de redactie ligt. De bedoeling is dat de *Zilver Histograaf Schoonhoven* de komende jaren uitgroeit tot vraagbaak en vindplaats voor een ieder die iets te weten wil komen en op de hoogte wil blijven over Schoonhoven en zilver.

Er is nog zeer veel te ontdekken en te onderzoeken. De ambitie van de redactie ligt er niet om: zij gaat voor 'alles'. Wat dat gaat inhouden, moet uiteraard worden afgewacht. Maar als adviseur van de redactie lijkt het mij vooral van belang een goede balans te vinden tussen de verschillende 'thema's of invalshoeken van onderzoek en kennisvermeerdering. Het is niet moeilijk daar invulling aan te geven als ik overzie wat we tot nu toe weten en wat nieuwsgierig maakt om te weten te komen. Laat ik mij hier tot het volgende beperken.

Inventarisaties in de afgelopen jaren brachten aan het licht dat er in de zilverstad zo'n 1000 zelfstandige goud- en zilversmeden hebben gewerkt en dat zij uit 390 families afkomstig zijn. Hiervan werkte de helft niet meer dan één of twee generaties in het vak van de zilverstad. In 190 families is er sprake van drie generaties of meer in het vak: een 'beroepsdynastie' heet dat. Korthedshalve wordt het voor de zilverstad als 'zilversmidsdynastie' aangeduid. Slechts een klein deel daarvan is nog maar als (deel-) genealogie gepubliceerd.

De onderlinge verwantschappen maakten de opleiding van leerlingen mogelijk, van vader op zoon, en via dochters van opa op kleinzoon of van een oom op zijn neefje. Deze verwantschappen vormden de lijnen van de vererving van 'de zaak', de werkplaats met oven, het gereedschap, de mallen, sjablonen, de stampjes en stempels. En niet te vergeten de klantenkring. We weten er nog weinig van met zekerheid.

Kunsthistorisch kent Schoonhoven alleen 'grote meesters' in de meest recente geschiedenis. *Zilver in Beweging*, *Zilverkunst*, *Artis Causa* en *De Watertoren* zijn namen die vanaf 1990 daarmee verbonden zijn. Misschien is ook 'Oud- Hollandsch' uit Schoonhoven omstreeks 1900 de uitzondering bij dit beeld; maar ook 'Oud Hollandsch' is nog nooit onderzocht.

Schoonhovenaren maakten kleine 'artikelen' en ze hadden daarmee lange tijd 25% marktaandeel (van de kilo's zilver) in Nederland. Dat moet een enorme hoeveelheid 'artikelen' zijn geweest die tegen concurrerende prijzen verkocht werden.

Voor concurrerende prijzen zijn in Schoonhoven al vroeg efficiënte wijzen van produceren bedacht. Natuurlijk in het laagst mogelijke 'tweede' gehalte. Maar onder andere werd ook al (?) sinds 1700 een vorm van arbeidsdeling toegepast. Dat was produceren op een manier die later werd aangeduid als 'industriëel'. En in Schoonhoven geen stoom maar op spierkracht. Daarover weten we nog bijna niets; onderzoek hiernaar is voor de Zilverstad bijna niet gedaan.

'Alles' is dus een niet geringe ambitie bij dit overzicht vol verschillende soorten hiaten: genealogisch, historisch, technisch, sociaal, economisch, kunsthistorisch, etc. In ieder geval is er nu een vaste en primaire verzamelplaats ingericht: de *Zilver Histograaf Schoonhoven*, als vindplaats en vraagbaak voor een ieder.

Het avontuur van 2021 smaakt naar meer

van de Redactie

‘Zilverstad: dat onderscheidt ons van de rest’. De Zilver Histograaf Schoonhoven wil vertellen hoe dat is gekomen. Met die missie zijn wij na een korte voorbereiding met elkaar vertrokken op een nieuwe avontuurlijke weg. Met een idee om de kennis die er is ook vast te leggen en aan iedereen ter beschikking te stellen in *open access*; gratis toegankelijk via het *world wide web*. En om nieuw onderzoek te stimuleren en te presenteren.

Het resultaat van 2021

In 2021 werden 4 afleveringen gerealiseerd door 7 auteurs met 27 artikelen en bijdragen. Ton van Velsen maakte de vier fraaie *covers* en Rob Glastra leverde bijzondere foto's. De 7 vaste leden van de redactie en 2 gastredacteuren organiseerden het. De Zilver Histograaf werd in 2021 geïllustreerd met meer dan 150 afbeeldingen. Bij elkaar werden telkens 700 abonnees en afgeleide abonnees geïnformeerd.

Er werd een nieuw inzicht gepresenteerd over het ontstaan van het begrip ‘zilverstad’, dank zij Gerard Waardenburg. Niet de landelijke pers, maar één fotografie-liefhebber en vrijetijdsauteur zette vanaf 1911 de Zilverstad op de kaart: Cornelis Vreedenburgh jr.

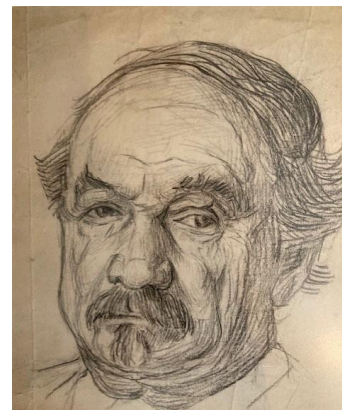
Twee nieuwe vaste rubrieken zagen het licht. Allereerst *Nieuwe Zilvermerken*, met dank aan Peter van Oel. Bedoeld voor verzamelaars, veilinghuizen, en musea. Omdat deze tekens in hoge mate de waarde van een stuk bepalen en de kunsthistorische context tonen.

Als tweede nieuwe rubriek de *Galerij der Meesters*, met dank aan Ferry Mol. Als een eerbetoon en om de ‘1000 Meesters die het deden en doen’ een gezicht te geven.

Drie nieuwe genalogieën lieten de verwantschappen zien in het vak in Schoonhoven en de opvolging en herkomst van de familie. Het waren de goud- en zilversmeden Van der Hoff en de zilversmeden Van Os van den Abeelen.

Links: Gerrit Jan Albertus ('Gert') van der Hoff, goud- en zilversmid. Schoonhoven, 5 feb 1885-18 jan 1920. Foto: Joh. Plettenburg, Enschedé.

Rechts: Jan van Os van den Abeelen, Schoonhoven, 5 mrt 1852 - 16 aug 1934. Tekening: Govert van Os van den Abeelen.

De vroegste werken van Schoonhovense goud- en zilversmeden uit de 14de eeuw werden gepubliceerd; verzameld uit de Bloise Rekeningen. Het blijkt (toen al) ‘klein’ werk te zijn maar veelal zeer kostbaar; van goud, verguld zilver en zilver, met en zonder edelstenen. Met een correctie op bij de identiteit van de eerste goud- en zilversmeden van Schoonhoven gepubliceerd in de HEK van 2015 nummer 4.

Bijzonder was een boekrecensie: *De Trouwbelofte*. Een historische roman in Schoonhoven door Marion Kleuters, gebaseerd op een waargebeurd verhaal in de 18de eeuw, geschreven op basis van de historische feiten. En relevant voor de Zilver Histograaf want door die trouwbelofte ontstond de zilversmidsfamilie ‘Lazonder’ (met een ‘z’).

De ware gedaante van het topstuk in het Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven werd onthuld: de ‘Jacobakraag’. Deze 15de eeuwse zilveren schutterskraag werd in beeld en tekst in oude luister hersteld.

Bijzonder was de bijdrage door Ferry Mol over sociale zorg in de zilverstad. Er werd niet alleen collectief gezorgd voor zilversmeden, zo bleek. Er werden voor trouwe medewerkers ook ‘broodjes speciaal’ gemaakt. Dit is een nieuw aspect voor ons begrip over de sociaal-economische bindingen van de goud- en zilversmeden aan Schoonhoven.

Links: Gerrit Koen, werkt Schoonhoven 1741-1778. Theebus 1755, Collectie Edelambachtshuijs. Foto Rob Glastra.

Rechts: Pieter Heerens, werkt Schoonhoven 1902-1941. Doos 1925, ontwerp Harm Ellens, Collectie Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven.

Het smaakt naar meer

Dat in één jaar tijd zoveel nieuwe gegevens en inzichten werden gepubliceerd was voor ons als redactie boven verwachting. Dat smaakt naar meer. In 2022 worden zeker de nieuwe rubrieken vervolgd met nieuwe zilvermerken en portretten. Op stapel staan verder de genealogieën van de familie Pelt, de familie Lazonder en de familie Herens. Onder meer komt er verder een vervolg voor de Jacobakraag; over de heraldische symbolen, over de schenker en over de mythologische figurenreeks. Het oeuvre van Gerrit Koen, zilversmid uit de 18de eeuw staat in de planning, evenals het werk van Pieter Heerens senior. Hierboven van beiden een voorproefje.

Kortom, werk aan de winkel, om nog beter te laten zien hoe Schoonhoven de zilverstad van Nederland werd. U bent ook welkom als u zin heeft om mee te doen of een bijdrage aan te leveren.

De redactie

Rogier de Groot (webdesign), Gemke Jager, Rene Kappers, Loek van der Kolk, Dick Mentink (adviseur) Ferry Mol, Cristel Stolk

JAARGANG 1 - MAART 2021 - INTRODUCTIE

DE ZILVER HISTOGRAAF SCHOONHOVEN

OVER DE DUIZEND MEESTERS, HUN WERK EN HUN STAD

Zilver Histograaf
Schoonhoven

Cover

*Cornelis Rietveld, werkt
in Schoonhoven 1865-1912.*

*Theebus, spoelkom en
theeduim, 1901
Zilver 925/000*

*Geschenk voor Koningin
Wilhelmina bij haar 21ste
verjaardag.*

*Koninklijke Verzamelingen,
Den Haag. Tentoonstelling
'Koninklijke Geschenken'
Nederlands Zilvermuseum
Schoonhoven 2014.*

Foto RKa/Roax

Introductie

- 1 **Inhoudsopgave**
- 2 **Dick de Cloe** | Geschiedenis heeft economische waarde.
Zeker voor de Zilverstad
- 3 **Han Goutier** | De Zilver Histograaf Schoonhoven
- 4 **Rene Kappers** | Een meesterwerk verricht door Huub Rogier. Vakmanschap
in Schoonhoven
- 11 **Rene Kappers** | Opvolging bij Schoonhovense zilversmeden.
Van vader op zoon ?
- 16 **Rene Kappers** | Bondscongres van 1930 te Schoonhoven
- 19 **Rene Kappers** | Ramen van zilverwerkplaatsen. Ook noorderlicht voor goud-
en zilversmeden ?
- 22 **Rene Kappers** | Het aantal inwoners van de Zilverstad 1300-2010 in grafiek.
Aantallen en trends
- 23 **Colofon**

De Zilver Histograaf Schoonhoven. Geschiedenis heeft economische waarde

Dick de Cloe

De eer om twee maal burgemeester te worden van dezelfde gemeente valt maar weinigen ten deel. Dat je dan ook nog burgemeester wordt van twee steden tegelijk is volstrekt een unicum: van Schoonhoven en van de Zilverstad. Tijdens deze ambtstermijnen en tijdens mijn werk als voorzitter van het 'City Management' in Schoonhoven, realiseerde ik me dat geschiedenis een grote economische waarde heeft. Immers, Schoonhoven Zilverstad is een historisch verhaal. Het is het verhaal van de 1000 zelfstandige Meesters, van hun werk, over hun stad en van hun cultuur-economische netwerk.

Dick de Cloe, burgemeester van Schoonhoven (wnd) 2003-2004 en 2005-2010. Ambassadeur van de Zilverstad (2017), voorzitter van het 'City Management in Schoonhoven' (2007-heden).

Toeristen

Jaarlijks komen vele toeristen naar Schoonhoven. Ze worden natuurlijk aangetrokken door de gebruikelijke kenmerken van alle kleine vestingsteden en grachtenstadjes in Holland: de schilderachtige ligging, fraaie geveltjes, gezellige sfeer en leuke winkels en terrasjes. Maar Schoonhoven voegt daar nog een unieke dimensie aan toe: het is de Nationale Zilverstad van Nederland. Dat bestaat nergens; dit unieke aspect versterkt de aantrekkingskracht van de stad.

Historisch verhaal

Dat 'de Zilverstad' ook een historisch verhaal is, tonen niet alleen het Nederlands Zilvermuseum en het Schoonhovens Edelambachtshuys. De Meesterteken-tegels in de stad vestigen in toenemende mate de aandacht op al die andere plekken waar in het verleden zilversmeden woonden en werkten. Plekken en panden langs de Haven en in andere straten waar je even kunt stilstaan en waar de achterliggende verhalen de bouwstenen van de echte Zilverstad tonen: het wonen, werken en leven in een heel bijzonder sociaal en cultureel-economisch verband. Het historische verband van zilverambacht, nijverheid, industrie, cultuur en zilverkunst wordt zo gepaard aan het leven van nu in 2021.

Economische waarde

Het historische verhaal is belangrijk voor de 300.000 mensen die jaarlijks de stad bezoeken, op de terrasjes koffie of een biertje drinken en in onze winkels iets noodzakelijks of leuks kopen. Het is een verhaal waar onze bezoekers blij van worden. Bezoekers die bij elkaar een paar miljoen euro aan onze lokale economie bijdragen. Het historische verhaal van de Zilverstad is economisch dus echt de moeite waard.

Eén digitale vindplaats: de Zilver Histograaf Schoonhoven

Daarom is het goed dat een groep deskundige liefhebbers het initiatief heeft genomen om de historische verhalen van de Zilverstad bij elkaar te brengen op één digitale plek: in de *Zilver Histograaf Schoonhoven*. Een plek waar iedereen zo maar bij kan; op internet altijd en overal. En het is fijn dat daar ook steeds nieuwe verhalen van de historische Zilverstad gaan verschijnen in een gratis digitaal tijdschrift. Die historische verhalen over 'de 1000 Meesters die het deden en doen' voegen straks nog meer glans toe aan de mooie grachtenpanden, de leuke winkels, onze goud- en zilversmeden en ons oeroude stratenpatroon. De *Zilver Histograaf Schoonhoven* is de moeite waard voor de geschiedenis en voor het economisch leven van Schoonhoven, voor onze 'City marketing'.

Geachte lezer,

Het is mij een eer en genoegen u de Zilver Histograaf Schoonhoven te presenteren.

Tijden veranderen

Vijftig jaar geleden zou ik als voorwoord geschreven hebben: vóór u ligt het nieuwe tijdschrift de Zilver Histograaf Schoonhoven, een mooi gedrukt exemplaar, dat u in de winkel heeft gekocht. Maar anno 2021 bieden wij u aan om via *open access* gratis toegankelijk voor een ieder op het *worldwide web*, kennis te nemen van dit digitaal uitgegeven historisch periodiek over de geschiedenis van de mensen in het goud-en zilvertak in Schoonhoven, en van de producten die zij maakten en maken.

Namen veranderen

De Zilver Histograaf Schoonhoven is een vervolg van voorheen de Stichting HEK, met een nieuw bestuur en een gewijzigde redactie. Het wil een periodiek zijn voor publicaties over de geschiedenis van de Meesters van de Zilverstad van vroeger en nu, en van hun producten van edelmetaal. Het zal schrijven en publiceren op wetenschappelijk verantwoorde wijze over de Zilverstad. Er is nog veel ongepubliceerde kennis onder ons. Het is van belang om die vast te leggen en publiekelijk beschikbaar te maken. Door anderen kan het op die wijze gemakkelijk gevonden en gelezen worden, nu en in de toekomst.

Voor wie is het bedoeld?

Iedereen die historisch en vakkundig geïnteresseerd is in Schoonhoven als Zilverstad, verzamelaars en liefhebbers van Schoonhovens zilver, leden van de Historische Vereniging Schoonhoven, Vrienden van het Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven, Vrienden van het Edelambachtshuijs, leden van het Gilde Sint Eloy, de Vakschool, docenten, studenten en leerbedrijven in het vak, stakeholders, en zij die zich opgeven als abonnee. De zilver Histograaf Schoonhoven ligt gratis binnen ieders bereik. Aan het eind van het kalenderjaar wordt digitaal een Jaarboek aangeboden. Print of druk hiervan is vrij.

Veel plezier

Ik wens u veel genoegen met het lezen en bestuderen van de Zilver Histograaf Schoonhoven, historisch periodiek over de Meesters, hun werk en hun stad.

Namens bestuur en redactie,
Han Goutier, voorzitter

Een Meesterwerk verricht door Huub Rogier. Vakmanschap in Schoonhoven (versie 1.1 dd 23 mei 2021¹)

Rene Kappers

De afgelopen drie jaar is zilversmid en gildecollaga Huub Rogier bezig geweest met een megaklus: de restauratie van een zilveren ciborium van 2,10 meter hoog. In de loop der jaren was het tijdens de katholieke erediensten, met name bij processies, nogal gebutst, gedeukt en zwaar aangelopen. Het ciborium werd Huub aangeboden door de Stichting Broederschap Gouda-Kevelaer om ‘op te knappen’. Ook de zichtbare koperen onderdelen moesten maar eens gepoetst worden. Een bijgevoegd taxatierapport vermeldde dat het ging om een verzilverd koperen stuk. Daarna ontvouwde zich in drie jaar een bijzondere restauratie. Het ciborium werd in het Nederlands Zilvermuseum, na inspectie, weer met Maria met kind herenigd: het bleken twee zilveren topstukken.

Een zilveren stuk uit 1897 van een top-atelier

Al vlug na binnenkomst bij *Artis Causa*, het atelier van goud- en zilversmeden Huub Rogier en Gabri Schumacher, werd duidelijk dat hier een gruwelijk misverstand speelde. Het stuk droeg 19de eeuwse zilvermerken! Na onderzoek van de zilvermerken bleek het een zilveren altaarciborium uit 1897 van de hand van Camille Esser uit Weert met vergulde onderdelen (afb. 1). Het atelier van Esser was destijds een van de belangrijkste ateliers voor kerkelijk edelsmeedwerk. Camille was de tweede generatie die leiding gaf aan het atelier in Weert (1892-1914).²

Afb. 1 Huub Rogier bij het gerestaureerde ciborium. Tijdelijk opgesteld in het Nederlands Zilvermuseum, hier compleet met de bijbehorende Maria met kind.

Camille Esser, Weert, ciborium, zilver (833/000), diverse onderdelen verguld, 1897, hoogte ca. 210 cm, l x b circa 63 x 63 cm. Merken en 'fecit'-gravure op verschillende plaatsen (afb. 2 t/m5).

Opdrachtgever Stichting Broederschap Gouda- Kevelaer, in 1754 opgericht blijkens opschrift (afb. 12) als de Broederschap van Onze Lieve Vrouw van Kevelaer, in de St. Joseph's kerk te Gouda.

¹ Met dank aan T. Graas voor aanwijzingen en correcties.

² J.-P. van Rijen, *Kunstwerkplaats Esser, 1838-1938*, Tentoonstellingscatalogus Museum Jacob van Horne te Weert (Weert 1986).

Altaarciborium ?

Een altaarciborium is een gewelfd ‘dak’ op vier zuilen. Oorspronkelijk is het bedoeld als bescherming voor het altaar. Later werd het ook toegepast als bescherming voor andere sacrale voorwerpen en het diende vervolgens ook meer als versiering.³ Het wordt ook wel aangeduid als baldakijn hoewel dat oorspronkelijk een stoffen ‘dak’ is. Een beroemd ciborium of baldakijn is dat van Bernini over het graf van Petrus in de Sint Pieterskerk te Rome.

Het Goudse ciborium heeft een hemel van blauwe stof binnen het gewelfde zilveren dak van het ciborium waarbij de blauwe kleur symbolisch refereert aan Maria. Gelet op de ontstaansvolgorde, 1888 Maria en kind, en 1897 het ciborium, en gelet op de blauwe hemel, was het Goudse ciborium bestemd voor de bescherming van Maria en kind. Daarom spreekt de Broederschap kortweg van ‘ciborium’ hoewel het elders anders is gedefinieerd.⁴

Keurtekens op het ciborium

Het ciborium draagt zilverkeurtekens, meestertekens, atelierstempels en een gravure van de maker. Het atelierstempel (afb. 4) werd in deze vorm en typografie eerder afgebeeld, zij het zonder de punt.⁵

Afb. 2 Gravure (van voren gezien) op de rechter zuilmanchet: ‘Camille Esser Weert, Fecit (Latijn: heeft het gemaakt).

Afb. 3 Keurtekens. Meesterteken: CE in vierkant, gehalteteken: gaande leeuw in zeskant (833/000), jaarletter: N gotisch in ronde contour (1897).

Afb. 4 Ateliermerk C. Esser Weert. in puntig ovaal.

Afb.5 Meesterteken CE boven onleesbaar kantoorteken. Het werk is in 1897 ongetwijfeld gekeurd te Maastricht, kantoorteken ‘N’.

³ <https://nl.wikipedia.org/wiki/Altaarciborie> (ger. 23 okt 2020).

⁴ M. van Zanten, *Religieus erfgoed. Geïllustreerd lexicon van Nederlandse en Vlaamse termen* (Zutphen 2008), dat door het *Museum Catharijneconvent* te Utrecht gebruikt wordt als leidraad. Met dank aan Tim Graas.

⁵ J.J.C. Buutveld, e.a. (samenstellers) *Nederlandse Verantwoordelijkheidstekens* (Gouda 2003), vergelijk (ander) teken nr. 2066; Van Rijen, *Esser*, p. 26, afb. 16 (zonder punt). Niet op p.119, afb. 77.

Madonna met kind uit 1888: ook gemaakt in een 19de eeuws top-atelier

Bij het ciborium hoort een Madonna met kind (afb. 6, 11). Ook dit stuk is later naar Schoonhoven gekomen om beoordeeld te worden en later misschien ook gerestaureerd.

De Madonna, 122 cm hoog, blijkt ook van zilver te zijn en dateert uit 1888. Het werd gemaakt door Nicolaas Logher van het gelijknamige Haagse zilversmidsatelier. Logher was een van de twee ateliers die gespecialiseerd waren in groot katholiek zilver. Logher heeft een indrukwekkend oeuvre nagelaten dat pronkt in diverse katholieke kerken in Den Haag en daarbuiten.⁶ Ook de Madonna moet gerekend worden tot een van zijn topstukken, welk stuk bij het schrijven van de catalogus ‘Haags goud en zilver’ in 2005 nog onbekend was. De vergelijking dringt zich op qua afmetingen en qua vervaardigingstechniek, met de twee engelfiguren van Logher uit 1882.⁷

Afb. 6 Nicolaas Logher, 's-Gravenhage, Maria met kind, 1888, zilver, hoogte 122 cm. Zilvermerken op meerdere plaatsten.

Meesterteken: Kelk tussen NL in rechthoek, waarborgteken: Minervakop C (vóór 1906), gehalteteken: klimmende leeuw (934/000), jaarletter: D gotisch in ronde contour (1888). Ateliermerk (in kapitaal:) Logher boven S'Hage, zonder contour.

Vergulde kroon met roosdiamanten. Vergulde scepter.

Gouden broche, zie afb. 9 en afb. 10, bladwerk en bollen, hartvormige robijn, roosdiamanten, aanhangende pendeloque rookkwarts; keurteken oud eikenblad, 583/000 (14 krt).

De serene gezichtsuitdrukking van Maria is betoverend gemaakt. Haar gouden broche met roosdiamanten, een hartvormige robijn en met aanhangend een pendeloque geslepen rookkwarts, is een kostbare sierlijke toevoeging. De toegepaste greinen in het bladwerk zijn oud bijzonder vakwerk (afb. 9 en 10).

Logher adverteerde eigentijds met technieken voor ‘Vergulden in het vuur. Galvanisch vergulden en verzilveren’. Elders vermeldt hij ‘...en Vernist alle Metalen voorwerpen’.⁸ Bij de Madonna met kind heeft hij zijn vernistechiek toegepast; als het oog niet bedriegt draagt de Madonna nog de originele vernislaag uit 1888.

⁶ J.-P. van Rijen, ‘Veelderhande kerkckwercke soo van kelcken, sebooris ende remonstrans. Katholiek kerkzilver met Haagse keuren’, in: T. M. Eliens (eindredactie) *Haags goud- en zilver. Edelsmeedkunst uit de hofstad*. Catalogus tentoonstelling Haags Gemeentemuseum (Zwolle / Den Haag 2005) p. 90-111, ald. p. 105-106, afb. 81, 97, 100, 101, 102, 103.

⁷ Van Rijen, ‘Kerkckwercke’, p.90, afb. 81, p. 106. Vergelijking dringt zich op: de daar geciteerde inventaris vermeldt ‘geheel gedreven’, hetgeen vergelijkend uitnodigt tot nader onderzoek.

⁸ Idem, ‘De beste door ondervinding gegronde methode’. Het vuurvergulden van (kerk-)zilver in de 19de eeuw’, in: Idem. (eindred.) *De Stavelij Jaarboek* (Nijmegen 2012) p. 99-109, afb. 2, p.105; Idem, ‘Kerkckwercke’, p. 105.

Een bijzonder gehalte stelt straks misschien bijzondere eisen: 1000/000 zilver ?

Het beeld draagt keurtekens van het eerste gehalte, (minstens) 934/000 (afb. 7). Maar de Madonna is mogelijk vervaardigd langs galvanoplastische weg, in die tijd *en vogue*.⁹ Daardoor zou het beeld van een ander, en bijzonder gehalte kunnen zijn: 1000/000 ofwel puur zilver waarvoor geen apart keurteken bestond. Ook daardoor zou de kristalstructuur van het materiaal anders zijn dan van gangbaar zilveren smeedwerk; het is harder en brosser. Dit vraagt bij bewerkingen als smeden, solderen, etc. geheel andere praktische technieken. Bij een eventuele restauratie straks, stelt dit bijzondere eisen aan de restaurator en zijn atelier. In Schoonhoven zou aan deze uitzonderlijke eisen zo maar voldaan kunnen worden door samenwerkende gildeleden, de Vakschool en andere collega's in de Zilverstad. De gespecialiseerde kennis, ervaring, vaardigheden en de apparatuur voor galvanotechniek en -plastic zijn ruim voorhanden.¹⁰ Waarborg Holland te Gouda zou uitsluitsel over het gehalte moeten kunnen geven.

Afb. 7 De vier zilvermerken, aangetroffen op de Madonna met kind. V.l.n.r. meesterteken Nicolaas Logher, waarborgteken 's-Gravenhage Minervakop met C (vóór 1906), gehalteteken klimmende leeuw (934/000), jaarletter D gotisch in ronde contour (1888).

Afb. 8 Ateliermerk (in kapitaal:) Logher S.Hage. boven meesterteken kelk tussen NL in rechthoek. Niet eerder afgebeeld.

Broche van Maria

Maria draagt middenvoor een broche die dienst doet als mantelspeld (afb. 9). De broche bestaat uit drie lagen, bekroond met een hartvormige robijn in een gouden chaton.¹¹ Van onder naar boven bestaat de eerste laag uit bladwerk met op elk blad een arrangement van

⁹ Met dank aan Jan Mathesius en Huub Rogier; Tales and Targets, *Van Kempen en Begeer, est. 1789* (jubileumboek) (z.p. 2019) p.72-79; G.D.C. Eversmann, J. Hammes, *Galvaniseren. Handleiding enz.* (Amsterdam 1922); J. Hammes, *Goud, zilver, edelstenen* (Amsterdam 1944) 292-297; S. Bury, *Victorian Electroplate* (Feltham, England 1971); [Galvanoplastiek - Zilver.nl](http://Galvanoplastiek-Zilver.nl). (geraadpleegd 7 feb 2021).

¹⁰ Jan Mathesius, 'The Treasure of New Life', winnaar Schoonhoven Silver Award 2006, *Pronkstuk in Zilver*, catalogus Schoonhoven Silver Award 2006, p.10-11; Bedrijven in Schoonhoven die naast Huub Rogier van atelier *Artis Causa* een rol kunnen spelen bij galvano-technieken: 'Atelier Dubbelop van Jan Mathesius en Pauline Barendse', Jac. de Vaal BV, en Boonstoppel Metaalwarenfabriek, met samen meer dan 300 jaar ervaring in het goud- en zilvervak in Schoonhoven.

¹¹ Met dank aan George Hamel, FGA, voor de determinatie van de edelstenen.

gestoken greinen. Telkens tussen twee bladen is een groter blad met een roosgeslepen diamant; totaal acht diamanten. De tweede laag bestaat uit een halve cirkel van grote gouden granules of ballen, met een bewerkt oppervlak. De derde laag bestaat uit een arrangement van kleiner bladwerk met (een minder aantal) gestoken greinen.

Aanhangend is een pendeloque rookkwarts in gouden zetting. Op het verbindingssoog tussen broche en hanger is het keurteken zichtbaar: het oud eikenblad voor 14 karaat goud (afb.10).

Afb. 9 Broche van Maria: twee niveaus gouden bladwerk, groot en klein met gestoken greinen op elk blad, en een tussen-niveau van gesmolten gouden granules of bollen.

Rondom acht roosgeslepen diamanten in het bladwerk.

Centraal een hartvormige robijn.

Aanhangend een pendeloque (peervormig) geslepen rookkwarts.

Keurteken rechts op het verbindingssoog, oud eikenblad (1853-1905), gehalte 583/000 (14 krt). Zie detail afb. 10.

Afb. 10 Detail van afb. 9, keurteken, rechts op het verbindingssoog; oud eikenblad (1853-1905) gehalte 583/000 (14 krt)

Rechts daarvan, modeltekening oud eikenblad (180 gr. geroteerd).

Afb. 11 Maria met kind, behorend bij het gerestaureerde ciborium.

De opdrachtgever voor restauratie, de Broederschap van Onze Lieve Vrouw van Kevelaer

Vrijdag 23 oktober 2020 werd het zilveren ciborium na drie jaar restauratie gepresenteerd aan de opdrachtgever, het bestuur van de tegenwoordige Stichting Broederschap Gouda-Kevelaer. Zoals blijkt uit de voorstellingen op de panelen van de sokkel werd de oorspronkelijke Broederschap van Onze Lieve Vrouw van Kevelaer opgericht in de ‘St Joseph’s kerk te Gouda’ in 1754 (afb. 12).

Omstreeks het midden van de zeventiende eeuw was een drietal cultusplaatsen van Onze-Lieve-Vrouw opgekomen die in korte tijd zouden uitgroeien tot de voornaamste bedevaartsoorden voor katholieke inwoners van Nederland: Handel, Uden en Kevelaer. Men ging er ter bedevaart voor genezing, waarbij vooral mannen naar Kevelaer gingen. In de loop van de achttiende eeuw werd de processie de dominante vorm van bedevaart naar Kevelaer.

Broederschapbedevaarten (zoals de Goudse) werden georganiseerd door lekenverenigingen uit de stedelijke middengroepen. Ze omvatten zowel stedelingen als deelnemers uit plaatsen en platteland in de wijde omgeving.¹²

Waarschijnlijk werd al vanaf 1897 het Mariabeeld met het zilveren ciborium door de Goudse broederschap plechtig meege dragen in de processie. In die tijd ging de reis van de bedevaartgangers met het Mariabeeld en ciborium vanuit Gouda nog per trein naar Rotterdam, dan per boot naar Nijmegen en van daar met karren en lopend naar Kevelaer.¹³

Afb.12 Drie van de zilveren panelen op de achtkantige sokkel van het Mariabeeld die verwijzen naar de eigenaar, naar het oude wapen van de Orde der Franciscanen die de St. Josephkerk bedienden, en naar de oprichting van de Broederschap (fotomontage zonder de drie tussenpanelen met ranken en het paneel met het wapen van Gouda.).

¹² M. Wingsens, ‘Op zoek naar aards en hemels heil. De bedevaart van katholieke Nederlanders (ca. 1650-ca. 1800)’, naar zijn gelijknamige dissertatie, *DBNL, Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren*, dig: https://www.dbnl.org/tekst/_zev001199701_01/_zev001199701_01_0026.php (ger. 31 okt 2020)

¹³ M. Peters, ‘Gerestaureerd ciborium met Maria weer compleet’, *Goudse Post*, 23 okt 2020.

Presentatie in het Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven

De presentatie van het gerestaureerde ciborium aan het bestuur van de bovengenoemde Stichting had op 23 oktober 2020 plaats in het Nederlands Zilvermuseum. Een speciale glazen vitrine was in de hal van het Zilver Museum opgesteld. Daar stond het ciborium samen met de Madonna tot eind 2020 om belangstellenden de gelegenheid te geven te genieten van dit in Schoonhoven gerestaureerde bijzondere zilveren ensemble. Daarna zijn de stukken naar de R.K. Heilige Josephkerk aan het Aalberseplein in Gouda gegaan.¹⁴ De tijdelijke expositie van dit ensemble van twee kunsthistorische en technische topstukken in het Nederlands Zilvermuseum was uitzonderlijk en interessant. Dergelijk werk is zeldzaam en dit was uniek. Mogelijk wordt de tentoonstelling in 2021 herhaald.

Fotoverantwoording

Huub Rogier: afb. 2, 3, 4, en 5.

R. Kappers afb. 1, en 6 t/m 12, inclusief bewerkingen.

Het cv van Huub Rogier (1953), goud- en zilversmid, sieraadontwerper

Opleiding: Vakschool Schoonhoven, inclusief extra zilversmeden, 1972-1976.

Docent Vakschool Schoonhoven 1995 - februari 2020.

Vanaf 1978 gevestigd als zelfstandig goud- zilversmid in Schoonhoven. In die periode produceerde Huub moderne zilveren sieraden waaronder dikwijls grote zilveren ringen, welk assortiment verkocht werd via de groothandel.

In 1996 startte de samenwerking met Gabri Schumacher in Artis Causa (omwille van de kunst). Artis Causa richt zich rechtstreeks tot de particuliere klant. Vanaf die tijd ontwerpt en maakt Rogier behalve juwelen ook groot zilverwerk.

In 2005 ontwikkelde Huub het 'Dutch D-Light' concept dat bestaat uit luxueuze sieraden met een sprankelende verrassing, een 'onderliggende' briljant.

Sinds 23 september 2017 is Huub Rogier Lid van Verdienste van het Gilde St. Eloy. Deze onderscheiding werd hem onder meer toegekend voor zijn rol als drijvende kracht achter het jaarlijkse 'Meesterstuk' en de bijbehorende publicatie en tentoonstelling. Het Meesterstuk is 'de proeve van bekwaamheid' voor afstuderende leerlingen van de Vakschool.

¹⁴ Vriendelijke mededeling mw. Ingeborg Dijkman van het NZS, 3 nov 2020.

Opvolging bij Schoonhovense zilversmeden. Van vader op zoon ?

Rene Kappers

'Het gaat van vader op zoon' is een gevleugeld uitspraak over opvolging in het goud- en zilversmidsvak in Schoonhoven.¹ 'Ze werden het allemaal'. De populaire *oral history* in de zilverstad getuigt regelmatig van deze familietradities. Dit artikel onderzoekt met eerder genealogisch en biografisch onderzoek en met een kwantitatieve benadering of het bedrijf in Schoonhoven inderdaad altijd 'van vader op zoon' ging en of de zonen 'het altijd werden'.

Over wie en wat gaat het ?

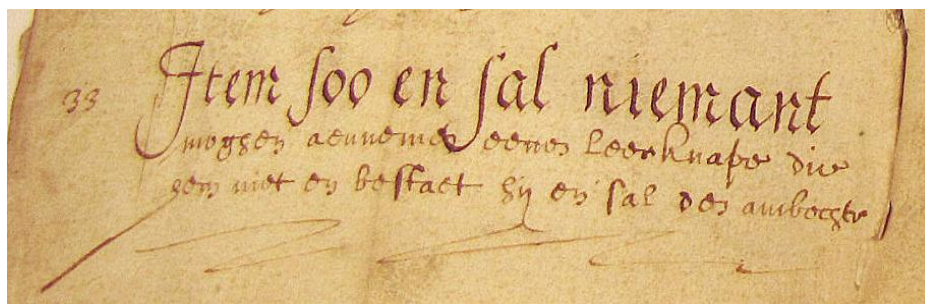
Er zijn hier enkele (nieuwe) definities nodig.

'Het vak' omvat in Schoonhoven al eeuwen het maken, verkopen en verhandelen van gouden en zilveren voorwerpen. Vakkennis en vakmanschap staan centraal. Leken worden buitengesloten.²

Een 'solitair' is een zilversmid die geen vader in het vak heeft maar ook niet een daarin werkzame zoon (afb. 5).

Een 'gezinsbedrijf' bestaat uit een zilversmid en een eveneens in het vak opvolgende zoon; de uitoefening van het vak omvat hier twee opeenvolgende generaties (afb. 2).³

Een 'zilversmid dynasty' kent drie of meer opvolgende generaties in mannelijke lijn van dezelfde familie, in het vak van zilversmid, al dan niet zelfstandig (afb. 3 en 4).⁴

Afb. 1 Schoonhovens Gildeboekje uit 1629. Afschrift van het Plakkaat van Filips de Schone, 2 februari 1503, voor Holland, Zeeland en Westfriesland: art. 33: "Item soo en sal niemant moghen aennemen eenen leerknape die hem niet en bestaet ..."; hertaald: die geen familie van hem is (MNW, lemma 'bestaen' nr.15).

¹ Omwille van de leesbaarheid wordt in het vervolg van dit artikel de naam 'zilversmid' gebruikt voor zowel goudsmiden als zilversmeden als voor de combinatie van deze vakrichtingen, goud- en zilversmid.

² In navolging van de gildebrieff uit 1629: R. Kappers, 'Stadsbestuur en zilversmeden tot 1807' in: P. Niestadt, R. Kappers (samenst.), *Het leven in Schoonhoven. De geschiedenis van het bestuur van de stad* (Schoonhoven 2014) 124-135, ald. 126. Dit geldt ook voor de opvolgende wetgeving, de 'Brumaire-wet' van l'an six, de Wet van 1807 en de daarop volgende Waarborgwet van 1852, en opvolgers: R. Kappers, *Schoonhoven: keurkamers en regels 1705-1809. De Gildekeurkamer, de Keurkamer van het Koninkrijk Holland van goud- en zilversmeden en hun regelgeving*, (Schoonhoven 2009), digitaal

<http://HistorischeVerenigingSchoonhoven.nl/PDF/Keurkamers-en-Regels.pdf>.

³ Nyenrode Business Universiteit, 'Familiebedrijven',

[http://www.nyenrode.nl/FacultyResearch/Entrepreneurship-](http://www.nyenrode.nl/FacultyResearch/Entrepreneurship-Stewardship/CE/Familiebedrijven/Pages/Default.aspx)

Stewardship/CE/Familiebedrijven/Pages/Default.aspx. Nyenrode, R. Flören gebruikt in zijn definitie van 'familiebedrijf' de afkomst, eigendom, strategie en opvolging maar laat vakkennis en vakmanschap daarbij buiten beschouwing. Voor ons onderzoek is dat de crux. De brede term 'familiebedrijf' is daarom minder geschikt.

⁴ Beroepsdynastieën, zie: W. de Vries, 'Nederlandse scherprechters-dynastieën', *De Nederlandsche Leeuw* 75 (1958), kol. 285-294; W.F. Prins, 'Heerlijkheden op Java', *De Nederlandsche Leeuw* 75 (1958) kol. 255-266, spreekt van 'tabaks- en suikerdynastieën'; C.R.H. Snijder, 'Het scherprechtersgeslacht Snijder / Schneider te Kampen (1687-1791)', *Gens Nostra* 51 (1996), p. 517-348; Snijder, 'Scherprechters te Maastricht, 1580-1870. Een historisch-genealogische studie', *Nederlandsche Leeuw* 119 (2002) kol. 145-220; R. Kappers, *Graves Kooiman of Kooiman. Een dynastie van goud- en zilversmeden in Schoonhoven* (Schoonhoven 1998).

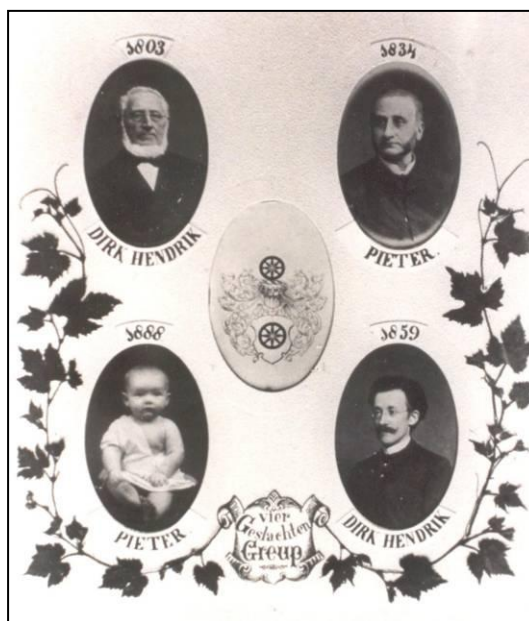
Wet- en regelgeving bevoordeelde eeuwenlang 'van vader op zoon'

Het zilversmidsvak is door wet- en regelgeving van oudsher een vak waarbij het doorgeven in de familie financieel en anderszins werd bevoordeeld. Het plakkaat van Filips de Schone van 2 februari 1503, uitsluitend uitgevaardigd voor de graafschappen Holland, Zeeland en Westfriesland, bepaalde in de artikelen 27, 28 en 33 regels voor de opvolging. Zo mocht in Holland en Zeeland een meester het vak niet leren aan iemand die 'hem niet en bestaet' (afb.1), ofwel die geen familie of verwant van hem was.⁵

De meester zal één *once* zilver aan het ambacht geven nadat hij de leerling zes weken 'geproeft' heeft. Hij mocht een eigen zoon, zowel als een natuurlijke zoon opleiden, maar slechts één zoon 'vrijen', ofwel vrijmeester maken. Het meesterschap voor een eigen zoon kostte twee *once* zilver; voor een natuurlijke zoon komt daar 'een halff pont groote munte' extra bij. Het plakkaat gold voor heel Holland, Zeeland en West-Friesland, en bleef tot 1795

Afb. 2 'Gezinsbedrijf'; v.l.n.r. Pieter van Oostrom (1880-1962) en zijn zonen, Jacobus (1917-1944) en Cornelis (1910-2000) voor hun werkplaats uit (waarsch.) 1857. Sinds 3 april 1941 de firma 'P. van Oostrom en Zonen'. In mannelijke lijn is het bedrijf na 2000 niet voortgezet; wel in vrouwelijke lijn: Marianne Klarenbeek, Zilver aan de Lek. Opname omstreeks 1933, onbekende fotograaf. Collectie M. Klarenbeek, Zilver aan de Lek.

Afb. 3 'Zilversmid dynasty', 19e eeuw; fotocollage. Titel: Vier geslachten Greup. Dirk Hendrik (1803-1888), Pieter Greup (1834-1904), Dirk Hendrik Greup (1859-?), Pieter (1888-?). De Pieter van 1888 volgde niet op in het vak, maar werd arts. De zilversmid-dynastie Greup bleef beperkt tot drie generaties. Opname omstreeks 1888, onbekende fotograaf. Collectie E.A. Baardsma.

⁵ SAMH, ac 1011, OAS inv. nr. 2545a, 'Gildeboekje' van het Goudsmiden gilde van de Stad Schoonhoven. Het tweede afschrift (copie copiae) van het Plakkaat van Philips de Schone van 2 februari 1503 (Paasstijl 2 februari 1502) in het Schoonhovense 'Gildeboekje', gecollationeerd 16 maart 1629 door D. Simonsz Coppelaar, notaris te Dordrecht, heeft artikelsgewijs een eigentijdse (1503 of 1629?) artikelnummering. De nummering van de artikelen is niet in alle stedelijke manuscripten, afschriften of lokale drukken hetzelfde. Het origineel van het plakkaat is tot nu toe (2020) onbekend; Transcripties, A.J. Servaas van Rooyen, 'Het goud- en zilversmidsgilde te Schoonhoven', *De Navorscher*, 64 (1915) 192-204, 282-292. Deze transcriptie bevat omissies; Druk: C. Cau (bijeengebracht door), *Groot Placaet Boeck* (Den Haag, 1658); R. Kappers, 'Leerjongens van Schoonhovense goud- en zilversmeden, 1680-1798' *Ons Voorgeslacht* 69 (2014) 33-39; Kappers, 'Stadsbestuur en zilversmeden', 125-127, transcriptie Gildebrief 30 april 1629.

van kracht. Ook in stedelijke ordonnanties voor de gilden kwamen dergelijke 'discriminerende' bepalingen voor. De toegang tot het goud- en zilversmidsgilde van Schoonhoven was, evenals veelal elders, voor een (oudste) gildebreederszoon 'de helft'.⁶

In en na de Bataafs-Franse tijd (omstreeks 1800) en daarna, kende de wet- en regelgeving in Nederland dergelijke gildebepalingen niet meer. Echter, de vestiging van 'werkmeesters' -de zilversmeden- werd aan andere strenge overheidsregels gebonden.⁷ In de praktijk bleef het ook toen gemakkelijker om als 'zoon van' in het bedrijf op te volgen. Pas de liberalisatie van de vestigingseisen voor 'het vak' in de jaren 80 van de vorige eeuw, zorgde voor een ruimere, en voor een ieder gelijke (ook 'dochters van), mate van vrijheid van vestiging als goud- en zilversmid; dus ook voor kinderen van 'vreemden' buiten het vak. 'Van vader op zoon' blijkt eeuwenlang de bevoorrechte praktijk te zijn geweest.

Afb. 4 'Zilversmid dynasty.' Sinds J. Rikkoert op 12 juni 1876 vergunning kreeg voor een zilverfabriek in Schoonhoven (NAS 1313, fol.4, nr.6) vormen telgen van deze familie een beroepsdynamie van goud- en zilversmeden. Op de foto generatie IV en V. Inmiddels heeft generatie VI zich in het bedrijf aangediend (niet op de foto). V.l.n.r. Marcel Blok, mw. Annet Blok-Rikkoert, mw. Marrie Rikkoert-van Holten, mw. Hillegonda Rikkoert-Koelewijn, Perry Rikkoert, Henk Rikkoert, Ab Rikkoert, mw. Lia Rikkoert-Nagel.

Foto ter gelegenheid van de feestelijke heropening Haven 1-3, op 22 maart 2019. FotoRKA/TvV.

Geen van de circa 400 families bleef eeuwig in het vak

Sinds het midden van de 14de eeuw komen in de zilverstad Schoonhoven veel families voor waar goud- of zilversmid het traditionele beroep was. Uit de 14de eeuw is ons geen

⁶ Kappers, *Keurkamers en regels*: Waar en wanneer tussen 1503 en 1778 de 'half geld' bepaling voor (slechts) de oudste gildebreederszoon is ontstaan, is ons tot heden onbekend.

Digitaal: <http://historischeverenigingschoonhoven.nl/PDF/Keurkamers-en-Regels.pdf>.

⁷ W. Koonings, *De keuring van goud en zilver tijdens het Koninkrijk Holland*. "Wet op het verwerken, invoeren en verkoopen van gouden en zilveren werken, mitsgaders den ophef der belasting op dezelve, gearresteerd den 11 maart 1807" (Lochem 1968); C.B. van Dongen, *De Rijkswaarborgwet van 19 Brumaire 6e jaar in Nederland, 9 November 1797 tot 1 Januari 1853* (Rotterdam 1994, eigen uitgave); J. Luijt, 'De Ordonnantie van 25 juli 1800, of Bataafse Ordonnantie' (z.j., ongepubliceerd), met dank aan Janjaap Luijt voor het ter beschikking stellen; Kappers, *Keurkamers en regels*.

familienaam overgeleverd; slechts een aantal patroniemen. Uit de 15de eeuw één naam, de familie Wijer of Wier, terwijl de 16de eeuw slechts de familienamen Groeneveld en Van Burg kent. In de 17de eeuw wijzigt het beeld kwantitatief. Van de 54 meester-zilversmeden met 40 verschillende familienamen die we kennen uit de tweede helft van deze 17de eeuw werkten er zeker 16 familieleden door tot in de 18de eeuw, maar geen van die families haalde het jaar 1800 (tabel 1).⁸ Tot nu toe vond ik zes families die zowel in de 18de, 19de als de 20ste eeuw in Schoonhoven zelfstandig actief waren in het vak: (Graves) Kooiman, Heerens, Van Gelderen, Kuijlenburg, Wendels en Van Geelen. De familie Heerens of Herens spant daarbij de kroon: sinds de 18de eeuw zijn zij ook in de 21ste eeuw nog actief in het vak: negen generaties in vier eeuwen.⁹

Op geleide van de familienamen van de thans bekende goud- en zilvermeden in Schoonhoven, kunnen we tellen dat er van 1360 tot het jaar 2000 in totaal 386 familienamen voorkomen (tabel 1). Van deze familienamen stelden we vast door genealogisch onderzoek dat zij soms meerdere verschillende families betreffen: Kuijpers (2), Van den Berg(h) (2), Kooiman (2), Lasonder/Lazonder (2), Meijer (3), Bosch/van den Bosch (2), van Oosterhout (2) en Vos(ch) (4). De overigen betreffen steeds één familie. Totaal betreft het dus over het hele tijdvak 1360-2000 totaal bij benadering minstens (397 afgerond:) 400 families.

De conclusie daarbij is dat geen familie eeuwigdurend in het vak aanwezig bleef. Alle hierboven niet met name genoemde families blijken zelfs korter dan een eeuw in het vak betrokken te zijn geweest. De opvolging van vader op zoon moet steeds beperkt zijn gebleven tot maximaal slechts enkele generaties.

eeuw	tijdvak	zilver-smeden	familie-namen	aantal zilvermeden per familienaam	opmerking
14e	1360-1400	5	0	-	
15e	1400-1500	4	1	-	Weijer/Wier
16e	1500-1600	14	7	-	w.v. 6 patroniem
17e	1600-1700	56	40	1,4	w.v. 3 patroniem
18e	1700-1800	134	83	1,6	
19e	1800-1900	379	151	2,5	
20e	1900-2000	504	239	2,1	
totaal	1360-2000	(ca.) 1000	386	2,6	

Tabel 1. Geteld aantal zilvermeden en genoteerde familienamen per genoemde eeuw sinds 1360 in Schoonhoven.

⁸ S.A.C. Begeer, I. Hak, L. Linhart-DuClou, *Catalogus Goud- en zilvermeden van de stad Schoonhoven 1600-1900* (Schoonhoven 1981); Kappers, *Keurkamers en regels*; R. Kappers, *Goud- en zilvermeden in Schoonhoven. De ontwikkeling van het aantal werkmeesters in de 19e eeuw. Een kwantitatieve benadering*, Zilvercahier 2.1 (Schoonhoven 1996); R. Kappers, *Goud- en zilvermeden in Schoonhoven: 20e eeuw. De kwantitatieve ontwikkeling van het aantal goud- en zilvermeden in de 20e eeuw*, Zilvercahier 7.2 (Schoonhoven 2008). Digitaal: <http://historischeverenigingsschoonhoven.nl/PDF/Zilvercahier7-2Goud-enZilvermedenSchoonhoven20e-eeuw.pdf>. ; R. Kappers, 'De vroegste goud- en zilvermeden van Schoonhoven: 1360-1600', *HEK, Historisch tijdschrift voor de Krimpenerwaard* 39 (2015) 121-134; SAMH, Dossiers Elite onderzoek Schoonhoven, Werkgroep Elites, P. Muilwijk, onderzoeker Schoonhoven, (Leiden 1989, ongepubliceerd). Mijn tellingen zijn op basis van de genoemde publicaties plus mijn ongepubliceerd aanvullend genealogisch onderzoek.

⁹ Negen generaties als we de voortzetting door Anne Herens (geb. 3 sept 1987), goudsmid en firmant van *Herens & Herens, edelmetalen, furnituren en gereedschappen*, dochter van M.C. (Mees) Herens en Marry Faay, meerekenen.

Het aantal zilversmeden per familie

De *oral history* scheidt het beeld dat er in ‘zilversmidsfamilies’ heel veel zilversmeden zijn. Echter, de getallen uit tellingen, benaderingen en berekeningen die zelfstandige zilversmeden betreffen (zij met een eigen meesterteken) in tabel 1, geven een ander beeld. Over het geheel van 1360 tot 2010 zijn er per familienaam gemiddeld 2,6 zelfstandige zilversmeden. Per familie (uit 400 families) komt dat nog iets lager uit: 2,5 zilversmid per familie. Uit deze cijfers mag daarom afgeleid worden dat er veel solitair en veel gezinsbedrijven van twee generaties moeten zijn geweest met daarnaast slechts een klein aantal zilversmidsdynastieën.

Afb.5 Een ‘solitair’; Jan van Nouhuys (Amersfoort 1949), zilversmid in Schoonhoven van 1978 tot 2017. Docent zilversmeden Vakschool Schoonhoven 1978-2015. Vanuit opvolgingsperspectief is Van Nouhuys een voorbeeld van een ‘solitair’. Zijn vader was weg- en waterbouwkundig ingenieur en uiteindelijke directeur Gemeentewerken te Amersfoort. De zonen van Jan zijn andere richtingen dan zilversmeden opgegaan.

*Nationale Zilverdag, 1989.
Onbekende fotograaf.*

Conclusie

Opvolging ‘van vader op zoon’ in het goud- en zilversmidsvak was zeker sinds 2 februari 1503 door opeenvolgende wet- en regelgeving de bevoorrechte praktijk. In dit artikel blijkt de opvolging bij zilversmeden in Schoonhoven over de periode 1360-2010 in geen familie ‘eeuwigdurend’ te zijn geweest. Het ging dus niet altijd van vader op zoon door.

Over de periode (1360-2010) blijken er per familie(-naam) gemiddeld 2,5 zelfstandige zilversmeden in Schoonhoven actief geweest.

‘Van vader op zoon’ was ook in Schoonhoven de bevoorrechte praktijk. Maar opvolging in het vak binnen de familie ging in de meeste families na één of twee generaties al niet door. De zes families die in drie eeuwen actief waren (de familie Herens zelfs in vier) hebben zeker meer dan drie generaties ‘meesters’ omvat.

De gevonden opvolgingspraktijk bij de gevonden zilversmidsfamilies is bepaald anders dan de *oral history* in de Zilverstad ons wil doen geloven: de familieleden werden niet steeds zilversmid, en zeker niet allemaal zelfstandig ‘meester’.

Deze uitkomsten werpen de klemmende vraag op hoeveel beroepsdynastieën van drie generaties (of meer) er dan in Schoonhoven geweest zijn in de loop der eeuwen, en hoeveel generaties zij ieder hebben omvat. Meer dan drie generaties ‘in het vak’ lijkt, gegeven het gemiddelde van 2,5 meesters per familie, voorlopig zeer uitzonderlijk. Een inventarisatie van de beroepsdynastieën moet uitkomst kunnen geven.

Bondscongres B.E.V. te Schoonhoven in 1930. Een foto met strikjes

Rene Kappers

In 1930 hield de *Bond van Edelmetaalverenigingen*, kortweg *B.E.V.* haar Bondscongres in Schoonhoven. Het programma omvatte ook een ontvangst door B&W op het pas gerestaureerde stadhuis.¹ Van die gelegenheid werd gebruik gemaakt om een groepsfoto te maken. Het gemeente-bestuur poseerde met de Bondsbestuurders, de gedelegeerden en de Regelingscommissie van de Nijverheidsvereniging.

Iedereen weet op zo'n moment wie er op dergelijke groepsfoto's staan. Daarom neemt vrijwel nooit iemand de moeite om de namen op te schrijven en na te laten. Ook hier; en zo ontstond voor het nageslacht weer een foto-puzzel.

Strikjes

Door ervaring werden verschillende Schoonhovenaren, goud- en zilversmeden, herkend. Toen duidelijk werd dat alle deelnemers aan het congres een strikje op hun revers droegen, vielen de stadsbestuurders door de mand: geen strikje. Onder de strikjesdragers zijn er strikjes met een wit rozetje in het centrum van het strikje. Dat zijn de leden van de Regelings-commissie (afb.2). Er is één dame; met een strikje (afb.3). Dus congres-deelnemer. Maar wie is zij?

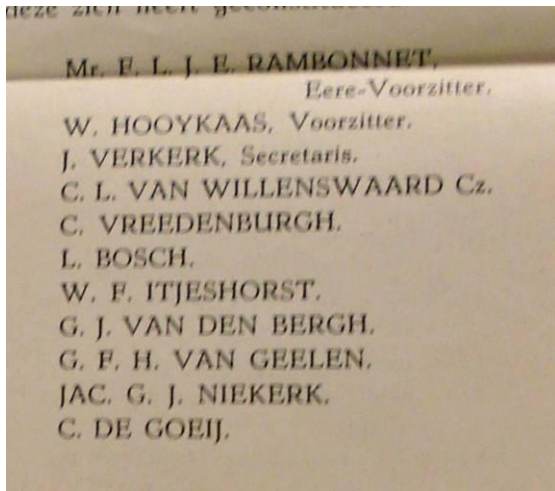

Afb. 1 Groepsfoto ter gelegenheid van het Bondscongres van de Bond van Edelmetaalverenigingen, op 24 en 25 juni 1930. Pose voor het stadhuis van Schoonhoven van Bondsbestuur, stadsbestuur, de (landelijk) gedelegeerden naar het congres, en de Regelingscommissie van de Nijverheidsvereniging van goud- en zilversmeden in Schoonhoven.

Foto op 24 juni 1930, Vereenigde Fotobureaux Amsterdam.

¹ SAMH, ac 1078, Schenking (of Collectie) Van Willenswaard. CW 7/3 (volgnummer niet in inventaris overgenomen). Statuten B.E.V.; Bondsnieuws, 'Programma voor het 20ste bondscongres, te houden te Schoonhoven op 24 en 25 juni 1930', *Goud en Zilver Vakblad voor goud- en zilversmeden* 23(1930)7.

Uitvergroting van details levert een unieke portretserie op van Schoonhovense goud- en zilversmeden en stadsbestuurders anno 1930 op hun paasbest (afb. 3 en 4).

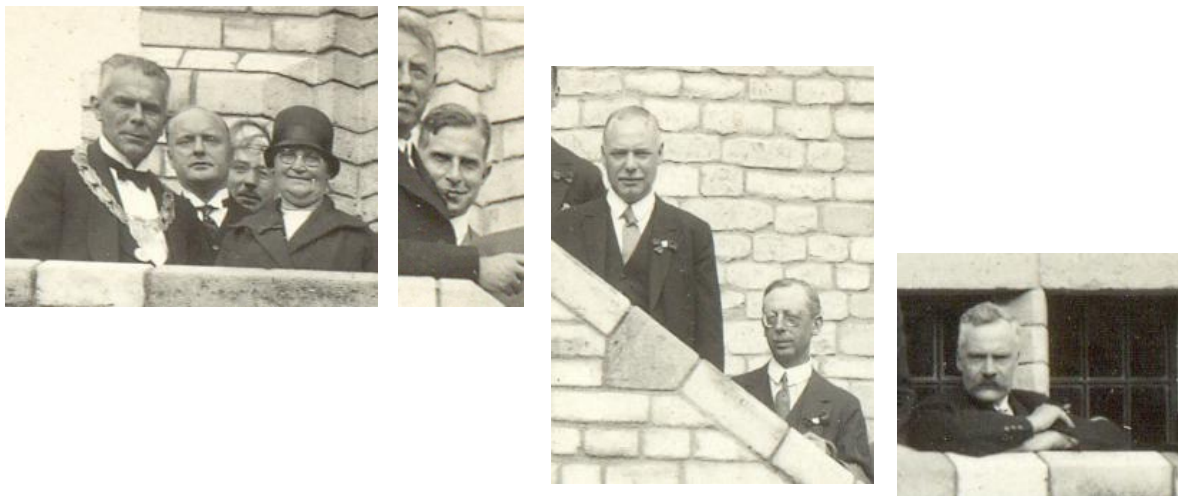
Afb. 2 De leden van de Regelingscommissie van de Nijverheidsvereniging die het Bondscongres van 1930 voorbereidden en uitvoerden.

Regelingscommissie en de Bond

De regelingscommissie ter voorbereiding was samengesteld met een breed draagvlak. Ze bestond uit het bestuur van de vereniging aangevuld met de burgemeester van Schoonhoven mr. F.L.J.E. Rambonnet als erevoorzitter van de commissie, plus de directeur van de Rijksvakschool Leendert Bosch, en de Controleur van de Waarborg te Schoonhoven Cornelis Vreedenburg. Bosch en Vreedenburg waren overigens wel lid van de Nijverheidsvereniging.

De B.E.V. werd opgericht op 1 januari 1910.² Het congres te Schoonhoven in 1930 was daarom tevens het jubileumcongres van de bond ter gelegenheid van haar 20-jarig bestaan. Eerder was Schoonhoven al gastheer geweest van een Bondscongres op 21 en 22 juni 1919.

De bond bestond uit 'rechtspersoonlijkheid bezittende verenigingen van werkgevers' als leden', zoals de Nijverheidsvereniging in Schoonhoven. De doelstelling was zeer algemeen geformuleerd: belangen bevorderen van de leden.

Afb. 3 Vier details uit de Groepsfoto (afb. 1): geïdentificeerde personen op bordes en trap. V.l.n.r. erevoorzitter van de Regelingscommissie, de burgemeester van Schoonhoven mr. Rambonnet; voorzitter van de V.E.B. en tevens voorzitter van de Nederlandsche Vereeniging van Fabrikanten in Gouden en Zilveren werken Carel J.A. Begeer; onbekend; ongeïdentificeerde dame als congresdeelnemer (zie reversstrikje rechter revers); onbekend; vermoedelijk de secretaris Nijverheidsvereniging (hierna Nijver.) J.Verkerk; voorzitter Nijver. Willem Hooijkaas; Controleur Waarborg Cornelis Vreedenburg; 2e voorzitter Nijver. Gerrit Frederik Hendrik van Geelen. De (2e) secretaris Nijver. Jac.G.J. Niekerk zien we niet op de foto. Bronnen: A. Krekel-Aalberse, Carel J.A. Begeer, 1883-1956 (Zwolle/Assen 2001)127; groepsfoto Bestuur Nijverheidsvereniging, Goud en Zilver 30(1937); SAMH ac 1078, Collectie Van Willenswaard; Verkerk en Niekerk, dank aan dhr en mw C. van Holten, Schoonhoven.

² Statuten van De Bond van Nederlandsche Vereenigingen in den Edelmetaal-handel en -Nijverheid, kortweg Bond van Edelmetaalverenigingen, afgekort 'B.E.V.' (KB 25 juli 1924 nr. 154) in: SAMH, ac 1078, Schenking (Collectie) Van Willenswaard. Inv.nr. CW 7/3 nr. 10 (niet op de lijst van CW 7/3 opgenomen).

Afb. 4 Vier details uit de Groepsfoto (afb. 1), geïdentificeerde personen op straatniveau. V.l.n.r. erevoorzitter Nijverheidsvereniging (hierna Nijver.) Cornelis Leendert van Willenswaard Cz; onbekend; (vermoedelijk bestuurslid Vereeniging van Grossiers?) Marinus L. Deerenberg; onbekend; directeur Rijksvakschool Leendert Bosch; wethouder Gerrit Jan Niekerk; onbekend; penningmeester Nijver. Cornelis de Goeij; wethouder Herman Anthonie Schreuder; 2e penningmeester Nijver. Gerrit Jan van den Bergh; algemeen bestuurslid Nijver. Willem Frederik Itjeshorst.

PROGRAMMA
VOOR HET XXe BONDS CONGRES, TE HOUDEN TE SCHOONHOVEN,
OP 24 EN 25 JUNI 1930.

DINSDAG 24 Juni, 1ste dag:

11.50 uur: Aankomst per trein te Schoonhoven.

12.-- uur: Wandeling naar Hôtel „Belvédère”. Regeling logies aldaar.

12.15 uur: Begroeting door het Bestuur der Nijverheids-Vereen.

12.30 uur: Noenmaal, Koffietafel in Hôtel „Belvédère”.

1.30—3.30: Algemeene Jaarvergadering van:
de Nederl. Vereeniging van Fabrikanten in gouden en zilveren werken,
de Nederl. Ver. van Grossiers in gouden en zilveren werken,
de Nederl. Ver. van Winkeliers in gouden en zilveren werken.

3.30—5.—: Bondsvergadering uitsluitend toegankelijk voor H.H. afgevaardigden.
Deze vier vergaderingen worden gehouden in het „Heerenlogement”, Koestraat.
H.H. leden, die niet aan de Bondsvergadering behoeven deel te nemen, kunnen de Rijksvakschool voor Goud- en Zilvermeden en de zaal Veerpoort bezoeken.

5.15 uur: Officieele ontvangst ten Stadhuize door Burgemeester en Wethouders van Schoonhoven.

Stadhuize te Schoonhoven.

5.45 uur: Réunie hôtél „Belvédère”.

6.30 uur: Bonds-diner.

8.30 uur: Rondvaart per Salonboot op de Lek, muziek en buffet aan boord, aangeboden door de Nijverheids-Vereeniging te Schoonhoven.

10.30 uur: Terug te Schoonhoven. Réunie in Hôtél „Belvédère”.

WOENSDAG 25 Juni, 2de dag:

9.30—10.30: Officieel bezoek aan de Rijks-vakschool voor Goud- en Zilvermeden en Horlogemakers, alsmede bezichtiging der ingekomen ontwerpen voor de Bondsprjjsvraag.

11.00—1.—: Bondscongres, te houden in Hôtél „Oskam”.

1.00 uur: Lunch-Koffietafel in hôtél „Oskam”.

2.00 uur: Autotocht naar Haastrecht langs de Vlist.
Bezoek aan de zeer belangrijke Museum-stichting „Bisdrom van Vlist” te Haastrecht. Aangeboden door de Nijverheids-Vereeniging te Schoonhoven.

3.30 uur: Vervolg autotocht naar Gouda.

4.00—4.30: Aankomst te Gouda (station).
Einde der Excursie.

7

Afb. 5 Programma van het tweedaagse jubileum Bondscongres te Schoonhoven, op 24 en 25 juni 1930. Hotel Belvédère, het Heerenlogement in de Koestraat en Hotel Oskam (tegenwoordig bekend als de Stads-herberg of Brasserie Springer) dienden als vergaderlocaties, lunches en diner. De Rijks-Vakschool was ook doel van bezoek. Ontspanning en cultuur werd gezocht met een rondvaart op de Lek, bezoek aan de Zaal Veerpoort, een autotocht langs de Vlist en een bezoek aan Museum Bisdrom van Vliet in Haastrecht.
Bron: ‘Bondsnieuws’ Vakblad voor goud- en zilvermeden, 23(1930)7.

Ramen van zilverwerkplaatsen. Ook noorderlicht voor goud- en zilversmeden?

Rene Kappers

In Schoonhoven heeft elke oude zilversmidswerkplaats een grote raampartij. Deze dient om daglicht in grote hoeveelheid binnen te laten zodat het fijne kleine priegelwerk goed kan worden bekeken. Filigrainwerk, graveren, ciseleren of zetwerk bijvoorbeeld vragen grote nauwkeurigheid. De *oral history* verkondigt dat een zilversmidswerkplaats uitkijkt op het noorden vanwege het noorderlicht, net als schilders willen.¹ Maar is dat zo? Of zijn er andere redenen om het raam van de werkplaats ergens te plaatsen? Een onderzoek gaf antwoord.

In welke richting kijken de ramen uit?

Voor dit kwantitatieve onderzoek werden 43 werkplaatsen nader bekeken. Het waren de bekende gemeentelijke en rijksmonumenten aangevuld met een aantal andere die we ook kenden. Binnen de Historische Vereniging Schoonhoven ontstond in 2008 een groslijst van 254 (!) toen uit bronnen bekende werkplaatsen. Hieruit resulteerde recent de selectie van 43 werkplaatsen (17%) omdat zij zichtbaar zijn (of waren) vanaf de openbare weg (tabel 1).²

De gevonden uitkijkrichtingen zijn simpel noord, zuid, etc. Dit komt doordat het stratenpatroon van Schoonhoven vrijwel rechthoekig is en gebaseerd is op het oorspronkelijke noord-zuid gerichte slotenpatroon van de ontginning waarop Schoonhoven gebouwd werd. Genoteerd werd de kijkrichting vanuit de werkplaats door het grote raam en de grond waarop uitgezien werd. In het onderzoek werd één werkplaats (Albrecht Beijlinggracht 16) met een kijkrichting ‘zuid-oost’ gevonden. De (middeleeuwse) gracht daar, bepaalde de schuine loop van de verkaveling en daarmee de stand van de werkplaats. Vier werkplaatsen werden met de kijkrichtingen west plus oost gevonden. Deze werkplaatsen hebben in voor- en achtergevels grote werkramen.³ Deze vijf werkplaatsen zijn in de tabel als ‘anders’ opgenomen.

Afb. 1. Havenstraat 62. Werkplaats en woonhuis onder één kap (Gaillard, Kok, Den Besten). Uitkijkrichting oost, op de openbare weg

Afb. 2. Oude Haven 8. Werkplaats met uitbreiding, staande achter het woonhuis (Verroen, Dieges, Van de Hoff). Uitkijkrichting oost, op besloten eigen terrein/tuin.

¹ Atelier (-ramen): nl.wikipedia.org/wiki/Atelier (ger. 29 jan 2021). Kunstschilders preferen ‘noorderlicht’ i.v.m. de (niet-veranderende) schaduwen bij hun modellen tijdens portrettschilderen of stillevens.

² Groslijst: ongepubliceerd. De werkplaats van Pieter Heerens, Opweg 14, is bekend van een oude foto. De raampartij van de Keurkamer in het oude weeshuis aan de Koestraat, is bekend van een schilderij, R. Kappers, *Zilvercahier* nr. 6.1 (Schoonhoven 2006), omslag en titelpagina; gemeentelijk monument Korte Weistraat 6 en 6a bleef buiten beschouwing omdat onbekend is of de ramen van dit latere kantoor van Zilverfabriek Niekerk eerder bij de bouw nog een werkplaatsfunctie hadden.

³ Oost plus west: Koestraat 21, Oude Haven 28-30, Spoorstraat 6, achter Lopikerstraat 63. Zuid-oost: Albrecht Beijlinggracht 16.

Afb. 4. Werkplaats(je) achter woonhuis Oude Haven 31, hoek Provenierstraat (J.F. de Rooij), links aanzicht in de Provenierstraat, rechts aanzicht in de tuin. Gerestaureerd omstreeks 2012. Uitkijkriching west, op eigen besloten terrein.

adres	uitkijkriching	adres	uitkijkriching
Albrecht Beijlinggracht 16	zuid-oost	Korte Dijk 19	west
Dam 2	zuid	Korte Weistraat 12	noord
Dam 8	noord	Lange Weistraat 37	noord
Havenstraat 15	west	Lekdijk west 3	oost
Havenstraat 47 a I	noord	Lopikerstraat 48	west
Havenstraat 47 a II	oost	Lopikerstraat 61	noord
Havenstraat 49	noord	Lopikerstraat 63	west en oost
Havenstraat 68	zuid	Molenstraat 1	west
Havenstraatsewal 13	zuid	Opweg 14	noord
Havenstraatsewal 15	west	Oude Haven 13	oost
Havenstraatsewal 21	west	Oude Haven 15	noord
Jan Kortlandstraat 11	oost	Oude Haven 21	noord
Jan Kortlandstraat 13	oost	Oude Haven 28-30	west en oost
Jan Kortlandstraat 15	noord	Oude Haven 31	west
Koestraat 11	west	Oude Haven 8	oost
Koestraat 21	west en oost	Oude Singel 60	noord
Koestraat 32	zuid	Oude Singel 92	zuid
Koestraat 50	zuid	Scheepmakershaven 30	zuid
Koestraat 62	oost	Spoorstraat 6	west en oost
Koestraat 80 (keurkamer)	oost	Spoorstraat 8	west
Koestraat 9	west	Tol 2	oost
		Varkensmarkt 4	zuid

Tabel 1. Adreslijst van de 43 onderzochte goud- en zilversmidswerkplaatsen, met uitkijkriching en van het grote werkraam.

Voorkeursrichting: geen noorderlicht voor werkplaatsen

De frequentie van de uitkijkrichingen laat zien dat er bij zilversmeden niet één voorkeursrichting is zoals wel bij kunstschilders (tabel 2). Dit geldt te meer als we de richtingen die bij ‘anders’ zijn genoteerd, mee zouden nemen in deze constatering.

uitkijkriching	aantal	procent
noord	11	26
zuid	8	19
oost	9	21
west	10	23
anders	5	11
totaal	43	

Tabel 2. Uitkijkriching, met frequentie, vanuit 43 zilversmidswerkplaatsen in Schoonhoven.

Afb.3. Havenstraatsewal 15. Gerestaureerde werkplaats uit 1906 (J.H. Wendels, J.D. Wendels, J. Benschop, G. Quack, J. Quack. Bron: zie noot 6). Uitkijkriching west, op eigen tuin/terrein dat grenst aan de openbare weg.

De gemeenschappelijke factor: geen uitzicht op de burens

Eén gemeenschappelijk kenmerk viel ons wel op bij het onderzoek: er is nooit direct uitzicht op het erf van de burens. Met dien verstande dat waar dat wel zo is, de afstand tussen raam en erfrens minstens circa twee meter bedraagt. Dit was een uitnodiging voor nader onderzoek.

Vandaag de dag bepaalt de wet (art. 5:50 BW) dat het niet geoorloofd is om binnen twee meter van de grenslijn vensters of andere muuropeningen te hebben.⁴ Op 6 december 1644 werd in Schoonhoven geldend recht gecodificeerd. Met de Ordonnantie op het stuk van de ‘...Erf-scheydinge...’ werd reeds bestaand ongeschreven recht schriftelijk vastgelegd. In de artikelen 31 (eigen muur) en 33 (gemene muur) werd geschreven dat er geen vensters of openingen in geplaatst mochten worden.⁵ Dit was dus al oud ongeschreven burensrecht.

Conclusie

‘Noord’ komt regelmatig voor maar is niet de dominante kijkrichting, zoals bij kunstschilders. Gelet op de wel voorkomende kijkrichtingen maakt het de Schoonhovense goud- of zilversmeden kennelijk niet uit, van welke richting het daglicht binnenkomt.

Niet-uitkijken op het terrein van de burens blijkt het gemeenschappelijk kenmerk van alle werkplaatsen. Uitkijken gebeurt overal op eigen terrein en/of op de openbare weg. Dit ‘niet-uitkijken op burens’ is gebaseerd op eeuwenoud burensrecht, en geldt nog steeds.

⁴ Met dank aan Robin Jongejan, Buro Bast Architectuur BNA, Den Haag, email 3 feb 2021.

⁵ Henricus van Berkum, *Beschryving der Stadt Schoonhoven* (Gouda 1762) 293, 303, 323.

⁶ F. Mol, *Het zilversmidsgeslacht Wendels in Schoonhoven*, Zilvercahier 8.0 (Schoonhoven 2011) 37.

Het aantal inwoners van de Zilverstad 1300-2010 in grafiek Aantallen en trends

Rene Kappers

Om de geschiedenis van Schoonhoven als Zilverstad te begrijpen, en ‘het buikgevoel’ te objectiveren, moet men het aantal goud- en zilversmeden, hun werk en families afzetten tegen het totaal aantal inwoners. Dan pas kun je gaan zien hoe groot het aandeel van deze beroepsgroep in Schoonhoven eeuwenlang geweest is. Pas dan wordt duidelijk wat ‘het vak’ in sociaal-economisch opzicht voor deze blijkbaar kleine stad heeft betekend. Daarom in deze eerste Zilver Histograaf het overzicht van het aantal inwoners en de trends in een grafiek.

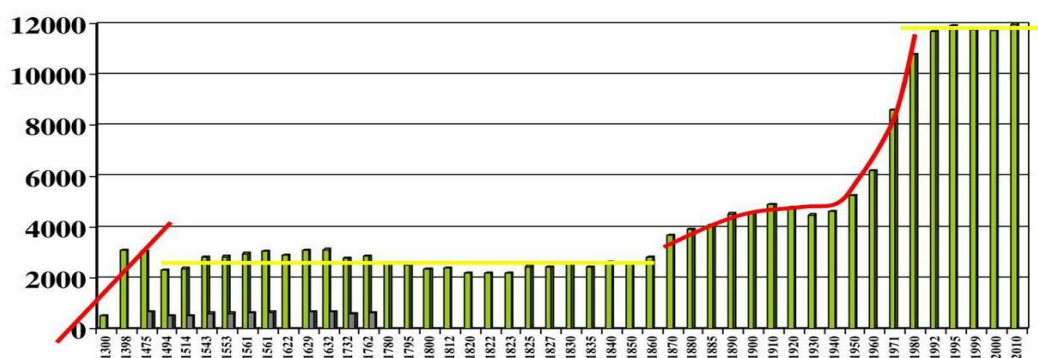
Tellen is kiezen

Het aantal inwoners van Schoonhoven was nogmaals onderwerp van onderzoek.¹ De gegevens uit de 15de en 16de eeuw bleken voor verbetering vatbaar doordat deze gegevens digitaal toegankelijk en doorzoekbaar werden via www.Hogenda.nl. Dit leidde tot (kleine) aanpassingen in deze vroegste jaren. Het onderzoek is tevens uitgebreid tot 2010 en vervroegd tot 1300.

De inwoners van Schoonhovens werden sinds het midden van de 19e eeuw met regelmaat geteld. Maar deze tellingen zijn niet eenduidig; militairen zijn dikwijls de ‘stoorzender’. Vóór 1852 zijn tellingen van ‘de bevolking’ incidenteel, en verder terug in de tijd zeldzaam. Slechts in 1622, 1780 en 1795 werd ‘de bevolking’ geteld. Vóór 1795 werden wel ‘mannen’, huizen of haardsteden geteld voor militaire of belastingdoeleinden. Voor omrekening naar ‘de bevolking’ moesten daarom keuzen worden gemaakt. Voor huizen en haardsteden werd dat 4,7 conform Van der Woude, *Noorderkwartier* (Wageningen 1972) zie noot 1. Voor de ‘verponding’ en de huizen in de verponding hing de gemotiveerde keuze af van hetgeen volgens de preambule (inleiding) bij die telling in dat jaar werd genoteerd.

Resultaat

Het hernieuwde onderzoek resulteerde al in een tabel en een grafiek van het aantal inwoners. De grafiek werd in dit artikel overgenomen. Ook de conclusie: de groei van Schoonhoven vond plaats tussen 1300 en 1400 (van 500 naar 3.000) en tussen 1860 en 1990 (van 3.000 naar 12.000). Daartussen en daarna was het aantal inwoners vrijwel stabiel (respectievelijk rond 2.600 en rond 11.500 inwoners). In dit artikel werden de benaderde trendlijnen toegevoegd voor de visuele helderheid. Als gezegd: het geheel blijft wel the *best possible guess*.

Grafiek 1 Aantal inwoners van Schoonhoven 1300 - 2010 en haardsteden/huizen 1475-1762, met peiljaren (peiljaren niet lineair). De benaderde trends: rood groei, geel stabiliteit.

¹ Het volledige artikel met bronnen, berekeningen en gemotiveerde keuzen verscheen als: R. Kappers, ‘Nogmaals in de tand des tijds, het aantal inwoners van Schoonhoven. Nu 1300-2010’, *HEK, Historisch Tijdschrift voor de Krimpenerwaard* 39 (2015) 107-116. Zie ‘Schatkamer’ van *Zilver Histograaf Schoonhoven*.

Colofon

Zilver Histograaf Schoonhoven is een historisch periodiek over ‘de geschiedenis van de Meesters die het deden en doen, hun werk en hun stad.’ Afleveringen verschijnen regelmatig, in *open access*, via de gelijknamige website www.ZilverHistograaf.nl.

De Zilver Histograaf Schoonhoven is een digitale uitgave onder auspiciën van het *Schoonhovens Goud- en Zilversmidsgilde Sint Eloy*. Het verschijnt in *open access*, gratis toegankelijk voor iedereen, op het *worldwide web*. De website biedt de afleveringen aan. Er is tevens een ‘Schatkamer’ of *repository* waarin elders reeds verschenen publicaties over de geschiedenis van Schoonhoven als Zilverstad bijeen gebracht zijn.

Jaarboek. Aan het eind van elk kalenderjaar wordt digitaal een Jaarboek samengesteld met de verschenen afleveringen. Print of druk van afleveringen en Jaarboek door derden is vrij van onze rechten.

Abonneren is gratis. Opgeven, wijzigingen en afzeggen kan men zelf doen op de website van de Zilver Histograaf Schoonhoven, www.zilverhistograaf.nl

Abonnees worden per email geïnformeerd over het verschijnen van nieuwe afleveringen. De Zilver Histograaf Schoonhoven wordt, desgewenst, gratis digitaal aangeboden aan de leden van geïnteresseerde historische verenigingen, geïnteresseerde ‘vrienden van’ de diverse Nederlandse musea met een edelmetaalcollectie.

Publicaties: de afleveringen betreffen de geschiedenis van de ‘Schoonhovense Meesters die het deden en doen, hun werk en hun stad’. Aangeboden artikelen worden *peer reviewed* door de (gast-) redacteurs. Het auteursrecht berust bij de auteurs.

Artikelen en/of kopij kunnen worden aangeboden bij het secretariaat van de redactie: lpvdolk@hetnet.nl.

Richtlijnen voor auteurs: www.ZilverHistograafSchoonhoven/richtlijnenauteurs.

Redactie

Rene Kappers, hoofdredacteur
Loek van der Kolk, redactiesecretaris
Gemke Jager, redactielid
mw. Cristel Stolk, redactielid
Rogier de Groot, webmaster
Dick Mentink, adviseur

rene.kappers@live.nl
lpvdolk@hetnet.nl
gem@gemkejager.nl
c.stolk@samh.nl
rogier@roaxdesign.com
d.mentink1@planet.nl

Vormgeving: Roax Design, Schoonhoven.

Cover: Ton van Velsen, Hilversum

ISSN: 2772-4867

De Stichting HEK, Historische Encyclopedie Krimpenerwaard, is de rechtspersoon die de uitgever is van de *Zilver Histograaf Schoonhoven*.

Bestuur:

Han Goutier, voorzitter
Gemke Jager, secretaris-penningmeester
Rene Kappers, lid

info@nederlandje.nl
gem@gemkejager.nl
rene.kappers@live.nl

DE ZILVER HISTOGRAAF SCHOONHOVEN

OVER DE DUIZEND MEESTERS, HUN WERK EN HUN STAD

Zilver Histograaf
Schoonhoven

HERMINA
DUYTSHOFF
GEB. 1 Juni
1815.
OVERL. 26 Oct.
1877.

Bij de cover

Pieter Tieleman van der Hoff
(toegeschreven),
goudsmid, werkt in
Schoonhoven 1866-1899.

'Jujette', gedachtenissieraad,
kunsthaarwerk,
afm. 15 x 10 cm.
Goud, ebbenhout, haar, glas.
Ongekeurd (toets 585/000).

'Jujette', ter nagedachtenis aan,
Hermina Duijtshoff,
overleden 26 oktober 1877,
schoonmoeder van
Pieter Tieleman van der Hoff.

Collectie F. Mol.
Foto Rob Glastra

- 24 **Inhoudsopgave**
- 25 **Van de redactie** | Genealogie als thema
- 26 **Ferry Mol** | Van der Hoff, 1783-1920, vier generaties goud- en zilvermeden in Schoonhoven
- 37 **Ferry Mol** | Deelgenealogie goud- en zilvermeden Van der Hoff, 1711-2013
- 42 **Rene Kappers** | Van Os van den Abeelen, zilvermeden in Schoonhoven 1885-1950
- 51 **Rene Kappers** | 1776, Andries Graves Kooiman 'slaat een hartie'. Meesterteken en familiewapen
- 55 **Colofon**

Genealogie als thema

Kwaliteit en vakmanschap is natuurlijk de sleutel van het succes van Schoonhoven als Zilverstad; misschien wel de belangrijkste. Maar hoe kan het dat er in Schoonhoven nog steeds goud- en zilversmeden werken sinds Jan van Blois in 1360 zijn opdrachten aan hen gaf? Hoe kan het dat het er in 650 jaar in totaal zo'n 1.000 mannen en vrouwen als zelfstandige goud- of zilversmid zijn geweest? Om nog maar te zwijgen over enige duizenden medewerkers, mannen, vrouwen en leerjongens die ook hun boterham in het vak van de Zilverstad hebben verdiend. Hoe is dat gegaan?

Het vak bracht welvaart in onze kleine stad. Nog steeds leeft een groot aantal mensen in de stad van en door dat mooie vak. Het trekt klanten en toeristen; het maakt onze stad interessant. Voor de goud- of zilversmid, maar ook voor de museummedewerker, of voor de 'hospitality' branche van horeca tot B&B.

'Zilverstad': dat onderscheidt ons van de rest.

Continuïteit

Opleiding en opvolging moeten in die 650 jaar heel belangrijk zijn geweest. Steeds weer nieuwe mensen in het vak. En steeds weer werk om een boterham mee te verdienen. Met behulp van genealogisch onderzoek valt in te zien hoe die continuïteit in z'n werk is gegaan. Van vader op zoon? Van opa op kleinzoon? Van ooms op neefjes? Van wie leerde je het vak?

In deze aflevering van de *Zilver Histograaf Schoonhoven* van juni 2021 staan vier genealogische artikelen over drie families, waarin we lezen hoe in deze families de opvolging in z'n werk ging: Van der Hoff, Van Os van den Abeelen en Graves Kooiman.

Veel leesplezier,

de redactie van de Zilver Histograaf Schoonhoven

Van der Hoff, 1783-1920

Vier generaties goud- en zilversmeden in Schoonhoven

Ferry Mol

De onverwachte vondst van het ongecensureerde privé archief van de familie Van der Hoff geeft een zeldzame inkijk in het reilen en zeilen van een nu verdwenen Schoonhovens geslacht van goud- en zilversmeden.¹ De zakelijke correspondentie ‘onderweg’ naar het thuisfront tijdens de regelmatige reizen van Gert van der Hoff met zijn handel, laat een kant zien, zakelijk zowel als privé, die maar een enkele keer uit dergelijke egodocumenten tevoorschijn komt. Een unieke aanwinst voor de geschiedenis van de Zilverstad.² Hierdoor kan een familiegeschiedenis geschreven worden met een bijzondere inhoud.

Afb. 1 Advertentie, Distributieblad - Weekblad voor Schoonhoven en omstreken (uitg. Fa. J. de Gruijter), 27 dec 1918. (coll. F. Mol)

De Van der Hoff's die we al kenden, en de vragen die rezen

Twee Van der Hoff's waren al bekend als goud- en zilversmid in de 19de eeuw in Schoonhoven; ze behoorden tot twee generaties en ze zijn een oom en zijn neefje.³ Gelet op de advertentie uit 1918 (afb. 1) werd er ook na 1900 gewerkt door Van der Hoff. En ene G.J.A. van der Hoff werd in 1917 voorzitter van de *Nijverheidsvereniging voor Goud- en Zilversmeden in Schoonhoven*, de lokale brancheorganisatie van de vakgenoten.⁴ Al honderd jaar eerder, in 1800, was er een Pieter van der Hoff onder de goud- en zilversmeden van Schoonhoven die gezamenlijk een 'Declaratoir' -een verklaring- in deze Bataafs-Franse tijd aan het stadsbestuur stuurden.⁵ Nog eerder, in 1782/'83 kwam Pieter van 't Hoff als leerjongen in de werkplaats van de zilversmid Adrianus Koppenol. Koppenol betaalde

¹ Verzameling familie- en bedrijfspapieren, familiefoto's en notariële akten. In 2020 te Utrecht particulier aangekocht door Ferry Mol. Hierna 'Privé collectie F. Mol'.

² R. Kappers, 'Zilverlogistiek in de 19e eeuw', *Het leven in Schoonhoven* 12 (2012) 323-325. Dit artikel was ook tot stand gekomen op basis van een privé archief. Door de weloverwogen samenstelling hiervan destijds door C.L. van Willenswaard, en de latere schenking aan het toenmalig Streekarchief in Schoonhoven, mag aangenomen worden dat die privé documenten geselecteerd, en zo impliciet gecensureerd waren.

³ S.A.C. Begeer e.a., *Zilversmeden van de stad Schoonhoven, 1600-1900* (Schoonhoven 1980) nrs. 115, 116.

⁴ SAMH, Ac 1078, inv.nr. CW7/4, Schenking Van Willenswaard, De Nijverheidsvereniging voor goud- en zilversmeden te Schoonhoven (typoscript) (Schoonhoven maart 1935) 5.

⁵ R. Kappers, *Schoonhoven: keurkamers en regels 1705-1809*. Zilvercahier 6.0 (Schoonhoven 2004/2006). Ook: <http://historischeverenigingschoonhoven.nl/PDF/Keurkamers-en-Regels.pdf>

hiervoor 6 gulden aan het gilde.⁶ Vóór 1783 kennen we echter nog geen Van der Hoff's in Schoonhoven.⁷ Daardoor rezen er vragen.

Waar kwamen ze ineens vandaan? En waarom toen? Zijn de al bekende 'losse' Van der Hoff's van 1782/'83 tot 1917, naast vakgenoten ook familie van elkaar? Hoe ontwikkelden zij zich in hét vak van de Zilverstad, en zodanig dat een Van der Hoff het bracht tot voorzitter van de brancheorganisatie? Waar stonden hun werkplaatsen en waar woonden zij? Met de vondst en bestudering van het bijzondere particuliere archief van de Van der Hoff's blijken er antwoorden voor te vinden.

Hoe de Van der Hoff's in Schoonhoven kwamen en goud- en zilversmid werden

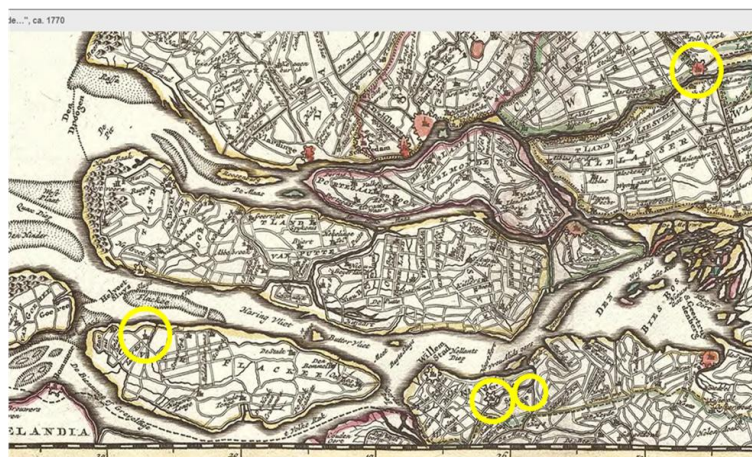
De eerste van der Hoff's, die zich in Schoonhoven meldden, waren de kinderen van Johanna van Waas (ook Waes). Zij was de weduwe van Tieleman van der Hoff uit Zevenbergen; ze besloot na het overlijden van haar man in 1783 met haar kinderen vanuit haar woonplaats Dirksland terug te keren naar haar geboortestad Schoonhoven. Tieleman en Johanna waren op 6 november 1767 te Klundert getrouwd. Hij was zoon van David van der Hoff en Adamina Hallewas; Johanna was de dochter van de Schoonhovenaar Johannes van Waas en diens echtgenote Elisabeth Hoogendijk.

In Zevenbergen kregen Tieleman en Johanna vijf kinderen. In 1777 verkochten zij hun Zevenbergense huis voor 590 gulden; ze verhuisden naar Dirksland.⁸ Daar kreeg het echtpaar nog een dochter, Elisabeth, gedoopt op 11 september 1777.

Tieleman overleed op 11 januari 1783 en werd als 'onvermogene' in Dirksland begraven. Hij lijkt daar dus geen florerende nering te hebben gehad.

Opmerkelijk is nog dat de twee Zevenbergense broers Van der Hoff (Tieleman en Pieter) in 1767 en 1768 met de twee zusters Van Waas trouwden (Teuntje en Johanna) allebei te Klundert! Wat was er in Klundert dat alle twee genoemde Van der Hoff's en alle twee zusters Van Waas uit Schoonhoven zo trok? Opmerkelijk te meer omdat gewoonlijk getrouwd werd in de woonplaats van de bruid, dus traditioneel gesproken 'in Schoonhoven'.

De enige zoon van Tieleman en Johanna, Pieter van der Hoff (geb. Zevenbergen 1770), werd in Schoonhoven in 1783 leerjongen in de werkplaats van zijn oom, de zilversmid Adrianus Koppenol, die getrouwd was met Margaretha van Waas, de zuster van genoemde Johanna en Teuntje. Zo kwam de eerste Van der Hoff in het zilvervak: door een jonge weduwe die met haar kleine kinderen toevlucht zocht bij haar familie, in Schoonhoven.

Afb. 2 Kaartfragment, ca. 1770.
"La Sud-Hollande"
Covens en Mortier

In gele cirkels v.l.n.r.
- Dirksland
- Klundert
- Zevenbergen
- Schoonhoven

Streekarchief Goeree Overflakkee,
inv.nr. C18-30
Bewerking RKA.

⁶ R. Kappers, 'Leerjongens van Schoonhovense goud- en zilversmeden, 1680-1798', *Ons Voorgeslacht* 662 (2014) 33-39.

⁷ H. van der Molen, *Indexen op de Collectie Muilwijk* (Schoonhoven z.j.) Index: 1 t/m 10, in delen 2, 3, 4, 7, 9.

⁸ Bergen op Zoom, West Brabants Archief, (WBA) toegang nr. 605, Rechterlijk Archief Zevenbergen, inv.nr. 311, Registers van aangifte van overgang van goederen 1600-1803.

Pieter van der Hoff, zilversmid in 1800

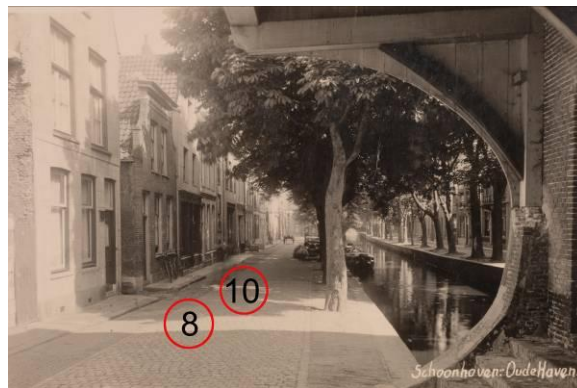
Er is niet veel over Pieter terug te vinden in de beschikbare archieven naast leerjongen bij Adrianus Koppenol in 1783. In ieder geval was hij op 22 november 1800, samen met alle andere Schoonhovense (zelfstandige) goud- en zilversmeden, mede-ondertekenaar van een ‘Declaratoir’ -een verklaring- aan de Municipaliteit (het stadsbestuur) van Schoonhoven. Samengevat verklaarden ze geen bezwaar te hebben tegen inschrijving in een register, maar wel tegen het afleggen van de eed zoals deze voorgeschreven werd in het ‘Reglement voor de Goud- en zilversmeden binnen deze Republiek, gepubliceerd 21 juli laatstleden’ door het Uitvoerend Bewind.⁹

In 1798 waren de gilden opgeheven. Sindsdien gebeurde inschrijving in het gilderegister van de goud- en zilversmeden niet meer, evenmin als er betaald werd aan het weeshuis. De vraag wie zelfstandig zilversmid was in die begintijd van het Bataafs-Franse regime moet dus op andere wijze worden beantwoord. Uit zijn opname in, en mede-ondertekening van het ‘Declaratoir’ mag geconcludeerd worden dat hij in ieder geval op dat moment als zelfstandig edelsmid geaccepteerd was door zijn collegae, ook al had hij later in 1806 een patent als zilversmidsknecht en als winkelier in potten en pannen, aardewerk en glaswerk.¹⁰

Pieter trouwde in 1799 in Schoonhoven met Martijntje van Donk en zij kregen zes kinderen waarvan er uiteindelijk maar twee zonen de volwassen leeftijd haalden. Helaas overleden Pieter en Martijntje beiden al vroeg (in 1806), waardoor de achterblijvende

Afb. 3 Oude Haven, gezicht naar het Zuiden, omstreeks 1845, met de huizen aan de westzijde op de (huidig) nummers 6 en 8 aan de zuidzijde van de Gruttersteeg, en 10 aan de noordzijde. Uit: J.C. Visser e.a. Schoonhoven en Nieuwpoort, in: Historische stedenatlas van Nederland (Delft 1990).

Afb. 4 Oude Haven, gezicht naar het Noorden, omstreeks 1915 (?). Rechts de Waag. De panden 8 en 10, respectievelijk aan zuid en noordzijde van de Gruttersteeg. Ansichtkaart.

kinderen in eerste instantie onder de hoede kwamen van Martijntje’s moeder Anne Clara Kuip. Later nam Martijntje’s zus, Geertrui van Donk, de voogdij-rol over.

Geertrui van Donk was zelf weduwe en had uit haar huwelijk met grutter en weeshuisbestuurder Lethman een tweetal huisjes overgehouden aan de westzijde van de Oude Haven, aan weerszijde van de Gruttersteeg: de huidige huisnummers 8 en 10. Zij woonde in de periode 1830-1840 met haar twee neefjes, Tieleman (later zilversmid) en Daniel (later

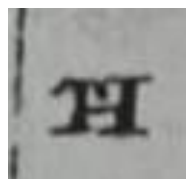
⁹ Gouda, Streekarchief Midden Holland, toegang nr. ac 1011, Oud Archief Schoonhoven (hierna OAS) inv.nr. 115, 24 nov 1800, Vergadering van de Municipaliteit. Behandeling van het Declaratoir (verklaring) van 22 november 1800: ‘Declareren de ondergetekenden, allen goud- en zilversmeden binnen Schoonhoven...’.

¹⁰ Kappers, *Keurkamers en regels*, tabel 2.3, nr. 33; OAS inv.nr. 2213, Belastingen uit het Revolutie-tijdvak, Afgegeven acten of Patenten (...) in den Jaare 1806, nr. 53.

grofsmid/hoefsmid), in één van beide huizen. In 1848 liet Geertrui uiteindelijk beide huizen na aan haar neefjes Tieleman en Daniel (afb. 3 en 4).¹¹

Tieleman van der Hoff, en Pieter Tieleman van der Hoff: de tweede en derde generatie in het vak in Schoonhoven

Tieleman van der Hoff, geboren in 1799, zoon van Pieter en Martijntje van Donk, werd als Schoonhovense zilversmid ingeschreven bij de Waarborg in Utrecht op 22 mei 1829 met een vierkant meesterteken: TH, de poot van de H gecombineerd met de stok van de T, en ‘een rad boven de letters’ welk rad niet werd afgebeeld (afb. 5). Als producten van hem werden genoteerd ‘zilveren knipjes en gespen’. In 1830 ontving hij in Utrecht nog een zeshoekig meesterteken met dezelfde lettercombinatie met nu het rad achter de letters. Vanaf 17 augustus 1837 ging hij, met alle Schoonhovense collega’s, over naar het nieuw gevestigde Waarborgkantoor te Schoonhoven.¹²

*Afb. 5 Meesterteken van der Hoff, zoals afgebeeld -zonder het rad- bij zijn inschrijving bij Waarborgkantoor Utrecht op 22 mei 1829 (nr. 149).
Dank aan J. Luijt.*

In Schoonhoven werd Tieleman geregistreerd met twee meestertekens H30. De eerste was een vierkant met het cijfer onder (afb. 6, inzet), de tweede, een liggend zeskant met het cijfer achter.¹³ Tieleman werkte ‘met een knecht en een leerling; hij reisde niet’, zo noteerde men.

Hij deponeerde beide tekens op 12 januari 1843 (voorlopig) bij de Waarborg in Schoonhoven en vertrok naar Gouda. Het zeskant-teken was bijna niet gebruikt, noteerde de waarborgambtenaar, maar op het vierkante teken konden de letters en figuren niet meer herkend worden. De tekens zijn later verbroken omdat hij het voornemen om de zilversmederij weer op te vatten inmiddels had laten varen.¹⁴ Tieleman heeft bij elkaar dus veertien jaar als zilversmid gewerkt. Er worden zeer sporadisch werkstukken van zijn hand te koop aangeboden via internet.¹⁵

Afb. 6 Tieleman van der Hoff, 'knipje' of zilveren tasbeugel. Schoonhoven 1841, meesterteken (zie inzet) H30 in vierkant contour, cijfer onder. breed 10,8 cm

Foto's: Old Memories, Broek in Waterland. Bewerking RKa.

¹¹ Notaris H. Duijfjes te Utrecht, Notariële akte dd 2 dec 1848 (privé collectie F. Mol).

¹² Stamboek Waarborg Utrecht, inschrijfnr. 149. Met dank aan Janjaap Luijt te Utrecht.

¹³ Een inschrijving als 'Hof(horst)' zoals wordt aangegeven in Begeer, e.a. *Zilversmeden Schoonhoven* 123, nr. 115, zonder bronvermelding, is nergens in de bronnen aangetroffen. Aangenomen mag worden dat de vermelding van deze naam op een misverstand berust.

¹⁴ Schoonhoven, Nederlands Zilversmuseum Schoonhoven, Kenniscentrum, Collectie Van Dongen, (hierna CvD) inv.nr. 465, Stamboek Waarborg kantoor Schoonhoven, nr.30.

¹⁵ www.zilver.nl: art.nr. 164, zilveren beursbeugel uit 1841 (ger. 1 mei 2021). Met dank aan Ursula van www.zilver.nl.

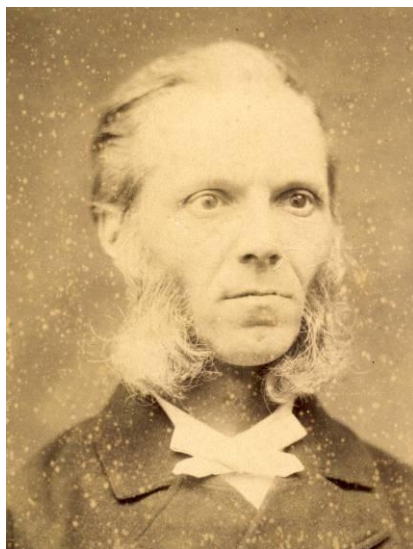
In 1843 maakte Tieleman een carrièreswitch: van zilversmid werd hij horeca-ondernemer. Hij kocht in Gouda het logement “Het Amsterdamsche Veerhuis”, en werd daar ‘koffijtent en logementhouder’.¹⁶ In 1845 was hij ‘vader’ van het Wees- en armenhuis in Gouda.¹⁷ Tevens bezat hij in Schoonhoven nog een huis op ‘den Dam’; dat is op het perceel van het huidige huisnummer 6, waar nu *Streakers* gevestigd is (afb. 7).¹⁸ In datzelfde jaar 1845 was Tieleman weer terug in Schoonhoven, nu als kastelein van het Heerenlogement in de Koestraat.¹⁹ Hij verkocht zijn aandeel in beide huizen aan de Oude Haven aan zijn broer Daniel in 1851. In 1855 vinden wij Tieleman met zijn vrouw, Cornelia Hooijkaas (uit Rotterdam, zij was geen familie van de Schoonhovense familie Hooijkaas),²⁰ in Amsterdam geregistreerd als werklozen in het Bevolkingsregister van die stad.

Afb. 7 Pand (huidig) Haven 6, was omstreeks 1832 van Tieleman van der Hoff. Foto omstreeks 1870-1880; de kadastrale indeling op de foto is ongewijzigd sinds 1829/32.

*Kabinetfoto van de Dam ca. 1870-1880
fotograaf L.H. Serré.
Collectie Rijksmuseum Amsterdam*

Tieleman's broer Daniël (de grofsmid) had intussen op de Oude Haven een gezin gesticht en een goedlopende grofsmederij opgebouwd. In 1878 verkocht hij huisnummer 8 aan zijn zoon Pieter Tieleman, die inmiddels goudsmid was geworden.²¹ Daniel en zijn vrouw kwamen tijdens de verkoop van het pand overeen dat zijzelf in de bovenachterkamer van dat pand konden blijven wonen.²²

*Afb.8 Pieter Tieleman van der Hoff (1842-1913), goudsmid.
Werkt in Schoonhoven
4 mei 1866 - 17 dec 1899.*

*Foto E. Noteboom, Haven WZ B31,
Schoonhoven.
Collectie F. Mol.*

¹⁶ Den Haag, Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie familieadvertenties, zoekterm ‘Van der Hoff’.

¹⁷ Notaris H. Duijfjes te Utrecht, Notariële akte dd. 18 dec 1845 (privé collectie F. Mol).

¹⁸ C.R. Schoute, *Schoonhoven: Kadastrale atlas Zuid-Holland 1832* (Utrecht 1994).

¹⁹ Begeer, *Zilversmeden Schoonhoven*, nr. 116.

²⁰ H.L. Kruiemel, *Genealogie van het geslacht Hooykaas* (*s-Gravenhage 1956) 15.

²¹ Notaris D. Tejjink, Schoonhoven, Notariële akte dd. 7 dec 1878 (privé collectie F. Mol).

²² Onderlinge overeenkomst dd. 7 dec 1878 (privé collectie F. Mol).

Pieter Tieleman van der Hoff, de zoon van Daniel bovengenoemd, werd als goudsmid de derde generatie in het vak. Hij werd ook een man met aanzien in Schoonhoven. Hij was kerkbestuurder in de Hervormde Kerk, was diaken (1875), ouderling (1897) en notabel. Hij zat als regent in het bestuur van het Oude Mannen- en Vrouwenhuis in de Koestraat, waarvan hij mede-oprichter was (afb. 8). Pieter Tieleman had goede contacten bij de *upper-class* van de stad. Zo leende hij in de periode 1878 - 1884 diverse malen aanmerkelijke bedragen (tussen 200 en 1600 gulden, soms ook onderhands) bij gemeenteraadslid en voorzitter van de *Nijverheidsvereniging*, Andries Graves Kooiman Jaczn.²³ Wat Pieter Tieleman van der Hoff met dat geld deed, is nog niet duidelijk.

Pieter Tieleman van der Hoff maakte gouden en zilveren werken en maakte (verkochte) daarbij ook 'kunsthaarwerken'. Hierbij werd haar van dierbaren, dikwijls overledenen, verwerkt in gouden sieraden en 'jujetten' (afb. 9).

Afb. 9 'Jujette' met gouden montuur; kunsthaarwerk, een rouw- of gedachtenis-kunstwerk, afm. 15 x 10 cm. Geen keurtekens; toegeschreven aan Pieter Tieleman van der Hoff. Voor het maken van deze kunstwerken werden speciale 'haarwerkers' ingeschakeld. Door de toepassing van de gouden monturen was de verkoop voorbehouden aan goudsmiden, juweliers en anderen die bij de Waarborg waren ingeschreven.

Rechts, detail, de jujette blijkt ter nagedachtenis te zijn aan Hermina Duytshoff, de schoonmoeder van Pieter Tieleman van der Hoff. De gehele voorstelling is uit mensenhaar gemaakt. Rechtsboven in het detail zijn de haren fraai te zien waarmee het 'licht en donker' effect op de weg wordt gerealiseerd.

Zie: SAMH ac 1079 Collectie Lugard, inv.nr. D-94 II, in D-94 II t/m D-120 (één doos).

Collectie F. Mol. Foto's Rob Glastra.

De weduwe van Pieter Tieleman van der Hoff, Hermina Geertruida Berendsen, zette als opvolgende weduwe het bedrijf van haar man voort als 'Firma Pieter Tieleman van der Hoff', van 20 februari 1900 tot haar overlijden in 1913. Het meesterteken was TH12 in liggend zeskant; haar man gebruikte TH2.²⁴ Zij was geboren te 's-Heerenberg op 28 mei 1845, en overleed te Schoonhoven op 23 jan 1913.

²³ Notaris D. Teijink, Schoonhoven, Notariële akten dd 6 jan 1879 en 18 aug 1883 (privé collectie F. Mol).

²⁴ J.J.C. Buutveld, e.a. *Nederlandse Verantwoordelijkheidstekens van 1797 tot 1953* (Gouda 2003), nrs. 12188, 12206.

Gert van der Hoff, de vierde generatie: ook voorzitter van *de Nijverheidsvereniging*

Na het overlijden van de weduwe van Pieter Tieleman van der Hoff in 1913, werd het bedrijf voortgezet door hun zoon als *Firma P.T. van der Hoff*.²⁵ Deze jongste zoon en goudsmid G.J.A. (roepnaam Gert) van der Hoff, geboren op 5 februari 1885), werd zo de vierde generatie in het vak in Schoonhoven.

Op 3 april 1913 trouwde hij in Zoetermeer met Jeannette Johanna (Nettie) Scheer, dochter van Jacob Scheer en Christina van Beek (afb. 10 en 11). Zij was tevens de zuster van de kaashandelaar Hugo Scheer, die op de Wal in Schoonhoven gevestigd was.

Afb. 10 Gerrit Jan Albertus ('Gert') van der Hoff, Schoonhoven 5 feb 1885-18 jan 1920.
Foto Joh. Plettenburg, Enschedé.
Coll. F. Mol.

Afb. 11 Jeanette Johanna ('Nettie') Scheer, Zoetermeer 15 nov 1883- Oegstgeest 22 dec 1939.
Foto C.J.L. Vermeulen, Den Haag-Utrecht.
Coll F. Mol.

Gert van der Hoff was de eigenaar van de beide panden Oude Haven 8 en 10 geworden. Ook kocht Gert in 1908 het belendende pand Oude Haven 6, van de weduwe van Andries Graves Kooiman.²⁶ Tegelijkertijd kocht Gert een stukje grond van Corstiaan van Willenswaard CLzn dat grensde aan Gert's werkplaats van huisnummer 8 en ook grensde aan de tuin van huisnummer 6.²⁷ Corstiaan van Willenswaard bezat en bewoonde het huis met grond aan de achterzijde van het aangrenzende perceel in de Koestraat, huidig huisnummer 79. Met dit stukje grond vergrootte Gert vervolgens zijn werkplaats. Deze aanbouw is in 2021 nog altijd goed te zien als men over het huidige muurtje kijkt waar ooit het pand Oude Haven 6 heeft

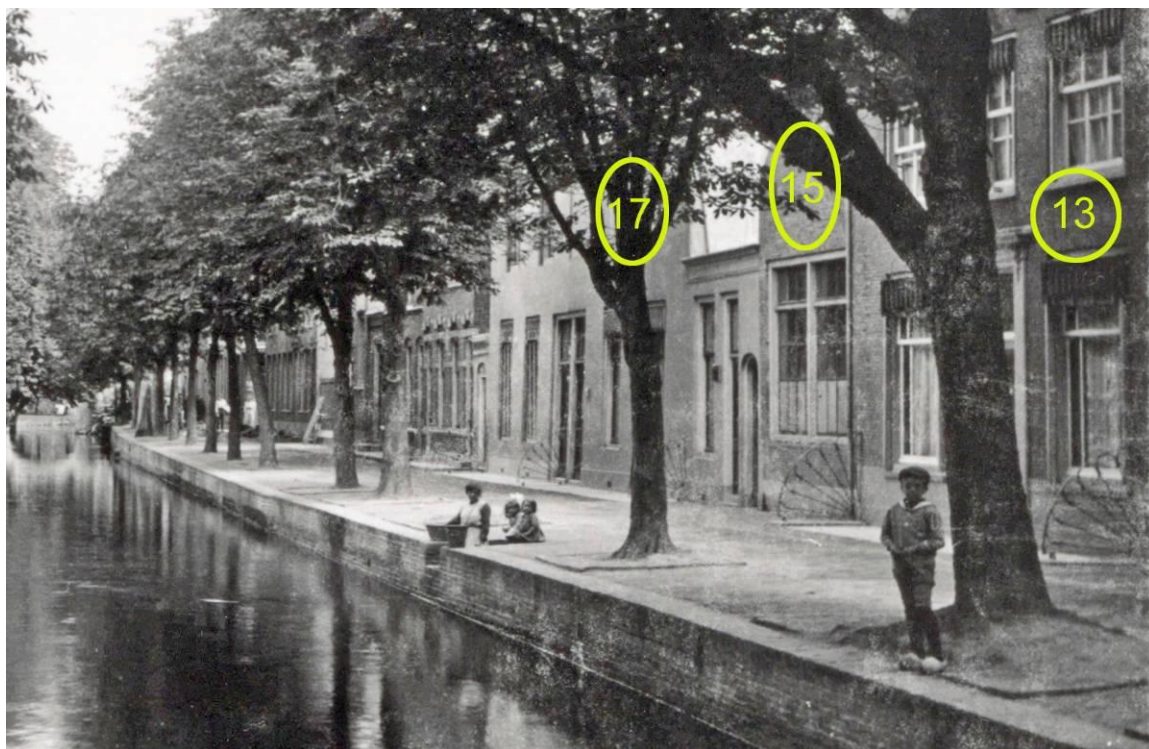
²⁵ Advertentie *Schoonhovense Courant* dd 17 jan 1900.

²⁶ Notaris D. Tejjink, Schoonhoven, Notariële akte dd. 1 sept 1908 (privé collectie F. Mol).

²⁷ Notaris D. Tejjink, Schoonhoven, Notariële akte dd. 3 sept 1908 (privé collectie F. Mol).

gestaan. De hele werkplaats met aanbouw bestaat anno 2021 nog steeds en werd afgebeeld in de vorige aflevering van de Zilver Histograaf Schoonhoven.²⁸

In die jaren (ca. 1910) is Gert van der Hoff al handelsreiziger in gouden en zilveren werken. Dat Gert ook goede contacten heeft bij de welgestelden van de stad, blijkt uit de enorme onderhandse lening die hij met Cornelis Leendert van Willenswaard Czn overeenkomt in 1909.²⁹ Deze 20.000 gulden zou nu een bedrag van 2 ton in Euro's vertegenwoordigen.³⁰

Afb.12 Oude Haven, oostzijde, gezicht naar het Noorden. Huisnummers 13, woning van C.L. van Willenswaard Cz. Huisnummer 17 woning, huisnummer 15 kantoor en werkplaats, van Gert J.A. van der Hoff. Achter nr. 15 bevindt zich anno 2021 nog altijd een (de?) oude goudsmidswerkplaats. Foto, digitale uitsnede uit oude ansichtkaart. Onbekende fotograaf.

In 1909 vroeg Gert een bouwvergunning aan voor het verbouwen van het pand Oude Haven huisnummer 6. In 1911 vroeg hij weer een bouwvergunning aan, nu voor het vergroten van de werkplaats van huisnummer 8 (afb. 3 en 4).³¹

In 1913 vonden wij Gert terug aan de andere zijde van de Oude Haven: op de huisnummers 15 en 17 (afb. 12). Daar ging hij wonen en hij hield er kantoor toen hij trouwde met Nettie Scheer, boven genoemd. Gert werd zodoende de buurman van bovengenoemde Cornelis Leendert van Willenswaard Czn, die op nummer 13 woonde (afb. 12).

²⁸ R. Kappers, 'Ramen van zilversmidswerkplaatsen. Ook noorderlicht voor goud- en zilversmeden?' *Zilver Histograaf Schoonhoven* 1 (2021) 19-21, afb. 2.

²⁹ Onderhandse lening van C.L. van Willenswaard Cz. aan G.J.A. van der Hoff dd. 30 augustus 1909 (privé collectie F. Mol).

³⁰ Amsterdam, Internationaal instituut voor sociale geschiedenis, omrekenmodule: <https://iisg.amsterdam/nl/onderzoek/projecten/hpw/calculate.php> (ger. 24 mei 2021).

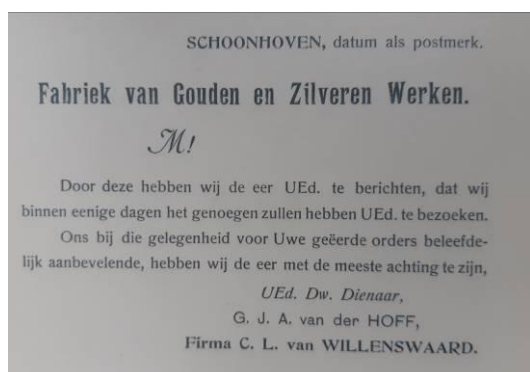
³¹ Schoonhoven, Openbare Bibliotheek, Historisch Ontmoetingspunt (hierna HOP), Bouwvergunningen Schoonhoven, Oude Haven.

In hetzelfde jaar 1913 verkocht Gert het pand Oude Haven 10 aan C. Blonk uit Bergambacht voor 1.320 gulden.³² In 1922 werd het pand Oude Haven 8, door de weduwe Van der Hoff verkocht aan beurtschipper A.J.J. Verroen.

In 1917 werd Gert, zo jong als hij toen was, 32 jaar, voorzitter van de *Nijverheidsvereniging voor Goud- en Zilversmeden in Schoonhoven*, de lokale brancheorganisatie van goud- en zilversmeden en fabrikanten. Hij bleef dat tot zijn onverwachte dood in 1920.³³

Veel onderweg

Gert van der Hoff was vaak op pad om zijn koopwaar aan de man te brengen. Uit de briefwisselingen met zijn vrouw is op te maken dat Gert vaak wel 2 weken aan één stuk van huis was. Hij reisde toen per boot, postkoets en trein, hetgeen veel tijd in beslag nam. Zijn werkgebied blijkt voornamelijk in de provincies Gelderland, Overijssel en Drenthe te liggen, getuige de briefhoofden van de vele hotels van waaruit hij het thuisfront op de hoogte hield. Ook blijkt het uit de klanten die hij noemde in zijn brieven. Zijn klanten waren veelal winkeliers en handelaren maar ook ‘gegoede burgerij’. Gert gaf Nettie vooraf al door op welke dag hij in welk hotel zou verblijven, zodat haar brieven aan hem, op het juiste adres zouden aankomen.

Afb. 13 Visitekaartje van Gert van der Hoff waarmee hij zijn bezoek aan klanten aankondigde. Uit de ondertekening blijkt ook duidelijk de samenwerking met C.L. van Willenswaard.
Collectie F. Mol.

Afb. 14 Briefhoofd van de nota's van de Firma C.L. van Willenswaard Cz. Let op het adres Oude Haven 8, dat is waar Pieter Tieleman van der Hoff -en later zoon Gert- woonde en werkte.
Collectie F. Moll

Naast het veelvuldig melden van het gemis van Nettie, hield hij haar ook op de hoogte over de zaken, die hij deed. Daarnaast blijkt dat Nettie veel correspondentie aan hem doorstuurde, zodat hij dat kon afhandelen of opvolgen. Gert blijkt regelmatig bij zijn clientèle in de gelegenheid te worden gesteld om daar zijn werk te doen: brieven schrijven en zijn administratie. De post die over en weer werd verstuurd, werd toen nog meerdere keren per dag besteld en kwam soms dezelfde dag nog aan op plaats van bestemming getuige poststempels en genoteerde data (afb. 15).

Uit de briefhoofden van het briefpapier dat Gert zelf gebruikte, kan opgemaakt worden dat hij met zijn buurman Van Willenswaard een samenwerkingsverband (compagnons?) had. Gert's telegramadres staat namelijk vermeld in het briefhoofd van Van Willenswaard, maar welk samenwerkingsverband valt uit de correspondentie met zijn vrouw niet op te maken.

³² *Schoonhovensche Courant* dd. 22 aug 1913.

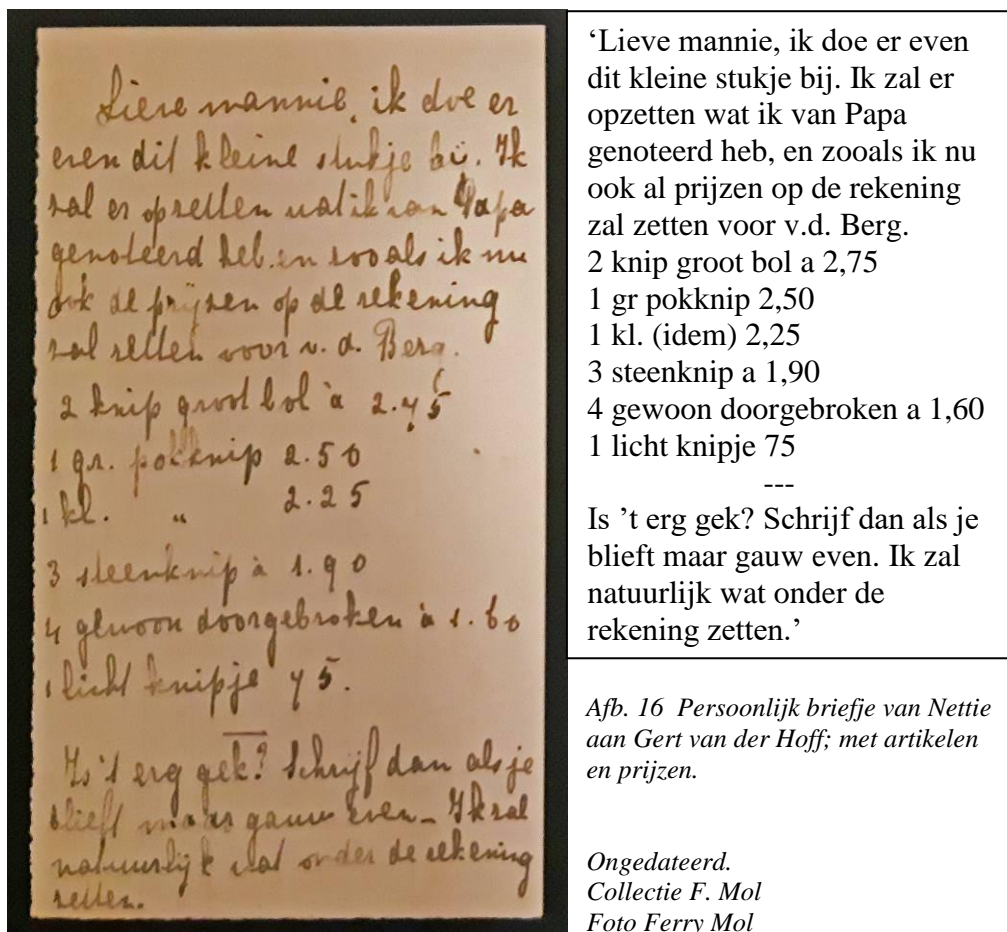
³³ SAMH, Ac 1078, inv.nr. CW7/4, Schenking Van Willenswaard, *De Nijverheidsvereniging voor goud- en zilversmeden te Schoonhoven* (typoscript) (Schoonhoven maart 1935) 5.

Wel komt op briefpapier van C.L. van Willenswaard dat gedateerd is januari 1918, het adres Oude Haven 8 voor (afb. 14). Uit de ondertekening van het visitekaartje met zijn naam, maar ook met 'Firma C.L. van Willenswaard Cz', kunnen we in ieder geval lezen dat hij ook voor Van Willenswaard onderweg was (afb. 13).

Afb. 15 Twee enveloppen van brieven uit de correspondentie van Gert van der Hoff en zijn vrouw Nettie (Scheer). Verzonden (rechts) op 19 oktober 1910 uit Winterswijk vanuit Hotel De Klok van B.Th.J. Grimmelt, en (links) 7 november 1916 uit Schoonhoven naar Hotel De Graaff in Enschedé. Vergelijk ook handschrift links, met dat van afb. 16.

Collectie F. Mol.

'Lieve mannie, ik doe er even dit kleine stukje bij. Ik zal er opzetten wat ik van Papa genoteerd heb, en zooals ik nu ook al prijzen op de rekening zal zetten voor v.d. Berg.

2 knip groot bol a	2,75
1 gr pokknip	2,50
1 kl. (idem)	2,25
3 steenknip a	1,90
4 gewoon doorgebroken a	1,60
1 licht knipje	75

Is 't erg gek? Schrijf dan als je blijft maar gauw even. Ik zal natuurlijk wat onder de rekening zetten.'

Afb. 16 Persoonlijk briefje van Nettie aan Gert van der Hoff; met artikelen en prijzen.

Ongedateerd.
Collectie F. Mol
Foto Ferry Mol

Op haar beurt rapporteerde Nettie soms over de voortgang in de werkplaats of over de opdrachten die uitstonden bij de lokale goud- en zilversmeden, zoals Capoen ‘van de Wal’ voor boekklampen, ‘Koudstaal’ goudsmid in de Provenierstraat nr. 1,³⁴ Wendels ‘van de Nes’, en Murk ‘van de Molenstraat’ voor trouwringen. Het briefje van afbeelding 16 gaat over v.d. Berg die blijkbaar knipjes van hem kocht. Ieder heeft zo zijn specialisme, kennelijk.

Het tragisch einde van de Van der Hoff's in Schoonhoven

In 1919 werkte hij tijdens zijn dienstreizen een opvolger als reiziger in, ene Steven, die dan later voor hem ‘de boer op’ zou moeten gaan. Daarmee zou hij dan permanent bij zijn geliefde Nettie kunnen zijn en bij hun drie kinderen in Schoonhoven, iets waar hij al lang naar uitkeek, zo liet hij in de brieven aan zijn vrouw weten. Lang heeft Gert van die situatie niet kunnen genieten want hij overleed op 34-jarige leeftijd op 18 januari 1920.

Zijn weduwe en drie kinderen verhuisden op 4 september 1931 naar Oegstgeest. De connectie tussen het Schoonhovens goud en zilver, en het geslacht van der Hoff kwam daarmee ten einde. Navrant is de overeenkomst tussen het begin in 1783 en het einde van de Van der Hoff's in Schoonhoven in 1931: een jonge vrouw, ontijdig weduwe, met jonge kinderen die haar heil zoekt bij haar familie in een andere stad.

Gert's enige zoon, Pieter Tieleman (geboren 16 april 1916), ontwikkelde zich tot Hoofdstedenbouwkundige bij de Gemeente Den Haag.

Afb. 17 Sch. Courant
4 sept 1931

Tot besluit

De goud- en zilversmidsfamilie Van der Hoff was sinds 1783 vier generaties werkzaam in Schoonhoven. Daarmee mogen we hen rekenen tot de zilversmidsdynastieën van de stad.³⁵

Het geslacht van der Hoff kwam van oorsprong uit de regio Klundert en Zevenbergen (NBr). Dat zij daar ook in de edelsmederij werkten, is zeer onwaarschijnlijk.³⁶ Daarbij is duidelijk dat de eerste van der Hoff uit de lijn die hierboven besproken werd, in Zevenbergen een vergunning had om te werken als ‘kleyne kramer in zeep, zout, boter en gerookt spek’.³⁷

De Van der Hoff's komen in 1783 in Schoonhoven terecht: door Johanna van Waes, weduwe van Tieleman van der Hoff, die met haar jonge kinderen terugkeerde naar haar geboortestad en familie. Zoon Pieter ging in de leer bij zijn oom, de zilversmid Adrianus Koppenol. Uiteindelijk overleed de laatste goudsmid van deze dynastie, Gert (G.J.A.) van der Hoff, jong en onverwacht in 1920. Zijn jonge weduwe vertrok in 1931 met hun enige zoon Pieter Tieleman naar familie in Oegstgeest.

In de 137 jaar dat de familie in Schoonhoven woonde en werkte, is een belangrijke bijdrage aan de Schoonhovense goud- en zilvernijverheid geleverd. Met name de laatste twee generaties blijken leidinggevend in de stedelijke samenleving te zijn geweest: bij de Hervormde kerk, het Oudeliedenhuis en bij de Nijverheidsvereniging van goud- en zilversmeden als voorzitter. Het waren ‘mannen met aanzien’ in het vak en in de stad, getrouwd met ondernemende echtgenotes. De Van der Hoff's woonden op de Oude Haven waar zij verschillende grote panden en traditionele (kleine) werkplaatsen hebben bezeten.

³⁴ De goudsmid Koudstaal, Proveniersstraat 1, kennen we niet als zelfstandig werkende meester in Schoonhoven.

³⁵ Definities: R. Kappers, ‘Opvolging bij Schoonhovense zilversmeden. Van vader op zoon?’, *Zilver Histograaf Schoonhoven* 1 (2021) 11-15.

³⁶ J-P van Rijen, C. Vanweesenbeeck, *Zilver in en rond Bergen op Zoom* (Bergen op Zoom 2017). De familienaam Van der Hoff komt in dit werk niet voor.

³⁷ WBA, toegang nr. 600, Archief van de stad Zevenbergen, inv. nr. 25, Registers bevattende besluiten van de magistraat, okt 1764 t/m aug 1772.

Deelgenealogie goud- en zilversmeden Van der Hoff, 1711-2013

Ferry Mol

Bij het onderzoek naar Schoonhovense goud- en zilversmeden zijn steeds bepaalde vragen leidend. Waar kwamen ze vandaan; kwamen ze als goud- en/of zilversmid of met een ander beroep? Hoe ontwikkelde de familie zich in Schoonhoven; hoe kwamen ze in het goud- en zilversmidsvak en bleven ze daarin werkzaam? Van de onderzochte familie Van der Hoff wordt daarom hier in één deelgenealogie een stamreeks gegeven waaruit hun afkomst en komst naar Schoonhoven duidelijk wordt. Vervolgens wordt een fragment-genealogie gegeven waarin met name hun werkzaamheid in hét vak van de Zilverstad wordt weergegeven. Tot slot volgt een geneagram van de hier behandelde familie (afb. 3).

Verdere bijzonderheden en foto's zijn beschreven in het tegelijkertijd verschenen artikel 'Van der Hoff, 1783-1920. Vier generaties goud- en zilversmeden in Schoonhoven'.¹

Generatie I

- I. David van der Hoff, gedoopt te Zevenbergen op 6 dec 1711, trouwt te Zevenbergen op 9 feb 1740 met Adamina Hallewas.
Uit dit huwelijk:
1. Pieter Davidse, gedoopt te Zevenbergen op 27 nov 1740, begraven vermoedelijk te Moerdijk in 1797, trouwt te Klundert op 6 nov 1768 met Teuntje van Waas, dochter van Pieter van Waas en Elisabeth Hogendijk, gedoopt te Schoonhoven op 2 aug 1739, begraven te Klundert op 23 apr 1782.
 2. Tieleman, gedoopt te Zevenbergen op 15 dec 1743, begraven te Dirksland op 4 jan 1783, trouwt te Klundert op 6 nov 1767 met Johanna van Waas volgt II.

Generatie II

- II. Tieleman van der Hoff, zoon van David van der Hoff (I) en Adamina Hallewas, gedoopt te Zevenbergen op 15 dec 1743, begraven te Dirksland (als onvermogen) op 4 jan 1783, trouwt te Klundert op 6 nov 1767 met Johanna van Waas, dochter van Pieter van Waas en Elisabeth Hogendijk, geboren te Schoonhoven op 15 okt 1741, overleden te Schoonhoven op 5 feb 1816.
Uit dit huwelijk:
1. David, gedoopt te Zevenbergen op 7 aug 1768.
 2. Pieter, gedoopt te Zevenbergen op 7 jan 1770, overleden te Schoonhoven op 21 okt 1806, volgt III.
 3. Johannes, gedoopt te Zevenbergen op 22 dec 1771.
 4. Adamina, gedoopt te Zevenbergen op 21 sep 1773, overleden voor 1 mrt 1775.
 5. Adamina, gedoopt te Zevenbergen op 1 mrt 1775, overleden te Schoonhoven op 11 dec 1851, trouwt te Schoonhoven op 15 mrt 1815 met Cornelis Heerens, doodgraver.
 6. Elisabeth, gedoopt te Dirksland op 11 sep 1777, trouwt te Schoonhoven op 6 dec 1803 met Hermanus de Jooden, koperslager.

¹ F. Mol, 'Van der Hoff, 1783-1920. Vier generaties goud- en zilversmeden in Schoonhoven; Zilver Histograaf Schoonhoven 1 (2021).

Generatie III

- III. Pieter van der Hoff, zoon van Tieleman van der Hoff (II) en Johanna van Waas, gedoopt te Zevenbergen op 7 jan 1770, leerjongen bij zilversmid Adrianus Koppenol (1783), zilversmid (1800), overleden te Schoonhoven op 21 okt 1806, trouwt te Schoonhoven op 6 okt 1799 met Martijntje van Donk, dochter van Daniel van Donk en Anna Clara Kuip, gedoopt te Schoonhoven op 2 mrt 1769, overleden te Schoonhoven circa 25 okt 1806.

Uit dit huwelijk:

1. Tieleman, gedoopt te Schoonhoven op 16 sep 1799, zilversmid, vader van Wees- en aalmoezeniershuis te Gouda, Logement- en koffijhuishouder te Schoonhoven en Gouda, overleden voor 31 dec 1873. Echtbaar staat in 1853 geregistreerd in Burgelijke Stand van Amsterdam, trouwt te Schoonhoven op 10 okt 1833 met Cornelia Hooijkaas, geboren te Rotterdam op 1 dec 1791, overleden te Amsterdam op 31 dec 1873.
2. Daniel, gedoopt te Schoonhoven op 27 jul 1800, overleden te Schoonhoven op 19 feb 1801.
3. Johanna Margrieta, gedoopt te Schoonhoven op 21 sep 1802.
4. Daniel Johannes, gedoopt te Schoonhoven op 25 aug 1803, overleden te Schoonhoven op 14 okt 1805.
5. Evert, gedoopt te Schoonhoven op 13 jan 1805, overleden te Schoonhoven op 5 feb 1807.
6. Daniel van Donk van der Hoff, gedoopt te Schoonhoven 15 juni 1806, overleden te Schoonhoven op 16 dec 1883, volgt IV.

Generatie IV

- IV. Daniel van Donk van der Hoff, zoon van Pieter van der Hoff (III), gedoopt te Schoonhoven op 15 juni 1806, grof- en hoefsmid (eerst in Gorinchem(1845), later in Schoonhoven(1851)), meestersmid (1878), overleden te Schoonhoven op 16 dec 1883, trouwt te Gorinchem op 16 aug 1833 met Sophia Antoinette Hoogbruijn, dochter van Margaretha Hoogbruijn, geboren te Gorinchem op 2 apr 1802, overleden te Schoonhoven op 10 mei 1887.

Uit dit huwelijk:

1. Pieter Martinus, geboren te Gorinchem op 22 mei 1835, overleden te Gorinchem op 11 jun 1836.
2. Margaretha Martina, geboren te Gorinchem op 7 nov 1838, overleden te Schoonhoven op 2 dec 1923, trouwt met Pieter Johannes Gaillard, goudsmid.
3. Pieter Tieleman, geboren te Gorinchem op 27 jan 1842, overleden te Schoonhoven op 17 dec 1899, volgt V.

Generatie V

*Afb.1 Pieter Tieleman van der Hoff
(1842-1913, generatie V.
Foto E. Noteboom, Schoonhoven.
Collectie F. Mol.*

- V. Pieter Tieleman van der Hoff, zoon van Daniel van Donk van der Hoff (IV) en Sophia Antoinette Hoogbruijn, geboren te Gorinchem op 27 jan 1842, NH, goudsmid, was in Schoonhoven diaken (1875) en ouderling (1897) bij de Ned Herv Gemeente, regent in het bestuur van het Oude Mannen- en Vrouwenhuis, overleden te Schoonhoven op 17 dec 1899, trouwt te 's-Heerenberg op 14 aug 1869 met Hermina Geertruida Berendsen, dochter van Johannes Hendricus Berendsen (landbouwer) en Hermina Duijthoff (landbouwster), geboren te 's-Heerenberg op 28 mei 1845, overleden te Schoonhoven op 23 jan 1913. Zij zette als opvolgende weduwe het bedrijf van haar man voort als ‘Firma Pieter Tieleman van der Hoff’, met eigen meesterteken, van 20 februari 1900 tot 1913.²

Uit dit huwelijk:

1. Antoon Sophieus Daniel, geboren te Schoonhoven op 2 jun 1870, goudsmid(-knecht), overleden te Schoonhoven op 6 nov 1893.
2. Hermina Johanna Hendrika (Mina), geboren te Schoonhoven op 23 sep 1872, overleden te Schoonhoven op 28 dec 1902.
3. Pieter Martinus Hendrik, geboren te Schoonhoven op 14 apr 1875, goudsmid(-knecht), overleden te Schoonhoven op 7 jan 1904.
4. Johannes Hendricus Cornelis, geboren te Schoonhoven op 24 sep 1877, predikant, overleden te Veenhuizen op 24 mrt 1942, trouwt te Barneveld op 6 aug 1903 met Grietje Schimmel.
5. Sophia Antonetta Geertruida, geboren te Schoonhoven op 30 dec 1879, overleden te Groningen op 9 nov 1944.
6. Gerrit Jan Albertus (Gert), geboren te Schoonhoven op 5 feb 1885, goud- en zilversmid, overleden te Schoonhoven op 18 jan 1920, volgt VI.

Generatie VI

*Afb. 2 Gerrit Jan Albertus
(‘Gert’) van der Hoff
(1885-1920), generatie VI.
Foto Joh. Plettenburg, Enschedé.
Coll. F. Mol.*

- VI. Gerrit Jan Albertus (Gert) van der Hoff, zoon van Pieter Tieleman van der Hoff (V) en Hermina Geertruida Berendsen, geboren te Schoonhoven op 5 feb 1885, NH,

² J.J.C. Buutveld, e.a. *Nederlandse Verantwoordelijkheidstekens van 1797 tot 1953* (Gouda 2003), nrs. 12188, 12206.

goudsmid (1913), fabrikant in gouden en zilveren werken (1920), overleden te Schoonhoven op 18 jan 1920, trouwt te Zoetermeer op 3 april 1913 met Jeanette Johanna (Nettie) Scheer, dochter van Jacob Scheer en Christina van Beek, geboren te Zoetermeer op 15 nov 1883, vertrekt in september 1931 naar Oegstgeest, overleden te Oegstgeest op 19 dec 1939.

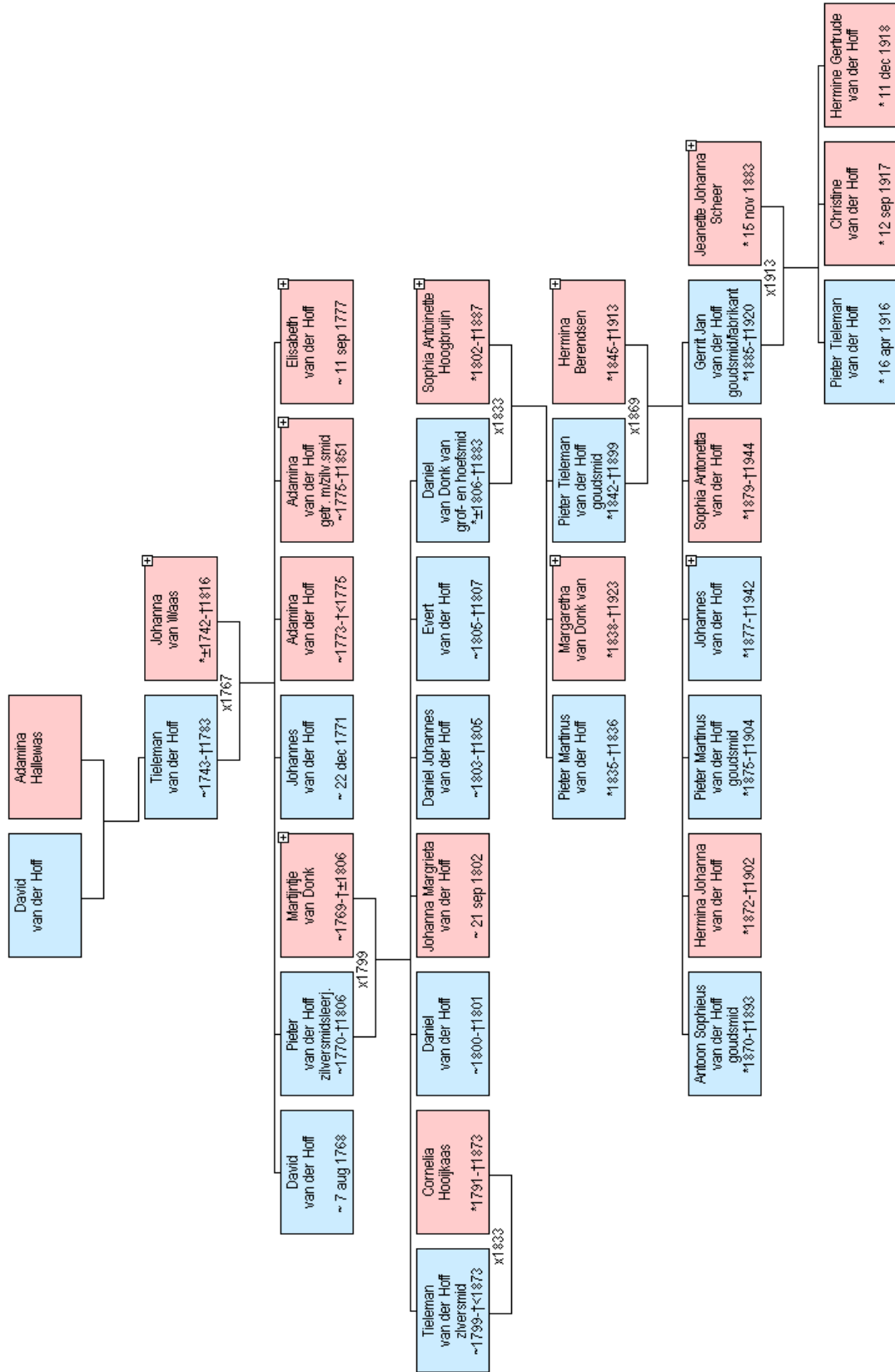
Uit dit huwelijk:

1. Pieter Tieleman, geboren te Schoonhoven op 16 apr 1916, hoofdstedebouwkundige, planoloog te 's-Gravenhage', vermoedelijk overleden op 8 jan 1991 (plaats onbekend).
2. Christine, geboren te Schoonhoven op 12 sep 1917, overleden te Bilthoven op 20 jul 2000.
3. Hermine Gertrude, geboren te Schoonhoven op 11 dec 1918, overleden te Clamecy (F.) op 28 feb 2013.

Tot besluit

De familie Van der Hoff blijkt omstreeks 1711 te stammen uit de regio Zevenbergen en het nabij gelegen Klundert. Ze werden daar niet als goud- of zilversmid vermeld. In 1783 verhuisde de jonge weduwe Teuntje van der Hoff-van Waas vanuit Dirksland met drie jonge kinderen naar haar geboortestad Schoonhoven. Haar zoon Pieter van der Hoff ging in 1783 in de leer bij de zilversmid Adrianus Koppenol. Uit aanvullend onderzoek bleek Koppenol diens aangetrouwde oom te zijn. De familie werkte vier generaties in het goud- en zilvervak te Schoonhoven. Er zijn drie zelfstandige goud- of zilversmeden, twee knechten, en één opvolgende weduwe (Hermina Geertruida Berendsen) in de familie opgetreden. In 1931 vertrok de weduwe van de laatste goud- en zilversmid, 'Nettie' van der Hoff-Scheer, uit Schoonhoven naar Oegstgeest waar nageslacht zich verder ontwikkelde in andere beroepen.

Afb. 3 Geneagram van de familie Van der Hoff, 1711-2013.

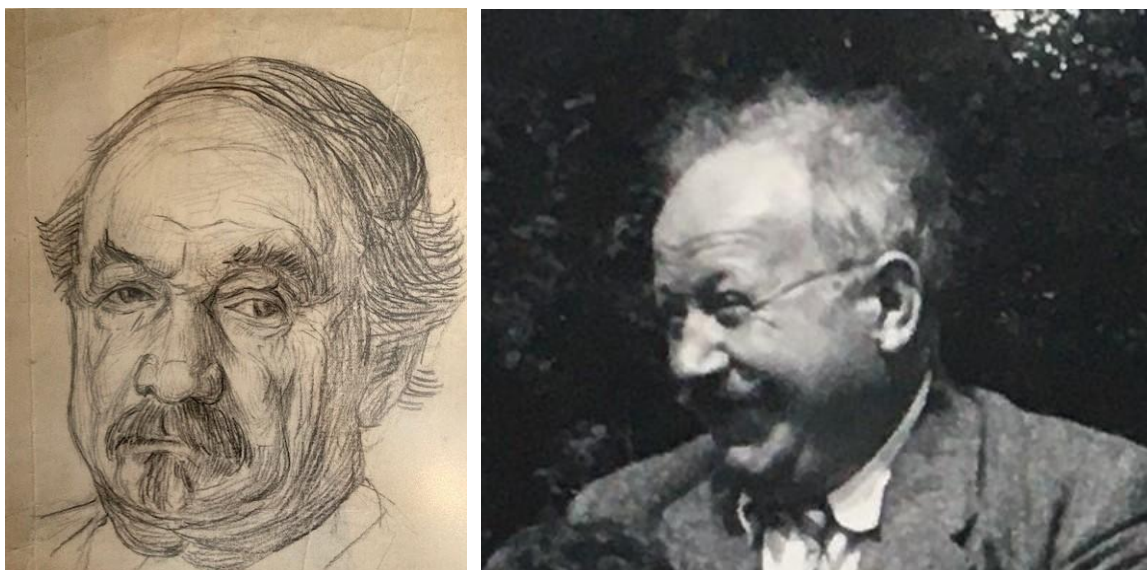

Van Os van den Abeelen, zilversmeden in Schoonhoven, 1885 - 1950

Rene Kappers

Eén van de dubbele namen die in Schoonhoven onder goud- en zilversmeden bestond, luidde ‘Van Os van den Abeelen’.¹ De vader Jan, zijn weduwe en hun zoon Govert werkten als zilversmeden in Schoonhoven van 1885 tot 1950. Als familienaam van zilversmeden is hij in meer dan één opzicht bijzonder. Ten eerste omdat hij als ‘dubbele naam’ in Schoonhoven blijkt te zijn ontstaan. Ten tweede omdat het fenomeen ‘opvolgende weduwe’ eraan verbonden blijkt, zoals we in dit artikel uiteen zetten.

De naam wordt wel genoemd in het Dubbele Namen Boek uit 2007, echter zonder de daar standaard gebruikelijke nadere gegevens zoals de stamnaam, sinds wanneer, en literatuur over de naam.² Redenen om naar deze gegevens onderzoek te doen. Het verzoek van de heer T.J.P. van den Os van den Abeelen uit Amsterdam om een ‘meestertekentegel’ te leggen in Schoonhoven als gedachtenis aan zijn grootvader Govert, en overgrootvader Jan van Os van den Abeelen, was de aanleiding.³ Hiervoor werden hun meestertekens onderzocht (bijlage 1).

Afb. 1. Van Os van den Abeelen, zilversmeden in Schoonhoven. Links Jan (Sch. 5 mrt 1852 - 16 aug 1934) en rechts zijn zoon Govert van Os van den Abeelen (Sch. 23 juni 1884 - 31 mei 1957). Portret links, getekend door Govert, niet gesigneerd, ongedateerd. Foto rechts, onbekende fotograaf. Collectie T.J.P. van Os van den Abeelen.

¹ R. Kappers, *Sperna Weiland. Een uitzonderlijke dubbele achternaam uit Schoonhoven*. Website Historische Vereniging Schoonhoven 2006, <http://historischeverenigingschoonhoven.nl/publicaties/historie-snipers/sperna-weiland/>. Met overzicht van dubbele namen van goud- en zilversmeden in Schoonhoven, waaronder Van Os van den Abeelen. Met ook overzicht van dubbele namen van anderen in Schoonhoven.

² C.E.G. ten Houte de Lange, A.D. de Jonge, *Het dubbele namen boek. Een overzicht van samengestelde achternamen en van Griekse en Latijnse namen* (Amsterdam 2007) 198.

³ Meestertekentegels in het straatbeeld. Een educatief project van de Historische Vereniging Schoonhoven ter bevordering van toerisme, ter informatie voor bewoners, en studenten. De tegels markeren (een selectie van) historische woonhuizen en werkplaatsen van goud- en zilversmeden. De bijbehorende app en website verschaft informatie over persoon, werk en pand. Inmiddels hebben ook een aantal particulieren tegels laten leggen ter ere van hun voorvaders, goud- en zilversmeden in Schoonhoven.

Dubbele namen in Schoonhoven

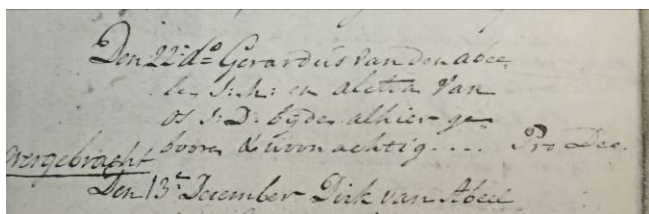
Dubbele namen zijn niet bijzonder in Schoonhoven. Ze zijn wel opmerkelijk door hun veelvuldig voorkomen in deze kleine stad, ook in 2020. Uit ons niet uitputtend onderzoek bleek dat ze ‘in de mode’ gekomen zijn omstreeks 1780. We vonden 42 dubbele namen die in de 19e eeuw in Schoonhoven in zwang waren. Alle gevonden dubbele namen bij de zilversmeden (20), met één uitzondering, bleken te zijn ontstaan door de vernoeming van een zoon naar de grootvader van moederszijde met diens voornaam en toenaam alias familienaam. De uitzondering is Pince van der Aa, welke dubbele naam al zeer oud is.⁴ Bij de namen van anderen dan zilversmeden (22) moet de vernoeming naar de grootvader van moederszijde dan wel anders, nog blijken uit nader onderzoek.

Het ontstaan van de dubbele naam Van Os van den Abeelen

In 1798 trouwden ‘Gerardus van den Abeelen, jonge man, en Aletta van Os, jonge dochter, bijden alhier geboren en woonachtig’ (afb. 2). Er werd op 22 november 1798 ‘Pro Deo’ genoteerd voor de Gaarders van Schoonhoven (een belasting), en op 9 december getrouwd.⁵

Twee jaar later kregen zij op 22 december 1800 (gedoopt 25) een zoon en vernoemden hem met naam en toenaam naar Aletta’s vader, ‘Anthonie van Os’.⁶ De vader van het kind was ‘Gradus van den Abeelen’ (afb. 3). Bij zijn tweede huwelijk in 1823’ blijkt Gerardus van Abeel hoedenmaker(-knecht) te zijn.⁷ Hij was geboren op 27 februari 1774 te Schoonhoven, en aldaar (pas) gedoopt op 6 jan 1775. Aletta van Os overleed te Schoonhoven op 2 augustus 1822, oud 48 jaar). Zij was gedoopt te Schoonhoven op 2 juli 1774.⁸ Geneagram in bijlage 2.

De op bovengenoemde wijze vernoemde ‘Anthonie van Os van den Abeelen’ trouwde met deze dubbele familienaam te Schoonhoven op 5 maart 1826 met Megdelina Catharina Verbree, dienstmaagd, 21 jaar oud. Hij was koperslagersknecht; zij was geboren te Lexmond op 8 juli 1804 als dochter van Govert Verbree en Geertruij van Reijn.⁹ Met dit laatste gegeven wordt de intrede verklaart van de voornaam ‘Govert’ in de familie Van Os van den Abeelen. De stamnaam van deze familie met dubbele achternaam is dus Van den Abeelen.¹⁰

Afb. 2 Huwelijksinschrijving Gaarders:
‘Den 22 d(it)o (rka: 22 nov 1798)
Gerardus van den Abeelen j.m. en
Aletta van Os j.d. bijden alhier gebooren
(ende)woonachtig Pro Deo’.
Schoonhoven, HOP, Gaarders 1A,
Register ontvangst trouwen en begraven,
1735 april 1 - 1806 dec 17.

Afb. 3 Doopinschrijving:
‘Den 25 dito (december 1800) is gedoopt
een zoon volgens opgave van ouders
geboren den 22 dito genaamd Anthonie
van Os, waarvan vader is Gradus van den
Abeelen Moeder Aletta van Os’.
Schoonhoven, HOP,
Sch. DTB 6, Doopinschrijvingen
1742 - 1811, fol. 179, pag. 560

⁴ Ten Houte, De Jonge, *Dubbele namen*, 23, 24.

⁵ Sch. DTB. Ga. 1A, Register trouwen en begraven, 1735- 1806; Sch. DTB 8, Trouwen 1722-1811, fol. 154 vo.

⁶ Sch. DTB. 6, Dopen 1742-1811, fol. 179 (p. 560).

⁷ [huwelijksakten Schoonhoven \(archiefman.nl\)](http://huwelijksakten.Schoonhoven.archiefman.nl), 1826, akte nr. 2 (ger. 30 mei 2021).

⁸ Sch. DTB. 6, Dopen 1742-1811, fol. 61 (p. 342).

⁹ [huwelijksakten Schoonhoven \(archiefman.nl\)](http://huwelijksakten.Schoonhoven.archiefman.nl), 1826, akte nr. 2 (ger. 30 mei 2021).

¹⁰ Afwijkend van Van Os van Delden met de stamnaam Van Os. Ten Houte, De Jonge, *Dubbele namen*, p. 189.

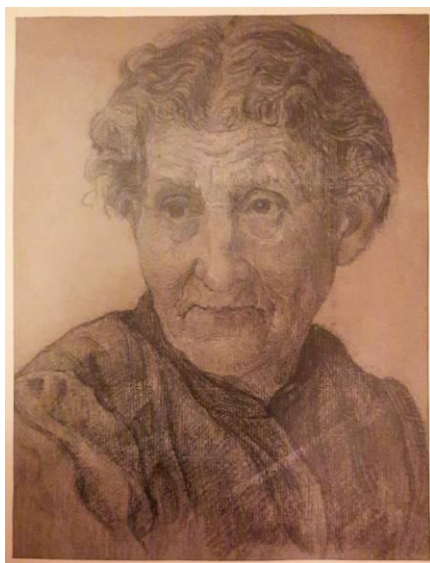
De naam Van Abeel, en varianten, is zeker al bekend in Schoonhoven sinds het midden van de 17de eeuw. Op 8 juli 1645 trad Abraham Abeel uit Schoonhoven op in een rechtszaak.¹¹ Daarna komt de naam voor in Schoonhoven in diverse tijdvakken. Ook de naam Van Os is vanouds inheems in Schoonhoven en komt regelmatig voor.¹²

In Nederland waren in 1947 slechts 40 naamdragers ‘Van Os van den Abeelen’; in 2007 waren dat er 42.¹³ Een heel kleine familie dus.

Van Os van den Abeelen, zilversmeden in Schoonhoven, 1885-1950

Jan van Os van den Abeelen (1852-1934), zoon van bovengenoemde Anthonie van Os van den Abeelen, richtte in 1885 een zilversmederij op.¹⁴ Het is nog onbekend van wie hij het vak leerde. Volgens het Visitatieregister Waarborg werkte hij Havenstraat 13 (afb. 5).¹⁵ Hij deponeerde zijn meesterteken O stip A in vierkant (de A met schreef) bij de waarborg (Bijlage 1, nr. 1). Op 12 december 1911 vernieuwde hij zowel in groot als in klein formaat zijn teken; nu uitsluitend in zeskant, OA met stip/streep. OA in vierkant werd doorgehaald. (Bijlage 1, nr. 3).

Na het overlijden in 1934 van Jan van Os van den Abeelen, zette zijn weduwe de zaak voort (afb. 4). Ze deed dit als firma met haar identiteit, ‘Firma de wed. J. van Os van den Abeelen’. Het woonhuis en werkplaats stond Havenstraatsewal 114 (afb. 6). De weduwe, Frederica Sophia Wilhelmina den Besten, deponeerde daarvoor in 1935 twee ‘eigen’ meestertekens OA1 en OA punt 1 beiden in zeskant (Bijlage 1, nr. 7 en 8).¹⁶ Zij was de ‘opvolgende weduwe’ waarover hieronder meer.

*Afb. 4 ‘De wed. J. van Os van den Abeelen’.
Frederika Sophia Wilhelmina den Besten,
geb. Nieuwpoort 20 mei 1855,
overl. Schoonhoven 12 juni 1944, dochter
van Adrianus den Besten en Judith
Catharina van Baren.*

*Trouwt 19 juli 1876 Jan van Os van den
Abeelen (afb. 1), geb. Schoonhoven 5 maart
1852, overl. Schoonhoven 16 aug 1934, zoon
van Anthonie van Os van den Abeelen en
Megtelina Catharina Verbree.*

*Portret, getekend door haar zoon Govert van
Os van den Abeelen, niet gesigneerd,
ongedateerd.
Coll. T.J.P. van Os van den Abeelen.*

¹¹ SAMH, Collectie Piet Muilwijk (hierna CPM) nr. 2, p. 77: RAS 2300 d.d. 15 jan 1646.

¹² CPM, Van Abeel en varianten, deel 1, 2, 5, 6, 7, 8 en 9: 32 treffers, Van Os, deel 1, 3, 6, 7, 9: 21 treffers.

¹³ Meertens Instituut, *Nederlandse Familienamenbank*, [Nederlandse Familienamenbank \(knaw.nl\)](http://www.knaw.nl) (ger. 29 mei 2021)

¹⁴ SAMH, ac 1045, inv.nr. 1313 (kopie Schoonhoven HOP), (Hinderwet) vergunningen Fabriekswet, 1875-1896, daarin niet aangetroffen; NAS 280 Opgaven Gemeentebestuur aan de Controleur van de Waarborg, f. 97 Jan van Os van den Abeelen, zilversmid, B367, Havenstraat; NZS, Kenniscentrum, Collectie Van Dongen, (hierna Coll. v. Dongen of CvD) inv. nr. 466, nr. 300, nr. insc. plaat 276, 1 sep 1885, miss. gem. best. 31 juli 1885, nr. 637, Arch. nr. 2918. Nieuw reg. nr. 37, O punt A in vierkant.

¹⁵ Coll. v. Dongen inv.nr. 469, Visitatieregister 1914 t/m 1919, Os van den Abeelen.

¹⁶ J.J.C. Buutveld, e.a. (samenstellers), *Nederlandse verantwoordelijkheidstekens van 1797 tot 1953. Een overzicht van de Nederlandse meestertekens, importeurstekens, kantoorherkenningstekens, essayeurstekens en handelsessayeurstekens voor goud, zilver en platina sinds de invoering van de Wet van 19 Brumaire 6e jaar (9-11-1797) tot 1953* (Gouda 2003) nrs. 10107, 10108.

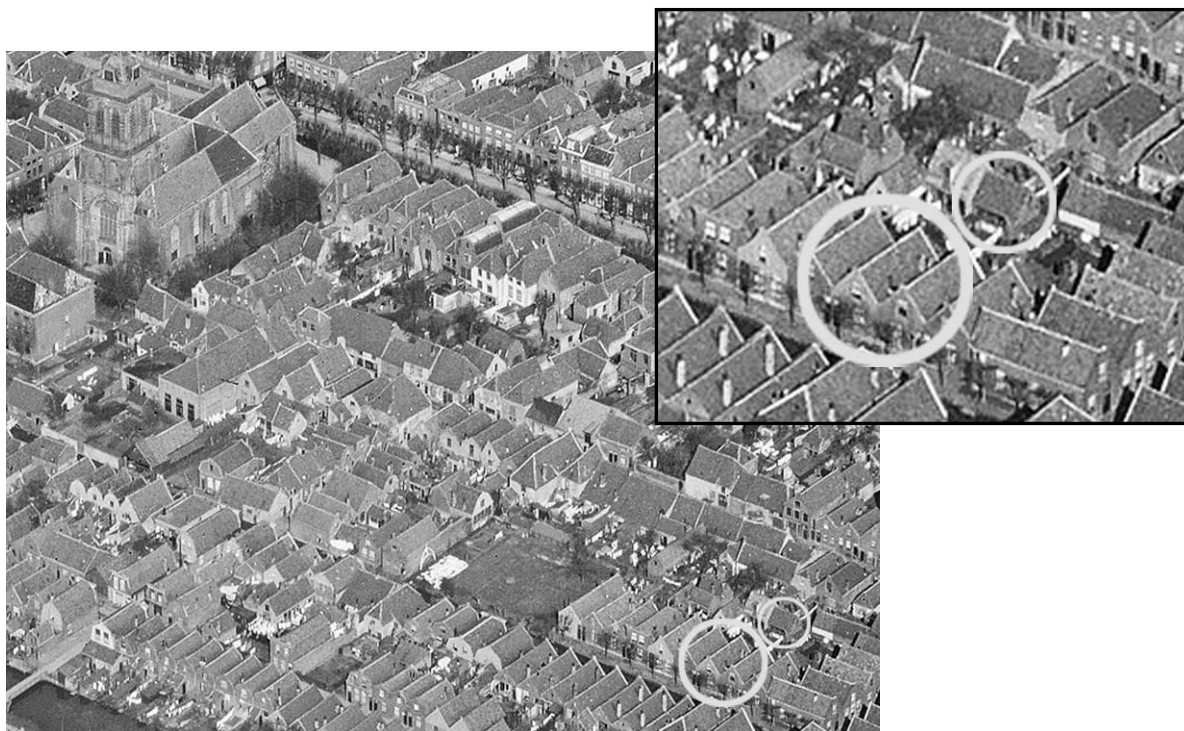
Zoon Govert deponeerde nooit een ‘eigen’ meesterteken maar ging voort op de meestertekens van zijn moeder, die zij als weduwe had gedeponerd. Na haar overlijden op 12 juni 1944, zette Govert met gebruik van dezelfde meestertekens en firmanaam, de zaak voort. Hij stopte met het bedrijf in 1950. In de overzichten van zilversmeden komt zijn eigen naam daarom niet voor. Govert van Os van den Abeelen overleed op 31 mei 1957 te Gouda.

Een tweede zoon van Jan van Os van den Abeelen was Gijsbertus (geb. Sch. 22 okt 1889). Hij was graveur en zilversmid. Zijn meesterteken was OA2 in zeskant, ingeschreven op 5 april 1928 (bijlage 1 nr. 9). Op 1 juli vertrok hij van Schoonhoven naar Maartensdijk (Ut).¹⁷ Zijn meesterteken werd in 1981 vernietigd.¹⁸ Zover bekend heeft hij geen eigen zilverwerk gemaakt, doch uitsluitend gewerkt als graveur. Hij kwam regelmatig vanuit zijn woonplaats Maartensdijk naar Schoonhoven om gereed werk van de firma Van Os van den Abeelen te graveren.¹⁹ Wie vóór hem het werk graveerde is niet bekend.

Verder zijn in deze familie geen zilversmeden bekend. Aansluitend op het onderzoek naar de opvolgingspraktijk bij Schoonhovense zilversmidsgeslachten kan de familiegroep Van Os van den Abeelen ‘een gezinsbedrijf’ genoemd worden: er is in twee generaties een vader en in het vak opvolgende zonen. Daarvoor en daarna zijn er geen zilversmeden werkzaam.²⁰

De werkplaatsen, Havenstraat 13 en Havenstraatsewal 114

Van de familie zijn twee werkplaatsen bekend: Havenstraat 13 en Havenstraatsewal 114 beiden annex het woonhuis. Beide huizen zijn te zien op een luchtfoto uit 1927 en één werkplaats (afb. 5 en afb. 6). Van geen van beide werkplaatsen is een vergunning in het kader

Afb. 5 Havenstraat 13, woonhuis en achtergelegen werkplaats van Van Os van den Abeelen, op luchtfoto 1927. Bijzonderheid: het is ‘wasdag’ in de hele stad. Luchtfoto KLM Aerocarto. Coll. Cock van Holten.

¹⁷ Coll. v. Dongen, inv.nr. 467 nr. 432, p.108.

¹⁸ Buutveld, *Verantwoordelijkheidstekens*, nr. 10109.

¹⁹ Vriendelijke mededeling heer T. van Os van den Abeelen.

²⁰ R. Kappers, ‘Schoonhovense zilversmeden: opvolgen van vader op zoon?’, *Zilver Histograaf Schoonhoven*, 1 (2021) 11-15, ald. 11.

*Afb. 6 Havenstraatsewal 114,
woonhuis van
Jan van Os van den Abeelen,
op luchtfoto 1927.
Luchtfoto KLM Aerocarto.
Coll. Cock van Holten.*

van de Fabriekswet (1875), later Hinderwet (1896), bewaard gebleven.²¹ Hierdoor kennen we weinig bijzonderheden. Havenstraat 13 werd gebruikt door Jan van Os van den Abeelen; Havenstraatsewal 114 later door zijn zoon Govert. Govert woonde er al vóór 1937.²² Onbekend is nu wanneer de werkplaats verhuisd is; op de luchtfoto staat hij nog niet (afb. 6).

De werkplaats Havenstraat 13 wordt genoemd in het bewaard gebleven Visitatieregister van de Waarborg waarin over de periode 1914-1919 elk jaar een visitatie werd genoteerd.²³ Vóór het huis liep nog de Havensloot. De werkplaats stond achter in de tuin, met uitzicht over het eigen erf. Hoe de toegang tot de werkplaats voor personeel en goederen geregeld was, is onduidelijk. Vermoedelijk was er een achterpad. Anno 2020 is het huis nog aanwezig; de werkplaats is er niet meer.

Het huis aan de Havenstraatsewal en de achtergelegen werkplaats stonden op huisnummer 114, op de kop van de Kerkstraat. Huis en werkplaats waren met de achterzijde gelegen aan de Oude Singel.²⁴ De toegang tot de werkplaats was vermoedelijk via een zijpad aan de noordzijde. Dit huis werd omstreeks 1959 gesloopt om de verbinding te realiseren tussen de Kerkstraat en de in 1922 aangelegde Jacoba van Beierenstraat.²⁵

Opvolgende weduwen in Schoonhoven: sinds 1693

Na het overlijden van Jan, zette zijn weduwe Frederika Sophia den Besten het bedrijf voort. In Schoonhoven bestond dit opvolgingsrecht voor een weduwe sinds 22 april 1693, toen Martijntje Vervoorn, weduwe van zilversmid Gaston Dulavay, dit recht bevocht en verkreeg van het toenmalig stadsbestuur. Alle toekomstige weduwen van goud- en zilversmeden in Schoonhoven mochten voortaan de zaak voortzetten met 'kas en knechten' zonder zich in het gilde te hoeven inkopen. Wel moest ze met de andere gildeleden de kosten van het gilde mede

²¹ SAMH, ac 1045, inv.nr. 1313 (kopie Schoonhoven, HOP), (Hinderwet) vergunningen Fabriekswet, 1875-1896, daarin niet aangetroffen.

²² CBG, Persoonskaart Govert van Os van den Abeelen

²³ Coll. v. Dongen inv. nr. 469, Visitatieregister 1914 t/m 1919, Os van den Abeelen.

²⁴ Vriendelijke mededeling heer T.J.P. van Os van den Abeelen die de situatie gekend heeft.

²⁵ C. van Holten, P. Muilwijk, *Beelden van Schoonhoven uit de twintigste eeuw* (Schoonhoven 1990) 23.

dragen. Ook moest ze de eed doen en alle geldende voorschriften eerbiedigen. Zo gezien werd de opvolgende weduwe dus ‘gildezuster’, een betiteling die we overigens nooit in Schoonhoven hebben aangetroffen maar wel elders werd gebruikt.²⁶

Het was op deze wijze een voordelige manier om met de zaak verder te gaan. De weduwe behoefde geen meesterstuk te maken of anderszins papieren of diploma’s in orde te maken. Ze moest slechts meebetalen aan de kosten van het gilde, hetgeen haar man voorheen toch ook al deed. In de praktijk van Schoonhoven is dit in en na de Bataafs-Franse tijd voortgezet, en ook na 1852. Hoe dit in de huidige Waarborgwet geregeld is, is niet duidelijk.

Voor de 18de eeuw bestaat inmiddels een overzicht van de opvolgende weduwen; het zijn er 16 in de periode 1705-1798. Voor de 19de en 20ste eeuw zijn deze opvolgende weduwen vermoedelijk niet helemaal volledig in beeld; we kennen er nu 27, respectievelijk 28 in de genoemde eeuwen.²⁷ Tot op de dag van vandaag volgen weduwen op in Schoonhoven, al dan niet onder firma-verband.

Het oeuvre van Van Os van den Abeelen

Uit een particulier opgebouwde verzameling ‘Van Os van den Abeelen’ blijkt dat door de twee generaties uitsluitend zilverwerk is gemaakt. Qua functie en vormgeving domineert daarbij schepwerk. Het rijke graveerwerk is zover bekend uit de periode 1928-1950 van de hand van Gijsbertus van Os van den Abeelen, graveur, de broer van Govert.

Er is verder werk van hen bekend in de collecties van het Nederlands Zilvermuseum en van Museumgalerij Het Edelambachtshuys te Schoonhoven. Bij elkaar genomen is het werk dat sinds 1885 gemaakt wordt ‘typisch Schoonhovens’. Er mag op die grond wel voorlopig geconcludeerd worden dat er ook bij deze familie sprake is van ‘eigen kweek’ in Schoonhoven. Helaas weten we nog niet bij wie Jan van Os van den Abeelen voor 1885 het vak heeft geleerd. Mogelijk heeft de familie Van Os daar een rol bij gespeeld. Zij waren al in het zilversmidsvak in Schoonhoven sinds ene Cornelis van Os (geb. 1749- overl. 1781) als zilversmid in 1775 toetrad tot het gilde.

Afb. 7 Jan van Os van den Abeelen, Schoonhoven, zilveren taartschep, 1888. Meesterteken OA in vierkant, gaande leeuw (2e gehalte), kantoorteken Minerva met M (Schoonhoven), jaarletter D (gotisch in rond contour). Particuliere collectie. Foto RKa.

²⁶ R. Kappers, *Keurkamers en regels 1705-1809. De Gildekeurkamer, de Keurkamer van het Koninkrijk Holland van goud- en zilversmeden en hun regelgeving. Zilvercahier 6.2* (Schoonhoven, 2009) 13-17; [Keurkamers-en-Regels.pdf \(historischevereniging-schoonhoven.nl\)](#), hoofdstuk 2.4.

²⁷ Begeer, *Zilversmeden Schoonhoven*; R. Kappers, *Goud- en zilversmeden in Schoonhoven: 20e eeuw. De kwantitatieve ontwikkeling van het aantal goud- en zilversmeden in de 20e eeuw. Zilvercahier 7.2* (Schoonhoven 2008). In beide werken zijn de opvolgende weduwen zeer waarschijnlijk onvolledig opgenomen.

Tenslotte

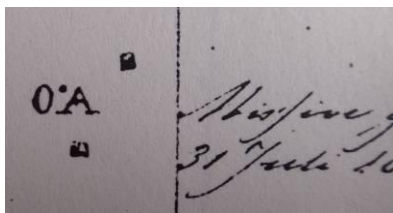

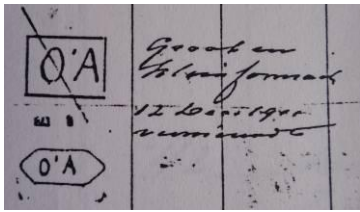

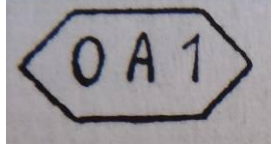
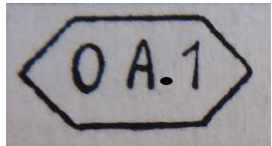
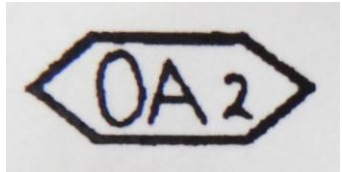
Aanvullend op het Dubbele Namen Boek is gebleken dat de stamnaam van deze familie ‘Van den Abeelen’ luidt. De dubbele naam Van Os van den Abeelen, is ontstaan op 22 december 1800 door vernoeming met naam en toenaam van één zoon naar de grootvader van moederszijde in Schoonhoven. Het gebruik van deze unieke dubbele naam werd bestendigd via die zoon met zijn huwelijk in 1826 en daarna. We mogen zeggen dat alle 42 (in 2007) naamdragers ‘Van Os van den Abeelen’ afstamden van deze uniek vernoemde Anthonie van Os van den Abeelen. Deze familietak stamt daarmee uit Schoonhoven. Net zomin als bij het Dubbele Namen Boek is bij dit onderzoek genealogische of andere literatuur gevonden over de familie Van Os van den Abeelen.

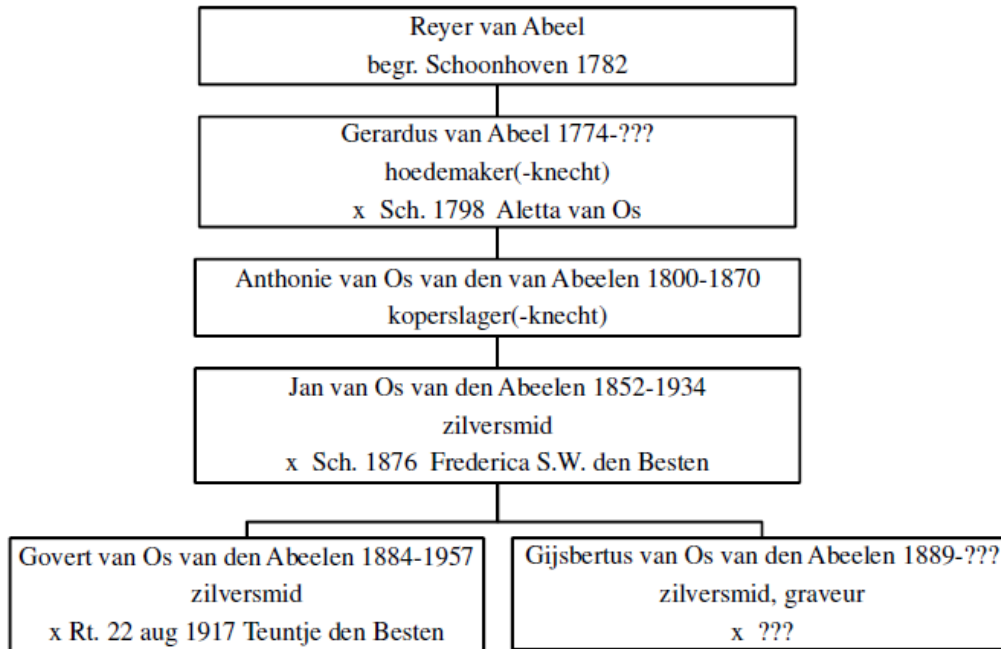
Qua opvolgingspraktijk is de zilversmedenfamilie Van Os van den Abeelen een ‘gezinsbedrijf’: er is een vader, een weduwe en twee opvolgende zonen. Daarvoor en daarna zijn er geen zilversmeden werkzaam. De ‘opvolgende weduwe’ zet het bedrijf van haar overleden man Jan van Os van den Abeelen in 1935 voort als firma met haar identiteit, ‘Firma de weduwe J. van den Abeelen’, en met haar meestertekens OA1 (bijlage 1, nr. 7 en 8). Het bedrijf werd in 1950 beëindigd.

Gebruikte afkortingen

GBG	Centraal Bureau voor Genealogie
CvD	Collectie Van Dongen (o.a. Nederlands Zilvermuseum)
DTB	Doop-, Trouw- en Begraafboeken
Ga	Gaarders
HOP	Historisch Ontmoetingspunt
OAS	Oud Archief stad Schoonhoven
SAMH	Streekarchief Midden-Holland
Sch	Schoonhoven
Stbk	Stamboek Waarborg
Wb	Waarborg (Dienst Waarborg)
WbH	Waarborg Holland (onderneming te Gouda)

Bijlage 1: tijdens het onderzoek aangetroffen meestertekens, schriftelijk en op voorwerpen. In chronologisch overzicht, met ten eerste de bronvermelding, vervolgens bijzonderheden.

1.		Stbk Wb. nr. 300 (CvD inv. nr. 466).
Jan van Os van den Abeelen, zilversmid,
O punt A (in vierkant), A met schreef.
Insc.plaat 276, 1 sep 1885.
Opgave gemeente 31 juli (NAS 280, p.97),
Missive Wb. 31 juli 1885.
2a.		taartschep, 1888.
OA in rechthoek,
A met schreef,
nb: geen punt.
2b.		taartschep, 1899.
OA in rechthoek,
A met schreef,
nb: geen punt.
3.		Stbk Wb. nr. 37 (CvD inv. nr. 465)
Jan van Os van den Abeelen
Groot en klein formaat,
12 dec 1911, vernieuwd.
Identiek met WbH nr. 10106 (1911-1934)? Aldaar getekend zonder punt.
4.		Visitatieregister 1914-1919 (CvD inv. nr. 469), nr. 37,
J. van Os van den Abeelen.
Identiek met WbH nr. 10105
5.		Taartschep (jaar onbekend), www.zilver.nl .
OA in afgeknotte rechthoek,
WbH nr. 10103 (1885-1934).
Jan van Os van den Abeelen
6.		Taartschep 1921
OA in rechthoek.
Begeer, <i>Schoonhoven</i> (1981) nr. 8415 (1885-1934)
Niet in WbH.
7.		WbH nr. 10107
Wed. J. van Os van den Abeelen
(F.S. den Besten), 1935-1950.
Voortzetting van Jan van Os van den Abeelen.
8.		WbH nr. 10108
Wed. J. van Os van den Abeelen
(F.S. den Besten), 1935-1950.
Voortzetting van Jan van Os van den Abeelen.
9.		WbH nr. 10109
G. (Gijsbertus) van Os van den Abeelen, 1928-1981
Schoonhoven/Maartensdijk
Geb. Sch. 22 okt 1889 - overl. ?
zilversmid en graveur.

Bijlage 2: Geneagram Van Abeel / Van Os van den Abeelen

1776, Andries Graves Kooiman ‘Slaat een hartie’ Meesterteken en familiewapen

Rene Kappers

Het meesterteken identificeert de maker van het goud- of zilverwerk. In Holland zijn meestertekens verplicht sinds de muntordonnantie van 1466 uitgevaardigd door Filips de Goede.¹ Van meestertekens is bekend dat zij een toespeling kunnen bevatten op de naam van de goudsmid, diens huismerk of zijn wapenfiguur.² Het is toch telkens een kleine historische sensatie om bewijs te vinden dat dit klopt: dat het (belangrijkste) stuk op het wapen van de familie overeenkomt met het gebruikte meesterteken. Hieronder brengen wij het (familie-) wapen met behulp van een stamreeks bij de zilversmid die het als meesterteken gebruikte.

Afb. 1 Schuttersbord in de kerk van Lexmond. In 1695 gemaakt door 'J. van Munnickhof, fecit 1695', eronder 'volbracht 1/9'. Met veertien wapens van de schenker: 'De Schutters van Lexmont // Door liefde hiertoe gedreven // Hebben Christi Gebet // En al dit werck gegeven' hetgeen in de onderste cartouche valt te lezen.

Onbekende fotograaf: Google, 3e3fd4a6a1a892aa2a0b415de9447b74, ger. 13 juni 2021.

Bew. RKa.

¹ R. Kappers, 'Keurtekens op goud en zilver. De vroegste voorschriften voor 'Hollandse' goud- en zilversmeden in Muntordonnanties onderzocht, 1355-1503' *Jaarboek Stavelij* (2018) 10-31, ald. tabel 3.

² L.E. van den Bergh, *Goud- en zilversmeden te Utrecht in de late middeleeuwen* (Utrecht 1990) 93.

Het schuttersbord van Lexmond: ‘Gerrit A. Cooijman, corporael’

In 1695 schonken de schutters van Lexmond een indrukwekkend bord dat zij in hun kerk ophingen. Het is imposant, vijf meter hoog en drie meter breed. Rondom de tekst van het Onze Vader zijn de wapens geschilderd van de schenkende schutters met hun namen, rangen of functies variërend van capteijn tot schrijver (afb. 1).³

In het hoofd van het bord staat het wapen van de heer van Vianen van dat moment, met als hartschild de heerlijkheid Vianen.⁴ Het was Simon Hendrik van Lippe Detmold (leeft 1649-1697), gehuwd met Amalia burggravin van van Dohna, welke laatste door vererving Vrouwe van Vianen was geworden (regeert Vianen 1684-1700). Lexmond maakte deel uit van de vrije hoge heerlijkheid Vianen en had een eigen schutterij. Eén van de ‘corporaels’ was Gerrit A. Cooijman met als wapen een rood hart op een zilveren veld (afb.1, inzet).⁵

Andries Graves Kooiman ‘Slaat een hartie’

De zilversmid Andries Graves Kooiman ‘slaat een hartie’; dat staat er in 1807 op de lijst van Gildebroeders in Schoonhoven welke aangelegd werd door de Schoonhovense keurmeesters en extra-ordinaris keurmeesters, gedateerd 24 november 1807.⁶ Ook achterin het Rekeningenboek wordt in 1777 bij Andries ‘een hartie’ vermeld bij zijn inschrijving in dit gildeboek.⁷ Daarom treffen we dit meesterteken aan op zijn zilverwerk (afb. 2 en 4). In de collectie Schoonhovens zilver in het Edelambachtshuys van de familie Rikkoert zijn elf stukken te bewonderen. Merendeels zijn het tabaks- en snuifdozen, kennelijk de specialiteit van Andries Graves Kooiman (afb. 2). Het Nederlands Zilvermuseum heeft één stuk van hem, een naaldenkoker. Het hartje, zijn meesterteken, komt voor in een hartvormige contour en in vierkant. Het gecontourneerde teken staat op stukken tot 1807.

Afb. 2 Andries Graves Kooiman, Tabaksdoos, deksel-gravure, gezicht op Dordrecht. Zilvermerken op de rechter binnenrand van de doos (inzet).

*Mt hart in contour, stadsteken Schoonhoven, jr. L (1784).
Collectie fam. Rikkoert, Schoonhovens Edelambachtshuys.
Foto's RKa.*

³ C.L. van Groningen, *De Vijfheerenlanden met Asperen, Heukelum en Spijk* (1989), 344 Lexmond, 352 Borden; Wikipedia Heerlijkheid Vianen [Heerlijkheid Vianen - Wikipedia](#) (ger. 13 juni 2021). Simon Hendrik van Lippe Detmold (1649-1697), was in 1666 gehuwd met Amalia burggravin van van Dohna, welke laatste door vererving Vrouwe van Vianen was geworden (1684-1700).

⁴ [Heerlijkheid Vianen - Wikiwand](#) (ger. 13 juni 2021).

⁵ Met dank aan E.A.N. Kon, die mij in 2013 attendeerde op het voorkomen van het wapen van de familie Kooijman in de kerk van Lexmond.

⁶ Collectie NZS, verzameling Querngester (RKa ger. 13 dec 2012) copie Naamlijst Schoonhoven 24 november 1807. Ook nog wordt hier vermeld onder nr. 6 ‘Trouwhart’.

⁷ OAS ac. 1011, inv. nr. 2546, achterin, ongefolieerd.

Graves Kooiman of Kooiman, zilversmeden in Schoonhoven, 1776-1977

Andries Graves Kooiman, werd vernoemd bij zijn doop in Langerak op 14 december 1755 met naam en toenaam naar zijn grootvader van moederszijde. Hij was de eerste zilversmid in deze familie in Schoonhoven. Hij werd op 2 december 1776 poorter van Schoonhoven, werd ingeschreven in het register achterin het Rekeningenboek van het gilde in het 'dienstjaar' dat liep van 1 december 1776 - 30 november 1777. Voor hem werd in het 'boekjaar van het weeshuis' (van mei 1776 tot mei 1777) door de hoofdlieden van het gilde 50 gulden afgedragen aan het weeshuis. Bij elkaar reden om aan te nemen dat Andries Graves Kooiman vanaf 2 december 1776 meester zilversmid was in Schoonhoven.

Gedurende vijf generaties kwamen er 20 zelfstandige goud- en zilversmeden in deze zilversmidsdynastie voor, en (helaas) vijf opvolgende weduwen en ook drie 'knechten' Kooiman. Zij stichtten in de periode 1776-1977 negen bedrijven. Hun panden en werkplaatsen bepalen anno 2021 een deel van het aanzicht van de oude stad. De Nijverheidsvereniging (later Gilde Sint Eloy) de Teekenschool (later Vakschool) en het sociaal fonds Tot Hulp in Lijden kwamen allen door toedoen van deze familie tot stand.⁸

Stamreeks Kooiman

De stamreeks van Andries Graves Kooiman laat zien waar zijn voorvaders vandaan kwamen (afb. 3). De vader van Andries Graves was Adrianus Kooiman, schoolmeester in Langerak, twee kilometer oostelijk van Schoonhoven op de andere oever van de Lek. Zijn opa, Adriaan Kooiman (beroep onbekend) was verderop geboren en getogen, in Lexmond, hemelsbreed 13 kilometer oostelijk van Schoonhoven, ook op de zuidoever.

Afb. 3 Stamreeks van de broers Andries Graves (1755-1809) en Jakob Kooiman (1763-1830). De nummers G087 en G091 verwijzen naar de nummering in S.A.C. Begeer, e.a. Zilversmeden van de stad Schoonhoven (Schoonhoven 1981).

Afkortingen. Lxm: Lexmond, Lak: Langerak, Sch: Schoonhoven.

⁸ R. Kappers, *Graves Kooiman of Kooiman. Een dynastie van goud- en zilversmeden in Schoonhoven*, Zilvercahier 4.0 (Schoonhoven 1998). Ook onder tab 'Schatkamer' van de Zilver Histograaf Schoonhoven www.zilverhistograaf.nl

Genoemde Adriaan was de vierde zoon van Gerrit Ariens Kooiman en Neeltje Jans Brockhorst. Adriaan werd gedoopt in Lexmond op 18 februari 1697. Het echtpaar Gerrit Ariens Kooiman en Neeltje Jans Bronkhorst lieten hun kinderen dopen in Lexmond in de periode van 1685 tot 1700. Van Neeltje weten we dat zij gedoopt was in Lexmond op 6 december 1660. We nemen daarom aan dat Gerrit Ariens Kooiman ook omstreeks 1660 geboren zal zijn.⁹ Zeer waarschijnlijk is ook hij geboren en getogen in Lexmond.

Conclusie

De naam en functie van Gerrit A. Cooyman, ‘corporael’ bij de schutters van Lexmond, met als wapen een rood hart op zilveren veld, de lokatie en kleine gemeenschap Lexmond, het jaar 1695, gecombineerd met de stamreeks en de familiegeschiedenis tonen samen aan dat we op het schuttersbord ongetwijfeld van doen hebben met Gerrit Ariens Kooiman, de overgrootvader van ‘onze’ Andries Graves Kooiman de Schoonhovense zilversmid uit Langerak die op zijn beurt vanaf 1776 ‘een hartie’ ging slaan in het zilverwerk van zijn hand. Het hart was in 1695 het belangrijkste stuk in het (familie-)wapen.

Afb. 4 Andries Graves Kooiman, tabaksdoos, deksel-gravure met gelagkamer-tafereel met zes mannen. Onderzijde met soortgelijk tafereel met vijf mannen. Zilvermerken op de rechter binnenrand van de doos (inzet).

Mt hart in contour, stadsteken Schoonhoven, jrl M (1805).

Collectie fam. Rikkoert, Schoonhovens Edelambachtshuys.

Foto's RKa.

⁹ Kappers, *Graves Kooiman* 29-32.

Colofon

De *Zilver Histograaf Schoonhoven* is een historisch periodiek over ‘de geschiedenis van de Meesters die het deden en doen, hun werk en hun stad.’ Afleveringen verschijnen regelmatig, in *open access*, via de gelijknamige website www.ZilverHistograaf.nl.

De Zilver Histograaf Schoonhoven is een digitale uitgave onder auspiciën van het *Schoonhovens Goud- en Zilversmidsgilde Sint Eloy*. Het verschijnt in *open access*, gratis toegankelijk voor iedereen, op het *worldwide web*. De website biedt de afleveringen aan. Er is tevens een ‘Schatkamer’ of *repository* waarin elders reeds verschenen publicaties over de geschiedenis van Schoonhoven als Zilverstad bijeen gebracht zijn.

Jaarboek. Aan het eind van elk kalenderjaar wordt digitaal een Jaarboek samengesteld met de verschenen afleveringen. Print of druk van afleveringen en Jaarboek door derden is vrij van onze rechten.

Abonneren is gratis. Opgeven, wijzigingen en afzeggen kan men zelf doen op de website van de Zilver Histograaf Schoonhoven, www.zilverhistograaf.nl

Abonnees worden per email geïnformeerd over het verschijnen van nieuwe afleveringen. De Zilver Histograaf Schoonhoven wordt, desgewenst, gratis digitaal aangeboden aan de leden van geïnteresseerde historische verenigingen, en geïnteresseerde 'vrienden van' de diverse Nederlandse musea met een edelmetaalcollectie.

Publicaties: de afleveringen betreffen de geschiedenis van de ‘Schoonhovense Meesters die het deden en doen, hun werk en hun stad’. Aangeboden artikelen worden *peer reviewed* door de (gast-) redacteurs. Het auteursrecht berust bij de auteurs.

Artikelen en/of kopij kunnen worden aangeboden bij de redactie: redactie@zilverhistograaf.nl .

Richtlijnen voor auteurs: www.ZilverHistograafSchoonhoven/richtlijnenauteurs.

Redactie

Rene Kappers, hoofdredacteur
 Loek van der Kolk, redactiesecretaris
 Gemke Jager, redactielid
 Cristel Stolk, redactielid
 Ferry Mol, redactielid
 Rogier de Groot, webmaster
 Dick Mentink, adviseur

rene.kappers@live.nl
redactie@zilverhistograaf.nl
info@zilverhistograaf.nl
c.stolk@samh.nl
ferrymol4@gmail.com
rogier@roaxdesign.com
d.mentink1@planet.nl

Vormgeving: Roax Design, Schoonhoven.

Cover: Ton van Velsen, Hilversum

ISSN: 2772-4867

De Stichting HEK, Historische Encyclopedie Krimpenerwaard, is de rechtspersoon die de uitgever is van de *Zilver Histograaf Schoonhoven*.

Bestuur:

Han Goutier, voorzitter
 Gemke Jager, secretaris-penningmeester
 Rene Kappers, lid

info@nederlandje.nl
info@zilverhistograaf.nl
rene.kappers@live.nl

JAARGANG 1 - Nr 3 - SEPTEMBER 2021 - NAJAAR

DE ZILVER HISTOGRAAF SCHOONHOVEN

OVER DE DUIZEND MEESTERS, HUN WERK EN HUN STAD

Zilver Histograaf
Schoonhoven

Bij de cover

*Gerrit Koen
zilvermid, werkt in
Schoonhoven 1741-1778.*

*Theepot, 1755,
zilver.*

*Meesterteken: G ster K in afgeronde rechthoek
(Begeer 29a),
stadskeur Schoonhoven
(2 x over elkaar en 2e gekeerd),
jaarletter: E in vierkant, 1755 (Rikkoert 2021),
Provinciale leeuw, grote keur (na 1663).
Lossings- en belastingteken 1795: A gekroond,
Dordrecht (Gans, Voet (1992) 160).
Inscriptie midden onder: de letters 'BW'.*

*Schoonhovens Edelambachtshuijs
Collectie Rikkoert, inv. nr. 11
Foto Rob Glastra*

Najaar 2021

56	Inhoudsopgave	
57	Redactie	Aflevering 3 in 2021. Nieuwe rubrieken, nieuwe toegangen, nieuwe artikelen en een oud raadsel
58	Ferry Mol	Galerij der Meesters, een nieuwe rubriek. Wie helpt?
60	Ferry Mol	Galerij der Meesters: A.C. Wendels, A.S.D. Van der Hoff, C. Wendels
61	Redactie	Nieuwe Schoonhovense zilvermerken. Een nieuwe rubriek
62	Peter van Oel	Zilveren snuifdoos van Jan Mesman, Schoonhoven, met een F
65	Peter van Oel	Peervormige zilveren theepot met gedreven schelpmotief en houten handvat: Gerrard Koen, Schoonhoven 1743 of 1763?
67	Rene Kappers	Het Rekeningenboek van het Goudsmidsgilde in Schoonhoven op HoFoDa. Met lijst Gildebroeders en meestertekens
70	Rene Kappers	Een Keurteken-plaatje van Schiff ? Onderzoek rond een bijzondere zilveren vondst in het Schoonhovense Havenslib
73	Rene Kappers	Het vroegste werk van Schoonhovense goud- en zilversmeden, 1365-1397
87	Colofon	

Aflevering 3 in 2021: nieuwe rubrieken, nieuwe toegangen, nieuwe artikelen en een oud raadsel

Er is veel nieuws te vinden in deze derde aflevering van de Zilver Histograaf Schoonhoven. Twee nieuwe rubrieken om te beginnen: portretten en zilvermerken.

Portretten bij de 1000 meesters die het deden en doen in Schoonhoven kennen we nauwelijks. En zeker geen overzicht of een database. Vandaar een nieuwe rubriek Galerij der Meesters. Te beginnen met foto's van Wendels, Gaillard en Van der Hoff.

Van Schoonhovense zilvermerken ontbreken er nog altijd heel veel. Jaarletters, stadstekens en meestertekens. In deze aflevering start daarom de rubriek Nieuwe Schoonhovense Zilvermerken. Nu met werk van Jan Mesman en Gerrit Koen.

Voor foto's en merken hierbij een oproep aan onze lezers. Een oproep om foto's van zilversmeden aan ons in te sturen en een oproep om (onbekende) zilvermerken aan ons in te sturen. Om te delen met andere lezers; lezers van nu en in de toekomst. Foto's van je vader, je opa of je oom. Foto's van merken op zilverwerk, thuis of ergens op de wereld.

Nieuw is ook een compleet overzicht van de vroegste stukken Schoonhovens goud- en zilverwerk. Het is een overzicht van het goud- en zilverwerk uit de 14de eeuw door Schoonhovense goudsmeden in opdracht van de graaf van Blois. Inzichtelijk gemaakt dank zij het levenswerk van onze stadgenoot Hennie Verhoef, de Bloise Rekeningen!

Nieuw is de toegang tot het Rekeningenboek van het Goud- en zilversmidsgilde van de stad Schoonhoven via internet. De Hollandse Foto Databank of HoFoDa presenteert een volledig foto-overzicht van dit Rekeningenboek uit de 18de eeuw. Na de posten in de rekeningen is er ook een lijst met de Schoonhovense gildebreeders uit de tweede helft van de 18de eeuw, met hun meestertekens.

Een oud raadsel komt voor het voetlicht in deze aflevering. Een zilveren plaatje met 'jaarletters' dat jaren geleden gevonden werd tijdens archeologisch onderzoek in de Oude Haven van Schoonhoven. Met het familiewapen van de familie *Schiff*. Wie helpt om dit oude raadsel op te lossen?

De redactie wenst u veel inspiratie en veel leesplezier,

Gemke Jager, Cristel Stolk, Ferry Mol, Dick Mentink, Loek van der Kolk, Rogier Roax de Groot, Rene Kappers

De Galerij der Meesters, een nieuwe rubriek. Wie helpt?

Ferry Mol

Door de eeuwen heen hebben talrijke Schoonhovense zilversmeden met hun vaardigheden onze mooie stad gemaakt tot de Zilverstad, zoals het zich nu al geruime tijd manifesteert.

Als hommage aan hen, willen wij vanaf deze editie van de Zilver Histograaf Schoonhoven een fotogalerij opnemen: de Galerij der Meesters.

In deze galerij willen wij de zilversmeden voor het voetlicht brengen waarvan een foto beschikbaar is, ongeacht of hij een meester, een gezel, knecht of een medewerker was. Want ook de medewerkers zonder een meesterteken hebben in hun rol aan de Zilverstad bijgedragen. Elke meester was immers eerst leerling, dan gezel en dikwijls eerst nog jaren knecht of medewerker. Hieronder vindt u een eerste aanzet voor deze galerij. Na de publicatie vinden ze een permanente plaats op onze site onder de tab ‘Galerij der Meesters’.

Graag willen wij de lezers van de Zilver Histograaf Schoonhoven uitnodigen om foto’s van hun familieleden, van voorouders, of van andere relaties die in het zilver hebben gewerkt, bij ons aan te leveren, zodat wij de Galerij der Meesters kunnen uitbreiden. Wie helpt ons verder?

Wat hebben we nodig?

Foto’s. Dit mogen antieke, oude maar ook recentere foto’s zijn, zo lang ze maar scherp zijn en er een portretfoto van te maken is

(bij voorkeur 300 dpi, maar laat u hierdoor niet weerhouden als u dat niet weet).

Digitaal. Maar fysiek om een copie van te maken mag ook. U krijgt ‘m weer terug.

Gegevens. Bij voorkeur zo veel mogelijk gegevens zoals,

Naam

Geboren(datum en plaats)

Overleden (zo nauwkeurig mogelijk; anders ‘omstreeks’)

Werkte vantot

Werkte bij

Opgeleid bij

Woonde Werkplaats adres

Meesterteken ... (of verwijzing naar Waarborg, Begeer, of anders)

Zie het onderstaande voorbeeld van Johannes Gaillard.

Waarheen?

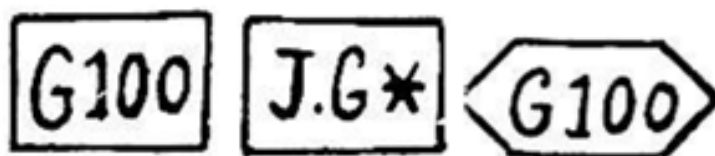
digitaal: redactie@zilverhistograaf.nl

fysiek: afgeven in de winkel van Marjon Kappers, Edelsmederij MK, Haven 10.

Johannes Gaillard

- Geb. Schoonhoven 10 mei 1818, ovl. Sch. 16 maart 1910, z.v. Johannes Gaillard en Antje Teunisse
- Goud- en zilversmid
- Werkzaam geweest bij C.L. van Willenswaard, W. Littel en E. van Ewijk.
Het stamboek van de Waarborg vermeldt: 'Heeft van 1848 tot in 1849 gewerkt bij W. Littel (nr.8) is de winkel ontzegt en 8 mei 1849 in dienst overgegaan bij Van Ewijk (nr.50). Heeft toen eenigen tijd in een afzonderlijke woning achter de werkplaats van Van Ewijk gearbeid en is in mei 1850 op de winkel van gen(oemde) overgegaan. Hij heeft ook daar gedaan gekregen en is toen voor eigen rekening in 'zilver' begonnen. Woonplaats Klooster, werkplaats bij zijn moeder Lopikerstraat. Werkpl(aats) mei 1853 aan zijne woning.'
- Werd later zelfstandige met eigen werkplaats in de Wildemansteeg (=Appelstraat) en aan de Havenstraat 96
- Specialisme: Cantille-werk, Zeeuwse knopen, gespen en filigrainwerk
- Opgeleid: begon op 11-jarige leeftijd samen met zijn neef Simon Gaillard in de werkplaats van C.L. van Willenswaard en heeft bijna tot aan zijn overlijden, op ruim 91-jarige leeftijd, zijn ambacht uitgevoerd.
- Meestertekens: zie Begeer 1981, nr. 063.

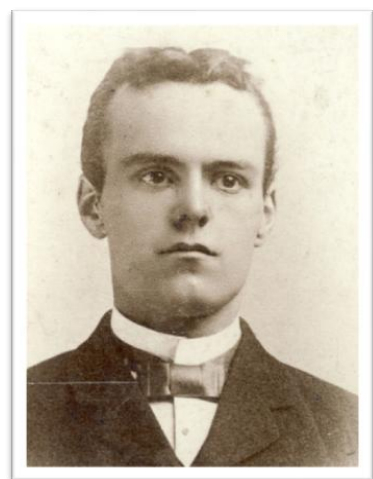
Bronnen: S.A.C. Begeer, e.a. Zilvermeden van de stad Schoonhoven (Schoonhoven 1981) nr. 063; SAMH, ac 1078, Collectie Van Willenswaard, inv. nr. 7/3; Sch.Crt. overlijdensadvertentie 16 maart 1910; NZM Schoonhoven, Coll. Van Dongen inv.nr. 465, Stamboek Werkmeesters; Foto anoniem, 10 mei 1898, onbekende fotograaf, Collectie Van Willenswaard.

De Galerij der Meesters

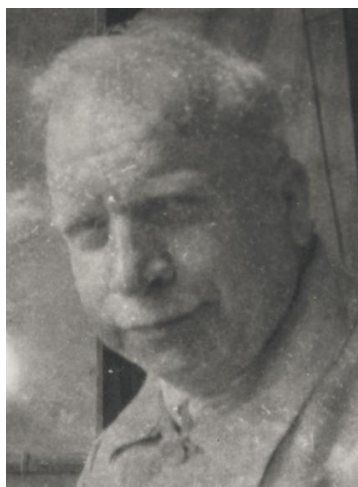
Ferry Mol

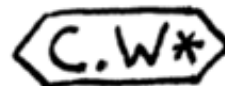
- Adrianus Cornelis Wendels
 - Geb. 1913, ovl. 1970
 - Zilversmid
 - Werkzaam geweest bij Fa. Niekerk
 - Voordien zelfstandige met eigen werkplaats: Koestraat 8
 - Specialisme: werkte als zelfstandige ook met alpaca (legering [koper](#), [zink](#) en [nikkel](#)); heeft nadien voor Fa Niekerk o.a. een molen van zilver gemaakt, die naar de V.S. is geëxporteerd
 - Bijz.: Er is een schetsboek van hem bewaard gebleven; is onderdeel van de collectie van het Zilvermuseum.
 - Meesterteken: niet bekend
- Bron: F. Mol, *Het zilversmidsgeslacht Wendels*, Zilvercahier 8.0 (Schoonhoven 2011).

- Antoon Sophieus Daniel van der Hoff
 - Geb. 1870, ovl. 1893
 - Goudsmid(sknecht)
 - Werkzaam geweest bij vermoedelijk Fa. P.T. v.d. Hoff
 - Specialisme: niet bekend
 - Bijz.: Zijn jongere broer Gert heeft het bedrijf van hun beider vader Pieter Tieleman van der Hoff voortgezet. Antoon en zijn andere broer Pieter hebben dat niet meer meegemaakt vanwege vroeg overlijden
 - Meesterteken: niet bekend
- Bron: F. Mol, 'Van der Hof, 1783-1920', *Zilver Histograaf Schoonhoven* 1 (2021) 26-36. Foto: onbekende fotograaf, collectie F. Mol.

- Cornelis (Kees) Wendels
 - 1880-1947
 - Zilversmid
 - Werkzaam geweest bij: niet bekend
 - Zelfstandige, woonde in de Havenstraat 68 met eigen werkplaats aan de Havenstraatse Wal, noord van huisnr. 15
 - Specialisme: filigrainwerk
 - Meesterteken: Waarborg, nr. 2531
- Bron: F. Mol, *Het Zilversmidsgeslacht Wendels*, Zilvercahier 8.0 (Schoonhoven 2011)

Nieuwe Schoonhovense Zilvermerken. Een nieuwe rubriek

van de redactie

Zilvermerken zijn interessant: ze vormen de identiteit van het werk en maken het verschil tussen een ‘waardeloos’ object en een kostbaar museumstuk. Ze staan in principe op elk zilveren voorwerp en vertellen ons iets over de maker, de plaats waar het werd gemaakt of gekeurd, gehalte en ouderdom van het voorwerp. Daarmee is ook Schoonhovens zilver herkenbaar ware het niet dat veel merken nog altijd onbekend zijn gebleven.

De Zilver Histograaf Schoonhoven start daarom een nieuwe rubriek met ‘Nieuwe Schoonhovense Merken’ om nog onbekende merken in beeld te brengen.

De rubriek ‘Nieuwe Schoonhovense Zilvermerken’

Verkoop aanbod via internet gaat anno 2021 gepaard met fraaie digitale foto’s van voorwerpen en van de aanwezige merken. Dat biedt ook nieuwe kansen voor een rubriek ‘Schoonhovense Merken’ met nog onbekende zilvermerken. De Zilver Histograaf Schoonhoven biedt voortaan ontdekkers van nieuwe zilvermerken, waar ook vandaan, een podium om hun vondsten te etaleren en met anderen te delen. Met weinig woorden en veel beeld. Met een korte toelichting op de argumenten waarom welk teken, aan welk jaar, of aan welke meester wordt toegedicht. Om de kennis over het werk uit de Zilverstad te verbeteren.

Onder de tab ‘zilvermerken’ op de website zijn de afbeeldingen van de merken terug te vinden plus een verwijzing naar het relevante artikel in de Zilver Histograaf Schoonhoven. Daar is ook een overzicht te vinden van de reeds bekende jaarletters, stadstekens en provinciale tekens.

Wie nieuwe -nog onbekende- merken van Schoonhovense meesters, jaarletters en stadstekens heeft of vindt, of aanmerkingen en correcties heeft bij de bekende merken, is van harte uitgenodigd dit via de Zilver Histograaf Schoonhoven met anderen te delen.

Als mededeling of als vraag.

Afb. 1 Jaarletters, meestertekens, stadstekens en inschrijvingen; van de 17de tot en met de 20ste eeuw. Enige voorbeelden van ‘nieuwe’ zilvermerken die in deze en de komende uitgaven van de Zilver Histograaf Schoonhoven zeker aan de orde zullen komen en tot verrassende nieuwe inzichten leiden.

Zilveren snuifdoos van Jan Mesman, Schoonhoven, met een F

Peter van Oel

Gegevens: Zilveren snuifdoos, binnenzijde verguld (afb. 1).
Afmetingen (L) 6.5cmx (B) 5.3cmx (H) 3cm, gewicht 60 gram.
Particuliere collectie.

Merken: stadsteken Schoonhoven in schild met ronde voet, jaarletter F met schreven in vierkant, meesterteken IM in rechthoek voor Jan Mesman, geregistreerd 1769 tot rond 1806 (afb. 2). Werken o.a. snuifdozen.¹

Vraag: welk jaar representeert de 'F' met schreven in vierkant (afb. 2) op de snuifdoos?

*Afb. 1 Zilveren snuifdoos, binnenzijde verguld. Jan Mesman, werkt Schoonhoven 1769 tot kort voor 1806. Links, bovenaanzicht: Christus en de Samaritaanse vrouw bij de bron. Rechts, onderzijde: deel van een pijlenkoker en boog, met vogels (zwanen?). Links onder: geopende doos, verguld interieur. Front voorzijde, tafereel jager met honden en zittende herderin.
Foto's: Peter van Oel*

Toelichting bij de vraagstelling.

Gegeven de werkzame periode van Jan Mesman komen in aanmerking de F's van 1779 en van 1799. De F van 1779 is qua afbeelding onbekend. Bij de (acht) bekende F's van 1799 staan er zes duidelijk in een schild met puntige voet (afb. 3). Het ligt voor de hand daarom de F toe te wijzen aan 1779; er blijft echter enige onzekerheid. Kan de toewijzing van deze F aan 1779 verder ondersteund worden door andere (gilde-)gegevens omtrent Jan Mesman?

¹ S.A.C. Begeer, e.a., *Zilvermeden van de stad Schoonhoven, 1600-1900* (tentoonstelling Nederlands Goud-, zilver- en klokkenmuseum, 1981) (Schoonhoven 1981) 97, nr. G 126; L.B. Gans, *Goud- en zilvermerken van Voet* (Leiden 2014).

Afb. 2 De zilvermerken in de rand van de snuifdoos; boven, weergave in detail, rechts idem 90 graden gedraaid, met andere lichtinval. Foto's Peter van Oel.

Afb. 3 Links, Jaarletters F voor 1799. Zes van de acht jaarletters hebben een duidelijke puntige schildvorm en een eigen typografie. Rechts, meesterteken Jan Mesman, IM in rechthoek. Afbeeldingen Begeer 1981, p. 162 en p. 98 nr. 43.

Biografische gegevens van Jan Mesman, zilversmid

Jan Mesman werd als lid van het gilde genoteerd in het gildejaar 1769. Dit jaar van toetreding wordt vermeld in de lijst in het Rekeningenboek van het Gilde.² Voor hem werd door de hoofdlijden aan het weeshuis 25 gulden betaald in het Weeshuis-boekjaar 15 mei 1768-15 mei 1769.³ Op 22 november 1800 werd hij vermeld als 'werkmeester in zilver', en had 'circa 30 jaren gefungeert'. Op 24 november 1800 ondertekende ook Jan Mesman het declaratoir van de gezamenlijke goud- en zilversmeden aan de Municipaliteit van Schoonhoven.⁴

Jan Mesman had leerlingen. Zijn laatste leerling was Jacobus Huuksloot (ook Hoeksloot) waarvoor Mesman in het gildejaar 1795/'96 aan het gilde f. 3.-.- betaalde. Dit was

² SAMH, ac 1011, OAS 2546; integraal afgebeeld www.Hofoda.nl; R. Kappers, 'Het Rekeningenboek van het Goud- en zilversmidsgilde in Schoonhoven', elders in deze Zilver Histograaf Schoonhoven.

³ SAMH, Rekeningen Weeshuis, inv. nr. 121; Boekjaren, R. Kappers, *Schoonhoven: Keurkamers en regels 1705-1809*, Historische Vereniging Zilvercahier 6.2 (Schoonhoven 2009), boekjaren: VI, 73.

⁴ SAMH, OAS 934, Register werkmeesters; OAS 115, Declaratoir 24 nov 1800, opgemaakt 22 nov 1800.

het voordelige tarief van de Vroedschapsgildewet welke op 2 juli 1795 weer van kracht was geworden.⁵

Bij de invoering van het Recht op Patent werd Jan Mesman op 30 maart 1806 niet meer vermeld als goud- of zilversmid. Ook in latere jaren werd hiervoor geen patent meer aan hem verstrekt.⁶

Op 17 juni 1797 verkocht Jan Mesman een huis aan de noordzijde van de Koestraat aan Jan Roosenburg. De voorwaarde was dat Roosenburg in het voorhuis geen verkoop mocht doen van zout, zeep, hout- en borstelwerk, koffie, thee, snuif en tabak. En dit zolang Mesman, zijn vrouw Petronella Reijerkerk of schoonzus Maria Reijerkerk zouden leven. Mesman blijkt één huis verderop te wonen. Kennelijk wilde hij ongewenste concurrentie voorkomen want in dat huis verderop dreef Mesman met zijn vrouw hun winkel in de genoemde artikelen. Bij een volgende verkoop van het huis op 1 oktober 1800 werd deze voorwaarde herhaald.⁷

Op 22 juli 1811 testeerde Jan Mesman, winkelier, in het voorvertrek van zijn huis, in 'het kantoortje'. Hij is dan weduwnaar en vermaakte zijn bezit aan neven en nichten. Er waren geen kinderen.⁸ Jan Mesman overleed in Schoonhoven op 6 januari 1825 en was 82 jaar.⁹

Conclusie

Jan Mesman had zijn beroep als zilversmid ergens tussen 22 november 1800 en 30 maart 1806 laten varen. De jaarletter F 1799 zou daarom toch op werk van hem kunnen zijn toegepast. Op grond van de overwegende schildvorm met 'puntige voet' van 1799 (zes uit acht) zou geconcludeerd mogen worden dat op de zilveren snuifdoos de 'F in vierkant' is geslagen voor het jaar 1779; maar een lichte twijfel is mogelijk. Van de F in vierkant met schreven zoals op de snuifdoos van Mesman is nog geen afbeelding bekend.

Voor Schoonhoven is het in ieder geval een nieuwe jaarletter die we nu voor 1779 noteren: F = 1779 (v.Oel 2021).

Afb. 4 F = 1779 (v.Oel 2021).

⁵ R. Kappers, 'Leerjongens van Schoonhovense goud- en zilversmeden, 1680-1798', *Ons Voorgeslacht* 662 (2014) 33-39. Zie ook Schatkamer Zilverhistograaf, publikatie nr. 1020. De vermelding in Begeer 1981, dat Jacobus Hoeksloot leerjongen werd in 1787 is een misverstand.

⁶ SAMH, OAS 2213 - 2220, Registers afgegeven patenten, 1806 t/m 1813.

⁷ CPM 8, p. 70, RAS 2348 fol. 388, 17 juni 1797; CPM 8, p. 70, RAS 2377, 1 okt 1800.

⁸ CPM 8, p. 77, NOS 7286 nr. 48).

⁹ SAMH, ac 1064, Burgelijke stand, inv.nr. 28, Overlijden, akte nr. 1.

Peervormige zilveren theepot met gedreven schelpmotief en houten handvat: Gerrit Koen, Schoonhoven 1743 of 1763 ?

Peter van Oel

Gegevens: de peervormige zilveren theepot met gedreven schelpmotief en houten handvat, uit particuliere collectie (afb. 1), heeft vijf merken onder de voet (afb. 2).

Stadsteken Schoonhoven, met niet zichtbare schildvoet. Jaarletter N (met schreven) in vierkant. Gehalteteken, klimmende leeuw in gekroond schild met accoladevoet, provincie Holland gehaltemerk, grote keur (eerste gehalte zilver: 934/000), na 1663. Belastingstempel bijltje, gebruikt 1853-1927. Meesterteken GK in tweelob voor: Gerrit Koen werkzaam in Schoonhoven 1741 tot zijn dood in 1778.¹

Vraag: welk jaar representeert deze N met schreven?

Afb. 1 Peervormige zilveren theepot met gedreven schelpmotief en houten handvat. Gerrit Koen, Schoonhoven. Foto: Peter van Oel.

¹ S.A.C. Begeer, e.a., *Zilversmeden van de stad Schoonhoven, 1600-1900*, (Schoonhoven 1981) 91, nr. G082. Meestertekens p. 147, nr. 29 a.

Afb. 2 Zilvermerken onder de voet van de theepot (afb. 1).

Met de klok mee:

mt GK in tweelob, jaarletter N, belastingteken 'bijlje', stadsteken Schoonhoven, provinciaal gehalteteken 'grote keur'.

Toelichting bij de vraagstelling

Gegeven de werkzame periode van Gerrit Koen komen in aanmerking de N's van 1743 en 1763. Uit 1763 is (door interpolatie) een N bekend (afb. 3) zonder schreven in een vierkant. Uit 1743 is tot nu toe geen jaarletter bekend.

*Afb. 3 Jaarletter
N = 1763 (schreefloos)
(Begeer 1981).*

De argumentatie

Aansluitende jaarletters uit de B (1732), L, M, S, T (1748), zijn afgebeeld in staande ovale contouren. Dit laat zien dat dit de standaardcontour was voor deze reeks.

In de reeks A t/m W van 1751 -1771 zijn, waar waarneembaar (:F, J, L, M, N, T, V, W) de letters in vierkant contour.

Conclusie

Op grond van de contouren moeten we concluderen dat deze jaarletter in vierkant contour, een N is van het jaar 1763. Met schreven werd de N niet eerder gezien. In die zin is het 'een nieuwe jaarletter' die kan worden toegevoegd aan de reeks N = 1763.

*Afb. 4 Jaarletter
N = 1763 (met schreef)
(v.Oel 2021).*

Het Rekeningenboek van het Goudsmidsgilde in Schoonhoven op HoFoDa. Met lijst Gildebroeders en meestertekens

Rene Kappers

‘De Rekeningen van het Goud en Silversmits Gilden binnen Schoonhoven’ staan sinds kort op HoFoDa.¹ Voor onderzoekers is het steeds weer verheugend wanneer een bron in origineel integraal beschikbaar komt. Zeker wanneer dat in digitale vorm op internet is; toegankelijk voor iedereen vanaf elke plek op de wereld. In dit artikel een introductie van HoFoDa en van de daar sinds kort beschikbare bron, het Rekeningenboek van het goud- en zilversmidsgilde. De gemakkelijke en nauwkeurige bestudering die hierdoor mogelijk wordt, is uitdagend en inspirerend. Het legt zeker nieuwe informatie bloot; dat bleek reeds zoals u onderstaand kunt lezen.

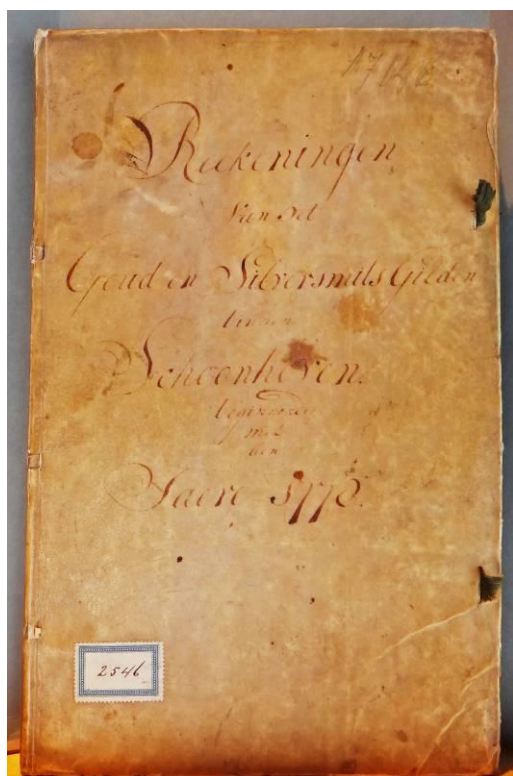
Hofoda

Hofoda is de korte naam voor de *Hollandse Foto Databank* van de Hollandse Genealogische Vereniging ‘Ons Voorgeslacht’. De site is bereikbaar via www.hofoda.nl. Digitaal fotograferen, plaatsen ‘in the cloud’ plus toegankelijk maken, is één van de manieren om te voorkomen dat oude archiefbescheiden ten prooi vallen aan de tand des tijds of kortzichtige opruimwoede. Fred van Aesch (†) en Ben de Keijzer, onder meer bestuursleden van de HEK, en beiden landelijk bekende genealogen, hadden al vroeg het idee dat digitale fotografie een ideaal middel zou zijn voor behoud en voor verspreiding van de originele stukken. Opslag ‘in the cloud’ en toegang via internet volgden pas later als mogelijkheden.

Zo ontstond een paar jaar geleden de *Hollandse Genealogische Databank*, kortweg *Hogenda*.² Dit is de digitale database met genealogische artikelen en transcripties van bronnen. Schoonhovenaar Hennie Verhoef zette zijn levenswerk ‘de Bloise Rekeningen’ er neer.³ *Hofoda* volgde onlangs toen tijdens de ‘corona-crisis’ meer tijd thuis achter de computer moest worden doorgebracht in plaats van in het archief. Het doel van HoFoDa is breed toegankelijk maken van foto’s, scans en kopieën die in de loop der jaren gemaakt zijn van volledige archiefstukken. Iedereen kan meedoen: leden, niet-leden, instellingen en verenigingen.

Contact: hofoda@onsvoorgeslacht.nl

Op HoFoDa staan inmiddels twee Schoonhovense bronnen: het Poorterboek van de stad, en het Rekeningenboek van het Goud- en Zilversmits-gilde. Beiden raadpleegbaar via www.hofoda.nl

Afb. 1 Rekeningenboek van het goud- en zilversmits-gilde in Schoonhoven (OAS 2546).
Foto RKa.

¹ Gouda, SAMH, ac 1011, Oud Archief Schoonhoven, inv. nr. (hierna OAS) 2546. Foto's RKa, 2014.

² [De geboorte van de Hollandse Foto Databank » Ons voorgeslacht](https://www.hogenda.nl/) (ger. 30 aug 2021).

³ www.hogenda.nl, onder ‘auteur’, H.A. Verhoef, ‘Bloise Rekeningen’.

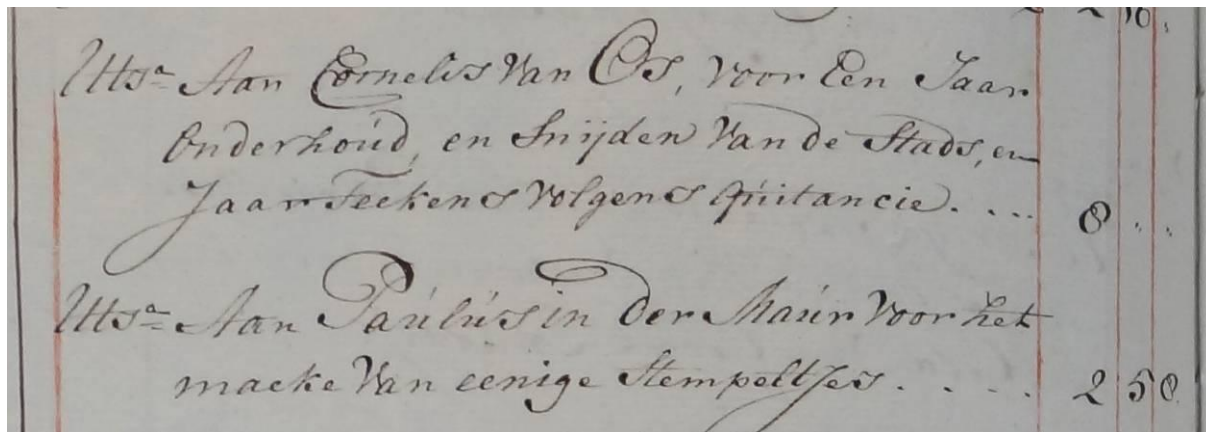
Het Rekeningenboek

Van het goud- en zilversmidsgilde zijn slechts twee schriftelijke bronnen bewaard gebleven in Schoonhoven: het zogenaamde Gildeboek en het Rekeningenboek.⁴ Beide zijn aanwezig in het Streekarchief Midden Holland te Gouda. Slechts het Rekeningenboek (afb. 1) staat op HoFoDa. Het is niet in ‘oud schrift’ geschreven en daardoor goed leesbaar.

De rekeningen in het boek beginnen met het boekjaar dat loopt van 1 december 1778 tot en met 30 november 1779. Het boek eindigt met de rekening van 1 december 1798 tot 20 december 1798; een ‘boekjaar’ van slechts 20 dagen ! Het gilde was immers afgeschaft met de Staatsregeling van 1798.⁵

Het zijn de ‘gewoone rekeninge van ’t selve gildt’ die sinds 24 november 1685 moesten worden gedaan ‘ten overstaan van de Heeren Burgemeesteren’ en bij hen ‘ende regeederen opgenomen ende gesloten te worden’.⁶ Elke rekening vermeldt in het slot dan ook deze afhoring door de burgemeesters. Dit gebeurde pas na het einde van het boekjaar op een latere datum die ook steeds verschilt.

Elke rekening vermeldt wie de deken is, en dus ‘de boekhouder’ die de rekening ook schrijft. Bij de inkomsten staan de betalingen voor intrede van nieuwe zilversmeden en voor de aanname van nieuwe leerlingen. Een vaste inkomstenpost zijn ‘de kolen’. Deze houtskool werd een paar maal per jaar aangevoerd per schip vanuit de Achterhoek en verkocht aan de gildeleden en ‘particulieren’. Bij de uitgaven staan jaarlijks onder meer betalingen aan de bode van de Generaal meesters van de Munt, aan de eigen gildebode, aan de stadsbode en de huur voor het pakhuis van de kolen en de jenever voor de zakkendragers. De grootste uitgavenpost is steeds de vertering tijdens Sint Andriesdag, de jaarlijkse feestdag van de gildebroeders. Regelmatig zijn er uitgaven genoteerd voor het snijden van de stadstekens en voor de jaarletters. In het jaar 1779/’80 werd Cornelis van Os hiervoor betaald en Paulus in der Maur voor enige stempeltjes (afb. 2).

Afb. 2 Betaling aan Cornelis van Os voor stadtekens en jaarletters, en aan Paulus in der Maur voor enige stempeltjes. Genoteerd in het Rekeningenboek, boekjaar 1779/’80. Foto RKa.

Uitzonderlijke onderdelen: een ampliatio, namen en (nieuwe) meestertekens

Twee uitzonderlijke onderdelen in het Rekeningenboek zijn een ‘ampliatie’ van 17 augustus 1792 en een namenlijst der gildebroeders ‘benevens derselver meestertekens’. De ampliatio, een aanvulling op de bestaande voorschriften, behelst het gebod om voortaan gereedschappen

⁴ OAS 2545 Gildeboek en OAS 2546 Rekeningboek van het goud- en zilversmidsgilde in Schoonhoven.

⁵ R. Kappers, *Schoonhoven: keurkamers en regels 1705-1809. De Gildekeurkamer, de Keurkamer van het Koninkrijk Holland van goud- en zilversmeden en hun regelgeving*. Zilvercahier 6.1 (Schoonhoven 2009) 49.

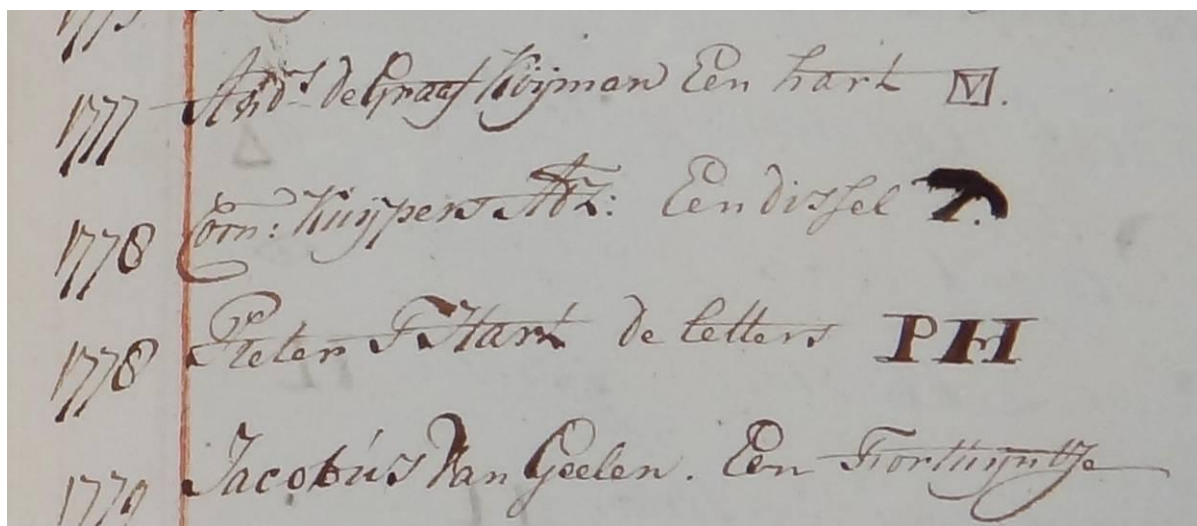
⁶ Kappers, ‘Stadsbestuur en zilversmeden’, 130-131.

van een overleden zilversmid op de gildekamer te verkopen aan de goud- en zilversmeden en niet meer 'uit een erfhuis' aan derden.⁷

De namenlijst werd al eerder onderzocht en bleek samengesteld uit meerdere eerdere lijsten.⁸ De meestertekens werden toen niet meegenomen. De tekens lijken voor een deel eigentijdse notaties en tekeningetjes van de meesters zelf. Nader onderzoek is geboden en lijkt met HoFoDa eenvoudiger uitvoerbaar. In ieder geval bleek al een nog onbekende gegeven tevoorschijn te kunnen komen. Het is de niet eerder opgemerkte vorm van een hart in de H van de letters PH, het meesterteken van Pieter 't Hart (afb. 3).

Verder onderzoek via HoFoDa

De brede beschikbaarheid van deze bron via HoFoDa nodigt uit tot verder onderzoek. Zo weten we nog weinig van de kolen. Was de handel hierin één van 'de emolumenten' voor het gildebestuur? Wie was de gildebode; ook een zilversmid? Waarom staan de inkomsten van het keuren eigenlijk niet in de rekeningen? En het geld van de boeten en de 'breuken'? En wat te denken van de dissel van Cornelis Kuijpers Adz, genoteerd in 1778 (afb. 3), maar ook onlangs aangetroffen op een zilveren voorwerp uit 1771.⁹ De Zilver Histograaf Schoonhoven hoopt dat ook u zich voelt geïnspireerd en uitgedaagd.

Afb. 3 Fragment uit de lijst van Gildebroeders in het Rekeningenboek. Met hun jaar van intrede in het gilde, naam, en hun meesterteken: 1777 Ands de Graaf Koijman (Andries Graves Kooiman), een hart; 1778 Corn(elis) Kuijpers Adz (Adrianuszoon), een dissel; Pieter T Hart, de letters PH (met inliggend in de H een hartvorm); 1778 Jacobus van Geelen, een Fortuijnjtje. Inzet: detail van PH met hartvorm in H. Foto RKa

⁷ R. Kappers, 'Stadsbestuur en zilversmeden tot 1807' in: P. Niestadt, R. Kappers, *Het leven in Schoonhoven. Geschiedenis van het bestuur van de stad* (Schoonhoven 2014) 132.

⁸ Kappers, *Keurkamers en regels*, (6.2) 38, 39.

⁹ Te publiceren in een volgende aflevering, P. van Oel, 'Een kuijpersdissel en een jaarletter van 1771'.

Een keurteken-plaatje van Schiff ? Onderzoek rond een bijzondere zilveren vondst in het Schoonhovense havenslib

Rene Kappers

Een archeologische vondst naast De Waag van Schoonhoven van een zilveren plaatje met 'merken' veroorzaakt in de Zilverstad op z'n zachtst gezegd een lichte historische sensatie. Een eerste suggestie was namelijk dat we hier met 'jaarletters' te maken zouden hebben. Nader fysiek en archief onderzoek door 'in zilver geïnteresseerden' lag daarom voor de hand, niet in de laatste plaats omdat Schoonhovense 'jaarletters' vóór 1680 nog altijd een ongekraakte code vormen.¹ Maar ook andere jaarletters of 'ijk-tekens' zijn mogelijk, zoals voor inhoud of gewicht. Hieronder de wederwaardigheden tot nu toe in een vastgelopen onderzoek waarvan 'jaarletters' het uitgangspunt waren. Het dient als een uitnodiging aan andere geïnteresseerden.

De vondst

In 2002 werd door de Archeologische Werkgroep Schoonhoven een onderzoekswerk gedaan van de Haven en Oude Haven, in Schoonhoven bekend geworden onder de titel 'Van Melkgat tot Gapenburg'.² Een 'liefhebber met metaaldetector' toonde trots een losse vondst:³ een dik metalen plaatje met perifeer rondom gestempelde letters en centraal een afbeelding (afb. 1).

*Afb. 1 Plaatje met lettermerken; zilver, eerste gehalte (925/000), gewicht 46 gram.
Afmetingen:
max 51,9 mm over letters C-N,
min. 46,7 mm over letters H-V.
Dikte 3,5 - 3,8 mm.
Familiewapen Schiff, getopt met monogram DIS, binnen ovaal h x b: 14 x 12 mm.*

Foto R. Kappers

In dit artikel wordt de vondst aangeduid als 'plaatje'; een in een horizontale vorm uitgegoten plaatje. Het is niet nader bewerkt met een hamer of een wals; de dikte varieert van 3,5 tot 3,8 mm.

¹ Graas Jager, Stavelij 2000

² Archeologisch onderzoeksproject in Schoonhoven 'Van Melkgat tot Gapenburg'. Hiervoor ontving de Archeologische Werkgroep Schoonhoven in 2002 de Jan van Beaumont penning, de Schoonhovense stadsprijs voor historisch werk en onderzoek. Dig: <https://historischevereningschoonhoven.nl/activiteiten/jan-van-beaumontprijs/> (ger. 20 nov 2020).

³ Fred Bot uit Ammerstol (de heer Bot is inmiddels helaas overleden).

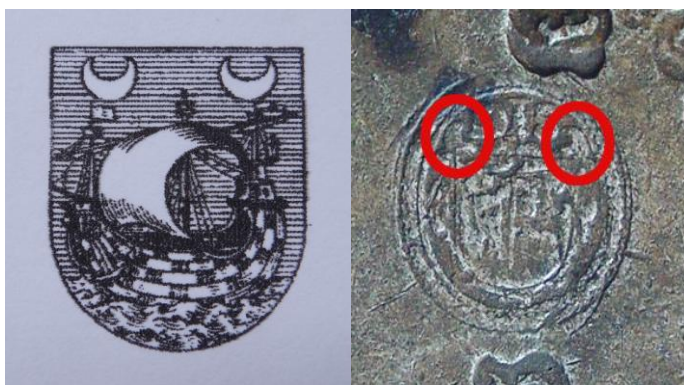
Het plaatje werd gevonden in het havenslib onder de waterlijn aan de rand van de Oude Haven. De plaats in de noordoost-hoek, achter en pal naast de Waag, laat allerlei datering open, maar de grens is vanwege de bouwwerk-zaamheden in de 16de eeuw: 'na het gereed komen van de verlengde overkluizing van de Dam, ná 1558-1582', dus zeer waarschijnlijk ná 1582.⁴ Omdat letters en schilden niet overeenstemmen met de bekende merken van het IJkwezen voor gewichten noch met die van de waarborgtekens voor zilver, beiden in de 19e en 20e eeuw, moet de datering van het plaatje zeer waarschijnlijk vóór 1814 gezocht worden, en dan in een of andere stedelijke context.⁵ Samengevat, mogelijk zijn het jaarletter-keurtekens behorend bij een stad, zeer waarschijnlijk ná 1582, vóór 1814.

Het metaal: zilver, eerste gehalte

Op grond van kleur, aantasting ('roest'), gewicht en aanwezige stempels, werd vrij spontaan de vondst als 'zilver' geduid. Onderzoek met de toetssteen van zilversmid Jan van Nouhuys bevestigde deze gedachte: eerste gehalte zilver. Het gewicht bedroeg 46 gram: equivalent voor ongeveer 4,50 gulden ofwel ruim vier weeklonen voor een volleerde zilversmidsknecht eind 18de eeuw. Een duur plaatje.

Het familiewapen: Schiff uit Nijmegen

Met een stempel is een afbeelding ingeslagen van een familiewapen in een ovaal cartouche; het draagt het monogram 'DIS'. Kenmerkend in het wapen zijn de twee wassenaars (halve manen) op staken, masten of dergelijke (afb.2). Onderzoek in de heraldiek-collectie van de NGV bracht daardoor het wapen van de familie 'Schiff' uit Nijmegen naar voren: 'in blauw een schip op een zee ... vergezeld van twee liggende zilveren wassende manen'.⁶ Kenmerkend zijn de twee 'wassenaars'. In het gevonden zegelstempel zijn de wassenaars weliswaar 'toegewend', maar dat lijken in het zegelstempel respectievelijk de wapenafbeelding, modi om grafisch het monogram binnen het ovaal van het stempel in te voegen dan wel grafisch met de bovenrand van het schildhoofd te laten harmoniëren.

Afb. 2 Links, wapen van de familie Schiff: 'in blauw een schip op zee ... vergezeld van twee liggende zilveren wassende manen' (wassenaars).

Rechts het zegelstempel op het gevonden plaatje, met links en rechts (in rood) twee toegewende wassenaars in top.

Bron: 'Schiff',
Nederlands Patriciaat 11
(sGravenhage 1920) 239-245.
Foto en bew. R. Kappers

In de familie Schiff komen nogal wat personen voor die iets met zilver en meten, wegen of waarden van doen hebben: zegelmeester van de bombazijnen, en naast goud- en zilversmeden ook wijnverlaters of wijnroeiers. Opmerkelijk is nog de gidsnaam 'Daniel' die

⁴ B. Ibelings 'Stadsfinancien en stadsbestuur tot de opstand (1581)', in: P. Niestadt, R. Kappers, *Het leven in Schoonhoven. Geschiedenis van het bestuur van de stad* (Schoonhoven 2014) p. 91-101, aldaar p. 96.

⁵ C. van Dongen, G. Nieman, *Keurtekens op zak. Historisch overzicht van belasting- en waarborgtekens op edelmetalen voorwerpen vanaf 1795* (Rotterdam 1998) 48-51; <http://www.oudegewichtjes.nl/52-Jaarletters-18201975.html>; <http://www.oudegewichtjes.nl/456-Bot.html>.

⁶ 'Schiff', *Nederlands Patriciaat* (NP) 11 (sGravenhage 1920) 239-245; R.T. Muschart, 'Onjuistheden in het *Armorial Général* van J.B. Rietstap', Schiff (Holland), *Nederlandsche Leeuw*, 1938, kol. 504; H.F. Reynvaan, 'Schiff, een geslacht van Nijmeegse gemeenslieden', *Nederlandsche Leeuw* 1974, kol 106-115, 280.

na ca. 1695 door huwelijk met Mayken Daniels in de familie komt en die wellicht in verband kan worden gebracht met het monogram D.I.S.⁷ Andere verbanden werden niet gevonden.

De lettervolgorde

Er is een alfabet afgeslagen van A tot en met W. Daarbij zijn de 'I' en de 'J' samengevoegd tot één letter 'I', net als de 'U' en de 'V' die zijn samengevoegd tot 'V'; overigens een gebruikelijke praktijk bij de 'jaarletters' op edelmetalen voorwerpen vóór 1814, de invoering van de 'Waarborg'.⁸ De 'X, Y en Z' zijn niet aanwezig, zodat er 22 letter-afslagen zijn.

De eerste indruk is 'in alfabetische volgorde rondom geslagen'. Er is een uitzondering: de 'R' is later over de 'S' geslagen. De 'S' en de 'T' zijn nogmaals binnen de binnencirkel afgeslagen, waarbij de 'T' een dubbelslag is waardoor het contour verminkt is. Was de 'slagman' misschien niet tevreden over de leesbaarheid van de eerdere stempels? De contouren van de eerdere stempels zijn inderdaad verminkt, maar dat geldt ook voor contouren van andere letters. Overigens, de afslag van de 'B' staat ten opzichte van de overige afslagen op z'n kop. En tussen de 'W', het einde van de serie, en de 'A', het begin, is een 'leeg' en afwijkend contour.

De ruimtelijke verdeling is niet gelijkmatig. De laatste elf letters, L tot en met W, staan dicht bij elkaar geslagen dan de eerste elf, A tot en met K. De indruk is dat met het lege contour tussen W en A, de cirkel 'rond' en gesloten gemaakt is: geen plaats meer voor nieuwe letters. Deze ruimtelijke verdeling, de slagvolgorde en de slag 'over elkaar', plus de extra afslagen van de beschadigde 'S' en 'T', leiden tot de conclusie dat de letters in één sessie in het plaatje geslagen zijn. De slagman had de stempels allemaal tot zijn beschikking. De reeks is niet successievelijk met periodieke intervallen geslagen. Als het 'jaarletters' voorstellen, dan waren het de jaarletters van een reeds tot dan gepasseerde reeks.

Letters en contouren

De letters zijn 'gotisch' van vorm en komen qua vormgeving allen overeen. Ze staan in schildvormen met een ronde voet, en de zijden en het schilddak zijn gecontourneerd. Alle letters en contouren zijn scherp (afb. 3) De stempels zijn op het oog niet veelvuldig eerder gebruikt of slechts in een zacht metaal als koper of tin. De lettertypen en de schildvormen zijn karakteristiek en zouden voor datering nadere bestudering verdienen. Concluderend kunnen we wel zeggen dat het één reeks van 'jaarletters' of keurtekens betreft.

Afb. 3 Als voorbeelden: de afslagen van de 'gotische' letters G en S in een gecontourneerd schild met ronde voet op het 'Plaatje van Schiff'.

Foto's R.Kappers

Tot besluit: nader duiden ?

De vondst is een intrigerend duur zilveren plaatje met één alfabetische reeks keurtekens of jaarletters (?) met gotische letters van A tot en met W, in gecontourneerde schildjes, plus een familiewapen Schiff en initialen DIS. Het dateert zeer waarschijnlijk tussen 1582 en 1814. Wie kan het plaatje negentien jaar na de vondst in 2002 nader duiden?

⁷ NP 1920, generatie IV en V.

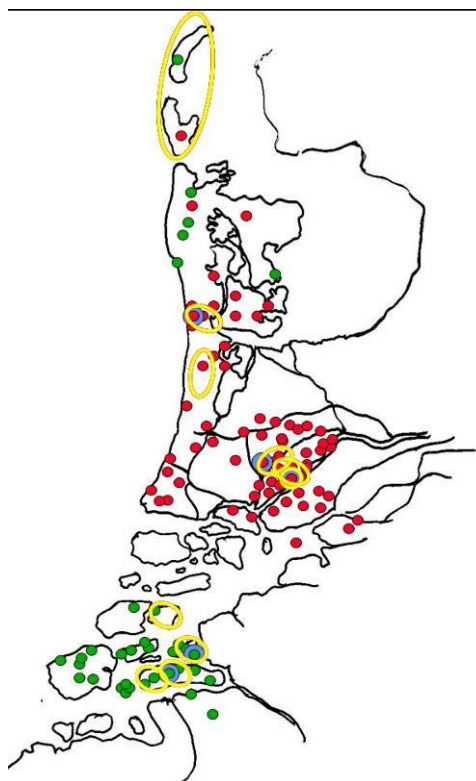
⁸ P.W. Voet (bewerker), E. Voet Jr., *Nederlandse goud- en zilvermerken* (10; Leiden 1982). Zie de reeksen bij de diverse steden; C. van Dongen, G. Nieman, *Keurtekens op zak. Historisch overzicht van belasting- en waarborgtekens op edelmetalen voorwerpen vanaf 1795* (Rotterdam 1998) 48-51.

Het vroegste werk van Schoonhovense goud- en zilversmeden, 1356-1397

Rene Kappers*

De heren van Schoonhoven, sinds 1309 een jongere tak van het Henegouws-Hollandse gravenhuis, voerden een grootse staat en trokken in de 14e eeuw west-europese aandacht.¹ Ze pronkten thuis, op reizen en aan andere hoven met hun goud- zilver- en juwelenbezit. De juwelen waren in 1397 dan ook een fel begeerd onderdeel van de erfenis van de graven van Blois. Erfgenaam hertog Albrecht van Beieren zond in 1398 boden met brieven uit om de Bloise juwelen voor hem veilig stellen.²

Vanaf 1309 maakten deze heren de ‘stede’ van Schoonhoven tot hun residentie voor hun noordelijke bezit. Daartoe werd het Schoonhovense kasteel aanzienlijk uitgebreid. De noordelijke bezittingen strekten zich uit van Hinkelensoord in zuidelijk Zeeland tot en met Vlieland in het noorden. Naast Schoonhoven omvatte hun noordelijke bezit nog vier andere steden: Gouda, Beverwijk, Tholen en Goes, en tien hoge heerlijkheden (afb. 1).³

Afb. 1 Het bezit van Jan van Blois, c.q. Jan van Beaumont omstreeks 1356. De steden Schoonhoven, Gouda, Beverwijk, Tholen en Goes in blauwe cirkel; de hoge heerlijkheden Schoonhoven, Gouda, Texel, Beverwijk, Noordwijk, Goes, Tholen en Schakerlo, Borselen, Dreischor in geel ovaal; lage heerlijkheden en ander bezit in rood (Holland en Westvriesland) en groen (Zeeland). Oorspronkelijk geconfisqueerde bezittingen: rood voornamelijk afkomstig van de moordenaars van Floris V en hun borgen; groen (Zeeland) voornamelijk afkomstig van daders van de ‘moord te Veere’ en de opstandige Zeeuwse adel.

Bezit en rechten: J.C. Kort, *Leenkamers van de graven van Blois 1282-1650*, OV 338 (1984), 339 (1985); Waller Zeper, *Jan van Beaumont, ('s-Gravenhage 1914)*. Schetskaart RKA. naar Ortelius, *Theatrum Orbis Terrarum* (1584) www.cf.uba.uva.nl, en Van Deventer, *Zeelandicarum* (1580).

* Met dank aan Hennie (H.A.) Verhoef die gedurende 30 jaar gewerkt heeft aan de transcripties van de Bloise rekeningen en deze bronnen via www.Hogenda.nl integraal digitaal gepubliceerd heeft. Dank ook aan Dick Mentink, Louise van den Bergh, George Hamel en Gemke Jager voor hun kritische commentaar, aanwijzingen en bijdragen. Met name dank aan Bart Ibelings voor het redigeren van dit artikel.

¹ J. Smit, *Vorst en onderdaan. Studies over Holland en Zeeland in de late middeleeuwen* (Leuven 1995) 142, 143; R. Kappers, D. Mentink, ‘De vrouwen en heren van Schoonhoven. Ruim 300 jaar overzicht, vóór 1280 tot 1584’, in: P. Niestadt, R. Kappers (samenst.), *Het leven in Schoonhoven. De geschiedenis van het bestuur van de stad* (Schoonhoven 2014) 39-49.

² Smit, *Vorst en onderdaan*, 143.

³ S.A. Waller Zeper, *Jan van Henegouwen, heer van Beaumont. Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlanden in de eerste helft der veertiende eeuw* ('s-Gravenhage 1914), proefschrift RU Groningen; R. Kappers, ‘700 Jaar geleden: Jan van Beaumont, heer van Schoonhoven. Waarom, hoe, het belang en wanneer?’ *Historische Encyclopedie Krimpenerwaard* (HEK) 33 (2009) 1-10. Digitaal www.HistorischeVerenigingSchoonhoven.nl.

Jan van Blois, heer van 1356 tot 1381, ging in Schoonhoven permanent hof houden en ontwikkelde op het kasteel een luisterrijk hof. Het werd het culturele centrum van het toenmalige Holland en Zeeland doordat het Haagse hof in deze tijd ‘onbewoond’ was.⁴ Het Schoonhovense hofleven trok als cultureel centrum allerlei kunstenaars en bijzondere ambachtslieden; ook goud- en zilversmeden. Zo was de fameuze goudsmid Elias Scerpswaert uit Utrecht lange tijd ‘hofleverancier’ voor de heren.⁵ Ook Schoonhovense goudsmeden werkten voor Jan van Blois, het onderwerp van dit artikel.

Onderzoek naar Schoonhovens’ oeuvre

Wat maakten de vroegste Schoonhovense goudsmeden? De ‘Bloise rekeningen’, de financiële administratie van de heren van Schoonhoven die als bron digitaal beschikbaar zijn gekomen door het werk van de heer Hennie (H.A.) Verhoef, geven ook een inkijk in het 14de eeuwse oeuvre van goud- en zilversmeden (afb. 2).

Afb. 2 Foto van één origineel archiefstuk van de 68 getranscribeerde delen van het Archief van de Graven van Blois: AGB inv. nr. 51, Rekening van Jan Tolnaer, kapelaan, 2 maart 1376 - 19 februari 1377. Foto H. Verhoef, 2016.

De aankopen, de reparaties en veranderingen door de Schoonhovense heren -later graven van Blois- werden door hun klerken nauwkeurig opgetekend.⁶ Vanwege dit goud- en zilveroeuvre werden de Bloise rekeningen al eerder door anderen geraadpleegd en werd een enkele Schoonhovense goudsmid genoemd en werk vermeld.⁷

⁴ F.P. van Oostrom, *Het woord van eer. Literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400* (Amsterdam 1987) p.17-20, 310. H.A. Verhoef, ‘Heren van Schoonhoven in de 14de eeuw’, in: Niestadt, Kappers, *Bestuur van de stad*, 63-78; idem, *De graven van Blois heren van Schoonhoven en Gouda. Dagelijks leven aan het hof opgetekend uit de middeleeuwse jaarrekeningen* (Schoonhoven 2016).

⁵ L. van den Bergh-Hoogterp, *Goud- en zilversmeden te Utrecht in de late middeleeuwen* (Utrecht 1990) diss. RU Utrecht; Verhoef, *Graven van Blois*, 79-81.

⁶ A.A.M. Schmidt Ernsthuisen, *Archief van de graven van Blois 1304-1397*. Rijksarchieven in Holland, Inventarisreeks nr. 26 (Den Haag 1982); idem, *Transcripties inv. nr. 28-33 (Arresten, 1356-1393)*; idem inv. nr. 34-37 (Rekeningen, 1358-1361), eigen uitgaven (Leidschendam 1981); H.A. Verhoef, *Bloise rekeningen. Transcripties van de Bloise rekeningen, ca. 1300 tot 1397, aanvullend op de transcripties van Schmidt Ernsthuisen* (Schoonhoven 2009) transcripties inv.nrs. 38-56, 84, 86-93, 95-105, 108-117, 121-123, 214-230 (Rekeningen, 1361-1397), uitgezonderd nr. 52 (1377) destijds niet raadpleegbaar. Ook te raadplegen op www.Hogenda.nl, via ‘auteur’ H.A. Verhoef.

⁷ C.J. de Lange van Wijngaerden, *Geschiedenis en beschrijving der stad van der Goude*, dl. I (Amsterdam, Den Haag, 1813) ‘Dagregister van graaf Jan van Blois’ (rka: is de rekeningen) 144-170, De goudsmeden 662-668,

Tot een compleet categoriaal onderzoek en een overzicht van al het goud- en zilverwerk over de gehele looptijd uit de bewaarde rekeningen, 68 nu getranscribeerde en gepubliceerde inventarisnummers over 1356-1397, kwam het zeker nog niet.

Alle voor de onderzoeksvraag relevante vermeldingen werden uit de door Verhoef en Schmidt-Ernsthausen getranscribeerde rekeningen overgenomen. Reparaties en vermaken bleven buiten beschouwing. Hierdoor kwam het complete oeuvre aan het licht van één categorie, de Schoonhovense goudsmiden in deze ‘Bloise tijd’, voor één klant, het hof van Jan en Guy van Blois.⁸ Helaas is geen enkel stuk feitelijk bewaard gebleven. De getoonde afbeeldingen in het artikel zijn slechts bedoeld als illustratief voor het genoemde werk.

Afb. 3 Ter illustratie: dolk met (vm) zilveren beslag aan een riem met (vm) verguld zilveren gespen. Detail uit ‘Het martelaarschap van Sint-Lucia’, olie op paneel, Meester van de kruis-afneming van Figdor (werkt ca. 1490-1510). Rijksmuseum Amsterdam, inv. nr. SK-A-1688. Foto RKa.

Schoonhovense goudsmid?

Wat is een Schoonhovense goudsmid? Dit definitieprobleem is al eerder besproken.⁹ Voor bepaalde perioden gelden duidelijke criteria die bij de instituties van die perioden horen, zoals ‘lid van het gilde’, of ‘ingeschreven bij Waarborgkantoor Schoonhoven’. Per saldo geldt echter ook telkens een én-én criterium: de edelsmid woont én werkt gedurende langere tijd in Schoonhoven. Hij heeft er een oven in een werkplaats en maakt er zijn stukken. In de Bloise tijd staat het klip en klaar in de rekeningen: ‘de goudsmid te Schoonhoven’. Ook de goudsmid die bijna een jaar woonde op het Schoonhovense kasteel, en er werkte, wordt daarom hier tot de Schoonhovense goudsmiden gerekend. Hij, noch andere goudsmiden ontvingen een

<https://books.google.nl>, geraadpleegd (verder ger.) 2018; G.G. Calkoen, *De graven van Blois als Hollandsche Leenmannen in hun betrekkingen hier te lande en in hun goed. Aantekeningen uit de rekeningen van de heren Jan en Guy van Blois. Bewerkt in chronologische volgorde in verband met C.J. de Lange van Wijngaerden: Geschiedenis der heeren en Beschrijving der stad van der Goude, 1813* (Utrecht. 1911, 1913) deel I, 43, 118, deel II, 25, 26, 31-34. Handschriften-verzameling Rijksarchief in Zuid-Holland, inv. nr. 838 A-B (aanwinst 1911: no. xxvii extra); M.H. Gans, *Juwelen en mensen. De geschiedenis van het bijou van 1400 tot 1900, voornamelijk naar Nederlandse bronnen* (Amsterdam 1961 / Schiedam 1979) 18, 364-366. Gans spreekt van ‘... een uittreksel uit de uitvoerige lijsten ... door C.J. de Lange van Wijngaerden’. De Lange van Wijngaerden citeerde (p. 144-170) van 10 april 1362 tot 1379 uit het ‘dagregister van graaf Jan van Blois’. Het is zeker geen integrale weergave van de rekeningen. Van den Bergh-Hoogterp, *Goud- en zilversmeden Utrecht, 754*, nt. 1 en 7, noemt het ‘zeer onvolledige excerpten’; Verhoef, *De graven van Blois*, 79-81.

⁸ T. Graas, G. Jager, ‘Het oudste Schoonhovense zilver nader beschouwd. Enkele nieuw ontdekte stukken en een misverstand over de vervaardiging van bekers’, in: J-P van Rijen (eindred.) *De Stavelij in zilver* (s.l. 2000), de auteurs noemden dit vroege Schoonhovense werk niet in hun overzicht van het oudste Schoonhovense zilver.

⁹ R. Kappers, *Goud- en zilversmeden in Schoonhoven: 20e eeuw. De kwantitatieve ontwikkeling van het aantal goud- en zilversmeden*. Zilvercahier 7.2 (Schoonhoven 2008), Bijlage 7 voor de ‘waarborgtijd’, 1807-2000; R. Kappers, *Schoonhoven: keurkamers en regels 1705-1809. De Gildekeurkamer, de Keurkamer van het Koninkrijk Holland van goud- en zilversmeden en hun regelgeving*. ZilverCahier 6.2 (Schoonhoven 2009) 10. Voor de periode 1629-1798 en 1798-1807.

‘wedde’ noch een jaarrente of dergelijks zoals wel andere ambachtslieden of knechten die in dienst waren. De goudsmiden kregen per opdracht betaald. Er is geen sprake van een door Jan van Blois ‘aangestelde goudsmid’. Het waren vrije ambachtslieden en ondernemers.¹⁰

Het eerdere overzicht van Schoonhovense goud- en zilversmeden moet twee maal bijgesteld worden en resulteert in een nieuw overzicht (tabel 1). Het gaat met name om de helderheid die in dit onderzoek is verkregen rondom de namen Henrick, Hendrick, Hendrick Barbier en Hemminc. Hemminc de goudsmid is een goudsmid te Koningsbergen in Pruisen zoals blijkt uit nadere bestudering van het reisschema of itinerarium van Jan van Blois in deze tijd.¹¹ ‘Henrick barbier de goudsmid te Schoonhoven’ (sic) uit 1368 komt daar nogmaals voor als ‘meyster Heinrich’ die werk maakt. De toevoeging ‘barbier’ is waarschijnlijk veroorzaakt doordat ook een Henrick met het beroep barbier voor Jan van Blois werkte in deze periode en veelvuldig in de rekeningen voorkomt; een vergissing van de klerk misschien?

Tabel 1. De Schoonhovense goudsmiden aangetroffen in de Bloise rekeningen (1356-1397).

naam	eerste jaar genoemd	laatste jaar genoemd	bron
Janne de goudsmid te Schoonhoven, ook als de goudsmid te Schoonhoven	1360	1364	36/1359-60/83v; 38/1361-62/74,77v; 40/1363-64/96,96v, 97.
Willem de goudsmid te Schoonhoven	1366	1366	42/1365-66/63v; 43/1366-67/39v.
Henrick barbier (!) de goudsmid te Schoonhoven	1367	1368	44/1367-68/52.
Janne Michielszoon, op het kasteel	1368	1368	44/1367-68/53.
Drie assisterende anonieme goudsmiden	1368	1368	44/1367-68/53.
Janne de goudsmid te Schoonhoven, ook als de goudsmid te Schoonhoven	1370	1377	46/1369-70/67v, 68; 48/1371-72/45; 50/1374-76/119, 123v; 51/1376-77/34v.

In onze hedendaagse terminologie wordt onderscheid gemaakt tussen goudsmiden en zilversmeden; destijds niet. Uit de rekeningen blijkt zonneklaar dat de 14de eeuwse goudsmiden óók zilverwerk maakten en volgens onze huidige opvattingen dus (tevens) zilversmid waren. Er is in de rekeningen geen ‘zilversmid’ aangetroffen.

Het Schoonhovense werk in de Bloise rekeningen

In chronologische volgorde kwam het onderstaande overzicht tot stand van gemaakt Schoonhovens werk. Voor een impressie van de grootte of omvang is het originele gewicht naast het omgerekende hedendaagse gewicht vermeld.¹² Bij de meeste posten werd in de

¹⁰ S.A.C. Begeer, e.a. *Zilversmeden van de stad Schoonhoven, 1600-1900* (Schoonhoven 1981) 4. Voor dit onderzoek zijn door mij de Bloise rekeningen doorzocht op ‘wedden’, jaarrenten, en andere vaste periodieke betalingen.

¹¹ R. Kappers, ‘De vroegste goud- en zilversmeden van Schoonhoven 1360-1600’, *Historisch Tijdschrift voor de Krimpenerwaard, HEK* (hierna *HEK*) 39 (2015) 121-134, Hemminc werd vereenzelvigd met Henrick de goudsmid. Ook verward in Gans, *Juwelen en mensen*, 364, kol.2.

¹² Omrekening: Onduidelijk is gebleven welk gewichten-stelsel in de Rekeningen gebruikt werd, Parijs Troois pond of Amsterdams Troois pond. Hierdoor moest een keuze gemaakt worden. De vermeldingen in de Bloise Rekeningen zelf zeggen ‘marc zulvers troyschs’ (passim) zonder nadere aanduiding. Er is gekozen voor het (later) zo genoemde ‘Amsterdamse Pond Troois’ als basis (1 Amsterdams Troois Pond = 492,167886 gram). De verdeling hierbij is 1 pond = 492,167886 gram = 2 mark = 16 ons = 32 lood. ‘La livre des poids de marc ou

rekening ook ‘de latinghe’ vermeld. Modern gezegd is dit de uitval, dat deel van het bruto materiaal dat door de bewerkingen niet meer in het netto gewicht terugkomt. Voorbeelden zijn vijlsel, zaagsel of snippers. Een vermelding van een gewicht ‘overmits de lakinghe’ is het bruto uitgangsgewicht. In dit artikel is het zoveel mogelijk het netto gewicht van het voorwerp aangehouden. Voor zilver is uitgegaan van ‘Coninx zilver’ als standaard met gehalte 11 penning 8 grein, dat is 958/000 hedendaags. Wanneer een ander gehalte gebruikt werd is dit in de rekening vermeld en verrekend, zoals ‘Ceulsch’ zilver. Voor goud is uitgegaan van ‘fijn’ goud waar de Engelse nobel de standaard voor was.¹³ Dit werd voor 24 karaat gehouden; als de goudsmid ander gehalte (terug-)leverde werd dit gehalte in de rekening vermeld en verrekend.

1360, Janne de goudsmid te Schoonhoven: drie buzetten (buizen) met een struisveer, 6 loet; is 30 gram zilver per stuk (bron: AGB inv.nr. 36/1359-60/83v. Verder in dit artikel verkort aangeduid).¹⁴

1361, idem: twee buzetten voor een struisveer; geen gewicht vermeld (38/1361-62/74).

1366, Willem de goudsmid te Schoonhoven: zilverbeslag voor drie dolken (dagghen), 9 en een kwart loet; is 47 gram zilver per dolk (42/1365-66/63v); (afb. 3, ter illustratie).

1366, idem: drie zilveren lepeltjes om water in de (mis-) kelk te doen, één voor (de kapel) op het kasteel, en de andere twee voor gebruik in het (Carmelieten) klooster; geen gewichten (42/1365-66/63v).

Afb. 4 Ter illustratie: gouden riem (leer?) met acht gouden ornamenten en gouden gesp (boven), zie ook afb. 6; verguld zilveren riem met St. Joris op de gesp (midden) en verguld zilveren riem (onder), 14de eeuw. Victoria and Albert Museum, Londen. Foto RKA, 2004.

1368, Henrick barbier (!) de goudsmid te Schoonhoven: een vergulde zilveren riem met een gesp en ‘mariente in te steken’ (vermoedelijk lees ‘maraude’, smaragd), 3 ½ mark zilver; is 861 gram (ter ill. afb. 4). Voor vergulden 2 ‘gulden’ en 3 oude schilden (kosten 5 lb 6 sc 8d). Dat is vermoedelijk (3 x 4, 11 g plus 2 x 3,49 gr =) circa 19,3 gram goud (44/1367-68/52).¹⁵ Samengeteld woog de riem dus ruim 880 gram.

livre de Troyes, attestée depuis le début du XIIIe siècle, valut dans tout le royaume à partir de 1266’, vertaald, ‘Het pond van het marc-gewichtenstelsel of het pond van Troyes, vastgesteld sinds het eind van de 13de eeuw, was geldig in het hele koninkrijk met ingang van 1266’. De standaard blijft ongenoemd. Zie hiervoor https://fr.wikipedia.org/wiki/Poids_de_marc. Zie ook C.B. van Dongen, *De Rijkswaarborgwet van 19 Brumaire 6e jaar in Nederland* (Rotterdam 1994) 196. Een belangrijk argument bij mijn keuze: bij het stelsel rond het Amsterdams Troois pond van 492,167886 gram wordt wel het loet / lood gebruikt en zo genoemd: 1 pond= 2 marcs = 16 ounce = 32 loet. Het verschil tussen de stelsels is overigens gering: circa 0,6%. Met dank aan Louise van den Bergh-Hoogterp en Janjaap Luijt voor hun adviezen in deze materie.

¹³ De Engelse nobel, gemunt 1351-144?, gewicht 7,78 gram. De nobel was de standaard voor ‘fijn goud’. www.muntgewicht.nl, Engeland, Nobel, (geraadpleegd 21 aug 2018).

¹⁴ Den Haag, NA, Archief Graven van Blois, inv.nr. 36, boekjaar 1359-1360, fol. 83 verso. In dit artikel wordt hiervoor de notatie (36/1359-60/83v.) aangehouden; Drie buzetten: Verhoef, *Graven van Blois*, 80 kol.1.

¹⁵ Nieuw gouden schild, Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen 1346-1384, gewicht 4,11 gram. <https://www.ma-shops.nl/henzen/item?id=37096&lang=nl>, verwijzingen Delmonte 464 | Gaillard 217 | Elsen 36 | Vanhoudt G.2612 | de Mey 203 | Martiny 46-1 | Friedberg 1 (ger. 28 mrt 2019); Oude gouden schild, Lodewijk van Beieren (leeft 1 april 1282, regeert 1314, tot 11 oktober 1347) gewicht 4,35 gram. www.detectorvondsten.nl, verwijzingen Delmonte 223var. | de Witte 375var. | Friedberg 4var. | Wittelsbach 66var. (ger. 19 aug 2018).

1368, 'Item hadde meyster Heinrich ghemaect binnen enen jare daer te voren alrande dinghe' (dus in 1367; verder geen gewichten).

1368, idem, in 1367: 12 zilveren dralen die mijn heer zijn valkeniers gaf, 2 ½ loet en ¼ loet; is 3,4 gram zilver per 'draal' (44/1367-68/52). Kennelijk is dit ook voor de valkerij en zijn 'dralen' mogelijk wartels om te voorkomen dat de langveter (waar de valk mee vast zit) zich vastdraait.¹⁶

1368, idem, in 1367: 12 sperwer-ringen, 3 ½ vierendeel loet; is circa 1 gram zilver per sperwer-ring (44/1367-68/52). Mogelijk met eigendoms-teken of wapen.

1368, idem, in 1367: een zilveren oorijzer (44/1367-68/52), geen gewicht. Waarschijnlijk ook voor de valkerij.

1368, idem, in 1367: een gouden ring, woog twee mottoen (44/1367-68/52). De mottoen, of *Mouton d'Or* alias Gouden lam, is een gouden munt die vanaf 1355 geslagen werd in Frankrijk en vanaf 1356 door graaf Lodewijk van Male, in Vlaanderen; hij woog 4,66 gram.¹⁷ De ring woog dus ongeveer 9 gram (afb. 5, ter illustratie).

Afb. 5 Ter illustratie: gouden ring met inscriptie, goud, diam. 21 mm (x 9 mm). Anoniem, ca. 1200-ca. 1300. (rka: naar schatting berekend ongeveer 9 gram)

Rijksmuseum Amsterdam, Obj. nr. BK-NM-10779.

1368, idem, in 1367: een gouden ring beter dan 1 loet goud; meer dan 15,4 gram goud (44/1367-68/52).

1368, idem, in 1367: een gouden spanne of spang met parels; geen gewicht (44/1367-68/52)

1368, idem, in 1367: zilver beslag voor twee klauwen van pittoren (een roerdomp); geen gewicht (44/1367-68/52).

1368, idem, in 1367: twee zilveren 'cnoepkine' aan de 'werprieme'; geen gewicht (44/1367-68/52).

1368, Janne Michielszoon: voor 'een costeliken gulden riem' (44/1367-68/53); woog 1876 gram fijn goud inclusief 38 gram edelstenen en parels.

1368, Janne Michielsz: voor een pijp en een letter om op een hoed te zetten, samen 3 ¼ loet zilver; dat is 50 gram zilver. Plus een Franse franc voor vergulden; is 3,8 gram goud, samen dus bijna 54 gram (zie noot 25), (44/1367-68/53).

¹⁶ Verhoef, *Graven van Blois*, 68, 69.

¹⁷ Mouton d'or of Gouden lam, geslagen in Frankrijk vanaf 1355, 4,5 gram goud. Het Gouden lam van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, geslagen vanaf 1356, 4,66 gram. <https://www.muntgewichten.com/lam.html> (geraadpleegd 22 aug 2018). In de berekeningen is 4,66 gram aangehouden.

'Een costeliken gulden riem'

Het ontstaan van deze gouden riem is bijzonder, en de afrekening werd ingewikkeld. Eggaert de goudsmid uit Dordrecht was in 1366 aan de riem begonnen maar kwam tijdens het werk te overlijden. Eggaert ontving daarvoor een eerste levering van 22 nobels; dat is ongeveer 171 gram fijn goud. Hij kreeg die nobels via Gherrit de Wilde, 'mijns heeren meesterknaap',¹⁸ te Schoonhoven op kerstavond 1367. Na het overlijden van Eggaert kreeg de goudsmid Janne Michielszoon op Sint Marcusdag 1368 (25 april) via Jannes Tolnaer, de rentmeester, nog daarbij 17 loet en een ½ vierendeel aan nobels (133 gram fijn goud); Tolnaer hield echter een 'contrepoos' -een deel- achter.¹⁹ Later ontving Janne nog 32 nobel min ¼ nobel; dat was circa 263 gram.

Janne Michielsz ging aan de riem werken op het kasteel te Schoonhoven 'op mijns heren cost': Jan van Blois betaalde zijn eten en drinken vanaf de Passieweek van 1368 (week van 10 tot 17 april 1368)²⁰ tot Allerheiligen, 1 november. Twee andere goudsmiden kwamen meewerken aan de riem, plus later nog een derde, omdat het 'veel warkes was'. Tegelijk werden ook nog 'twee gouden knoepen tot heuken' en andere zaken gemaakt, samen uit 120 gouden mottoenen (559 gram goud).

Uiteindelijk woog de riem van fijn goud, 'ende twee knoepen tot heuken', en 'overmits ghesteente' 7 mark 10 loet bij de afrekening; dat is 1876 gram. Hoeveel de knopen wogen werd niet vermeld. De parels en de edelstenen op de riem wogen samen omgerekend 38 gram (44/1367-68/53)). De riem inclusief knopen woog dus 1838 gram (Afb. 6 ter illustratie). Kennelijk kon de riem toen de afrekening plaats had, niet zonder knopen gewogen worden; ze waren een integraal onderdeel daarvan. Misschien moeten we deze 'knoepen tot heuken' daarom zien ter fixatie, of sluiten, van een 'heuke' aan de riem. Een heuke is een lange mantel tot de voeten en met een kap over het hoofd heen.

Per saldo betaalde Jan van Blois voor de riem 177 lb. 11 sc. 2d. (pond, schelling, denier of penning) nog afgezien van de kost en inwoning die Janne Michielsz genoten had. Ter vergelijking: voor bekwame vaklieden die bij hem in dienst waren, bijvoorbeeld de timmerman en een specialist voor de kruisbogen de 'armborstier', betaalde Jan van Blois blijkens de rekeningen, aan hen een jaarlijkse 'wedde' van omstreeks 7 lb.²¹ De 'costliken gulden riem' kostte dus aan goud en stenen het jaarloon van 25 vaklieden.

Afb. 6 Ter illustratie: details van de gouden riem van afb. 4. De acht ornamenten bezet met parels en edelstenen. 14de eeuw. Victoria and Albert Museum, Londen.

Foto's: RKa 2004.

¹⁸ Verhoef, *Graven van Blois*, 26.

¹⁹ MNW, lemma 'Conterpoos', tegenwicht.

²⁰ https://nl.wikipedia.org/wiki/Paas-_en_pinksterdatum (geraadpleegd 25 aug 2018).

²¹ Verhoef, *Graven van Blois*, 78-79.

1370, Janne de goudsmid te Schoonhoven: een grote vergulde zilveren riem met een sluiting waar Sint Joris op staat, van 5 marc, 5 ¼ loet zilver, dat ...‘al mijns heren was’; dat is 1311 gram zilver (46/1369-70/67v).²² Hierbij werden twee ‘oude vrancrixe schilde’ gegeven en deze waren (vrijwel zeker) bedoeld voor het vergulden van de riem;²³ dat is 9,2 gram goud, samen 1320 gram (46/1369-70/67v).²⁴

1370, idem: een ‘cussche’ beslagen met verguld zilveren letters,²⁵ 2 marc min ¼ loet; is 488 gram zilver (46/1369-70/67v).

1370, idem: zilverbeslag voor een dolk, 3¼ loet zilver; is 50 gram zilver. Voor het vergulden van het beslag -en allerhande andere dingen- werd 1 ‘franc’ gebruikt;²⁶ is 3,8 gram goud (46/1369-70/67v).

1370, idem: een klein gordeltje om (niet volledig leesbaar:) ‘iets’ aan zijn lichaam te gorden, beslagen met verguld zilveren ‘brievkens’,²⁷ 6 ½ loet zilver; 100 gram zilver (46/1369-70/67v-68).

1370, idem: twee dozijn wapennaalden voor Lubbrecht,²⁸ 2 loet zilver; is 1,3 gram zilver per stuk; zeer kleine naalden dus (46/1369-70/67v-68).

1370, idem, (f.68:) iets (onleesbaar) dat ... ‘besaeyt was mit sonnen van lae..goude (laetoen goud, is dun plaat) die ene marc woeghen’; is 245 gram goud (46/1369-70/68).

1370, idem: Bij de gouden crucifix, waar een stukje van het Heilig Hout in zat,²⁹ worden beeldjes gemaakt van Onze (Lieve) Vrouwe, van Sint Jan, en vier...(onleesbaar) en twee engeltjes, alles van fijn goud, van zes nobel; dat is circa 47 gram fijn goud (46/1369-70/67v.-68), (afb. 8). Deze crucifix zond men aan de meester van Pruisen, de grootmeester van de Duitse Orde, welke grootmeester eerder, in 1363 Jan van Blois tot ridder wijdde of sloeg.³⁰

Afb. 7 Wapen (Châtillon) en helmteken van de graaf van Blois, uitkomend een (knobbel-) zwaan met vlucht. Wapenboek Gelre, 1395-1408 (ongefol.), (ger. 31 aug 2021). <https://uurl.kbr.be/1733715>.

²² Verhoef, *Graven van Blois*, 80 kol. 2, meent uit het gemelde feit dat het zilver ‘al mijns heren was’ dat dit zilver afkomstig was van belasting van tolleren in Amsterdam en Stavoren. Dit tol-zilver was echter ‘lodichs’ zilver, dat is ‘Ceulsch’ of Duits zilver, met een lager gehalte: AGB inv.nr. 1 fol. 118, 118 v., 119: ‘cuelsche marc lodichs zulvers sestien loet voir die marc’. Wanneer dit ‘lodichs’ zilver verwerkt werd, staat het steeds in de rekeningen erbij vanwege de afwijkende waarde. Uit de incomplete -onleesbare- tekst valt deze bijzonderheid echter niet te concluderen, reden om hier bij de gewichtsberekening niet uit te gaan van ‘lodichs’ zilver.

²³ Encyclopedie van Munten en Papiergeld, lemma ‘Schild’: ingevoerd 1337 door Philips VI met een goudgewicht van 4,532 fijn: <http://wiki.muntenpapiergeld.nl/index.php?title=Schild> (ger. 24 aug 2018)

²⁴ Met dank aan Bart Ibelings die mij in eerste instantie op deze bijzondere riem wees.

²⁵ Verhoef, *Graven van Blois*, 80 kol. 2.

²⁶ Encyclopedie van Munten en Papiergeld, lemma ‘Franc’, 1. als ‘franc d’or’ ingevoerd door de Franse koning Jan II, [...], met een waarde van 1 livre of pond Tournois (zilver); 2. ‘franc a cheval’ Jan de Goede (1350-1360) emissie 1360, met goudgewicht van circa 3,80 gram; 3. ‘franc a pied, Karel V (1364-1380) Frankrijk, goud (www.muntenpapiergeld.nl, geraadpleegd 24 aug 2018); In 1365 geslagen door (Charles) Karel V, met een goudgewicht van circa 3,80 gram. Diverse veilinghuizen en handelaren, w.o. www.MA-shops.com (geraadpleegd 25 aug 2018).

²⁷ Verhoef, *Graven van Blois*, 80 kol. 2.

²⁸ idem. idem. Volgens Verhoef ‘...naalden die als sieraad aan de wapenrok worden bevestigd.’

²⁹ Verhoef, *Graven van Blois*, 21, 22, 81. Waarschijnlijk afkomstig uit de nalatenschap van Gijsbrecht Stomme, kapelaan en rentmeester van Jan van Blois.

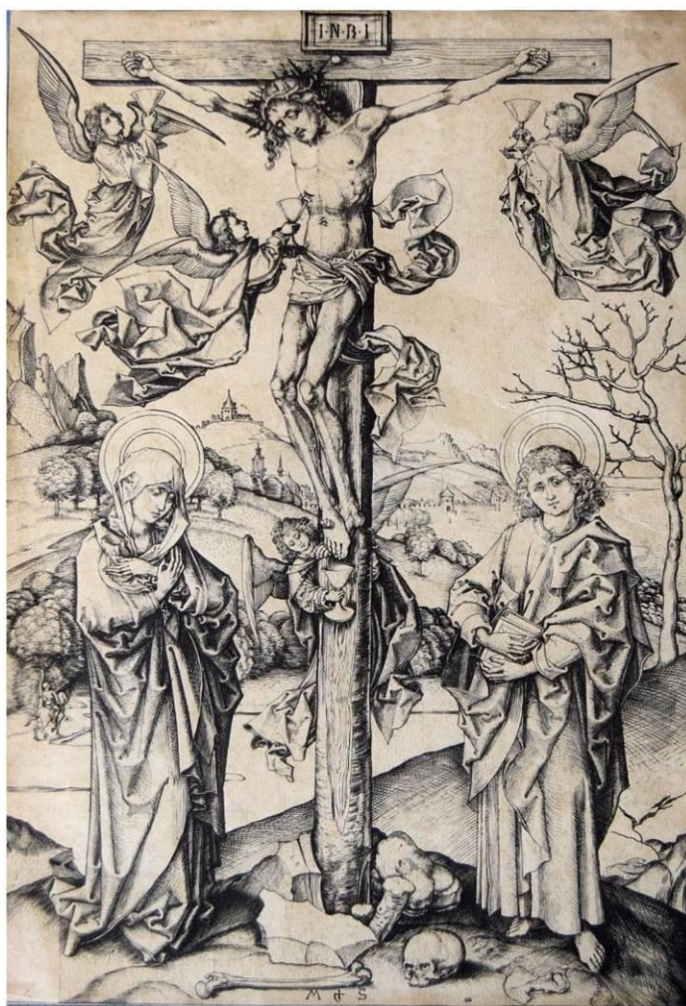
³⁰ Verhoef, *Graven van Blois*, 81 kol. 1, vermeldt niet de ‘vier (onleesbaar ...) en twee engeltjes’.

1370, idem: 'een zilveren kruis tot eenre cassen' (een reliekschrijn) om het kruisbeeld in te sluiten,³¹ 3 ½ loet; 54 gram zilver (46/1369-70/67v-68).

1370, idem: zilveren beslag voor een mes, 4 loet zilver; 61 gram (46/1369-70/67v-68).

1370, idem: een nieuw gordeltje om 'dunne van den live' (zaken van weinig waarde)³² aan het lichaam vast te gorden, 7 ½ loet zilver; 115 gram. (46/1369-70/67v-68).

1370, idem: een gouden zwaan die mijn heer aan zijn arm droeg; geen gewicht leesbaar (46/1369-70/67v-68). De zwaan was het helmteken van de graaf van Blois (afb. 7).

Afb. 8 Ter illustratie van de mogelijke compositie van de figuren die genoemd worden bij de uitbreiding van de gouden Crucifix: Onze Lieve Vrouwe met Sint Jan en twee engelen (op deze prent vier). De prent is 100 jaar later; de stijl van de prent is niet representatief.

*Martin Schongauer,
prent, ca. 1480-ca. 1485.
Rijksmuseum Amsterdam,
obj.nr. RP-P-2019-55
(aankoop 2019).*

*Rijksmuseum Amsterdam:
'Schongauers Kruisiging is
onmiskenbaar geïnspireerd op
Nederlandse voorbeelden,
in het bijzonder op de kruisigingen
van Rogier van der Weijden en
van Hans Memling'.*

1371, Janne de goudsmid: zilverbeslag voor een dolk; geen gewicht (47/1370-71/40v).

1371, idem: een mes met een 'geknorreden' heft, 6 loet (waarschijnlijk) zilver; 92 gram. 47/1370-71/40v).

1371, idem: zilverbeslag voor een dolk, 3 loet (waarschijnlijk) zilver; 46 gram (47/1370-71/40v).

1371, idem: drie 'mijssel' (?) aan mijns heren 'snidemesse', zijn zakmes,³³; geen gewicht te lezen (47/1370-71/40v).

³¹ MNW, lemma 'casse' sub 1a (voor relikwieën). Verhoef, *Graven van Blois*, 81 kol. 1, geeft andere lezing.

³² MNW, lemma 'dunne' sub 2.

³³ MNW, lemma 'snidemesse'.

1372, Janne de goudsmid: 4 dozijn naalden voor Lubbrecht, 4 loet zilver; 1,3 gram zilver per naald (48/1371-72/45).

1372, idem: 2 schildjes aan 2 jacken (een wambuis of korte jas), 1 loet zilver; 7,5 gram per stuk (48/1371-72/45).

1372, idem: een kleine gordel voor om het middel, 12 loet zilver; 185 gram (48/1371-72/45).

1372, idem: een nieuw grootzegel van zijn wapen en het wapen van Gelderland, welk wapen niet 'gheoerbaert' is (nog (?) niet gebruikt mag worden)³⁴, 18 loet zilver; 277 gram zilver (48/1371-72/45).

1372, idem: een signet, een afbeelding van het zegel of wapen, (en) van mijns heren helm omdat hij het zijne in Gelre verloren was, 1 loet zilver; 15 gram (48/1371-72/45) (afb. 7).³⁵

Afb. 9 Wapen van Mechteld van Gelre na haar huwelijk met Jan van Châtillon, gedeeld Châtillon, Gelre, gedekt met gravenkroon (antiek).

Afbeelding: Châtelet, *Visages*, 58
(bron ald.: *Ecu BnF Naf 25665 fol. 207.*
Kroon: J.A. de Boo, *Heraldiek*
(Bussum 1973) 86.

Jan van Blois werd door zijn huwelijk op 24 feb 1372 met Mechteld van Gelre, hertog van Gelre.³⁶ Op die dag nog zegelde hij een oorkonde met zijn tot dan toe gebruikelijke wapen (afb. 12) en gebruikte zijn tot dan toe gebruikelijke titulatuur 'Jan van Châtillon, heer van Schoonhoven en van der Goude'.³⁷ Op 15 augustus 1373 luidde de aanhef 'Jan van Chatillon graaf van Blois, hertoghe van Gelre, graaf van Zutphen. Het zegel daaraan is verloren.³⁸ Van Mechteld is wel een getekende wapenafbeelding bekend, gedeeld Blois (of Châtillon) en Gelre (afb. 9).³⁹ Afgaande op het wapen van Machteld zou het 'nieuw grootzegel van het wapen en het wapen van Gelderland' van Jan van Blois eveneens gedeeld zijn geweest.

1372, idem: een nieuwe zilveren kan van iets meer dan 3 pinten (met enige voorzichtigheid, omgerekend ca. 3,6 liter (48/1371-72/45)).⁴⁰

³⁴ MNW, lemma 'orbaren' sub. 5.

³⁵ W. van Anrooij, *Spiegel van ridderschap. Heraut Gelre en zijn ereredes* (Amsterdam 1990) 150: uitleg schild, schilddekking en 'helm'; Châtelet, *Visages*, 58, 59, wapens en helmtekens graven van Blois.

³⁶ Jacobs, *Hertogdom Gelre*, p. 38.

³⁷ Arnhem, Gelders Archief, Graafschap en Hertogdom Gelre, inv. nr. 540, charter Jan van Blois, 1372, 14 febr. Met dank aan Bart Ibelings.

³⁸ OAS 200, 15 augustus 1373.

³⁹ A. Châtelet, *Visages d'antan. Le recueil d'Arras (XIVe - XVe siècle)*, (Lathuile, Haute-Savoie 2007) 58.

⁴⁰ L. Alberts, 'Bier drinken met maten. Dronkenschap en het alcoholgehalte van Stichtse en Hollandse bieren in de late middeleeuwen', *Jaarboek voor Middeleeuwse geschiedenis* 13 (2010) 113 e.v., ald. 125: 'De

De nieuwe kan werd gemaakt uit zilver van twee kapotte oude kannen die samen 3 marc en 9 loet meer wogen dan de nieuwe kan. Janne de goudsmid bleef hierdoor 11 ½ loet schuldig aan heer Jan. De nieuwe kan woog dus uitgerekend 45 ½ loet; is 700 gram zilver.

1373 -74 Geen Schoonhovens werk (49/1372-1374).

1375, de goudsmid te Schoonhoven: 29 zilveren naalden aan mooie veters van een roede lang, 1 loet en 3 ½ vierendeel; de naalden wogen 1 gram per stuk (50/1374-75/119).

1375, idem: zilveren wapennaalden aan zijden draden; geen gewicht (50/1374-75/119).⁴¹

Kwantitatief: meer dan 150 werken in goud, verguld zilver en zilver

Het oeuvre van de Schoonhovens goudsmiden blijkt uit werk te bestaan van goud, van verguld zilver en van zilver.

Er zijn gouden ringen van 9 en 15 gram, een gouden riem van 1876 gram (incl. 38 gram stenen en parels), meerdere gouden beeldjes bij een bestaande gouden crucifix, twee gouden knopen, een gouden spang met parels, veel gouden zonnen van lae(toen?) goud (245 gram) en een gouden zwaan.

Van verguld zilver zijn een verguld zilveren riem met 'marianten' (mogelijk smaragd) (880 gram), een verguld zilveren pijp en letters op een hoed (bijna 54 gram), een verguld zilveren riem met Sint Joris op de gesp (1320 gram), veel (488 gram) verguld zilveren letters, en een verguld zilveren dolkbeslag. Opmerkelijk is dat al het zwaardere zilverwerk verguld werd. Vuurverguld wel te verstaan met behulp van kwik; uiterst ongezond werk.

Van zilver varieert het werk van 1 tot ongeveer 100 gram zilver; een enkel stuk weegt 183 gram. Qua vorm loopt het van zilveren (wapen-) naalden van ongeveer 1 gram, tot buzetten voor struisveren van 30 gram en zilveren gordel(tjes) van 115 en 183 gram. Daarbij nog zilveren dolkbeslag en versierselen voor kleding, kussens, jassen en hoeden; het laatste zijn allemaal stukken met om en nabij 50 gram zilverwerk.

Opvallend onder het zilverwerk: drie lepeltjes voor de eredienst, om water in de miskelk te doen. Eén lepeltje voor op het kasteel, ongetwijfeld in de kasteelkapel daar, en de andere twee lepeltjes voor het Carmelietenklooster in de stad.

Een bijzondere zilveren adellijke categorie vormen beslist de kleine zilveren onderdelen voor de valkerij, zoals wartels voor de langveter, sperwer-ringen, een zilveren knoop, en een oorijzer. Er werd ook zilveren beslag gemaakt voor de klauwen van 'pittoren', roerdampen, een reigerachtige.⁴² Een nu onbekend gebleven onderdeel voor de valkerij zijn zilveren 'dralen', vermoedelijk wartels.

Kwantitatief krijgen we het volgende beeld. Wanneer we één dozijn naalden, zilveren brievekens, 488 gram (verguld) zilveren letters, 'bezaaid met...' en dergelijke, tellen als één stuk zijn er zeker 63 stukken op papier bewaard. Wanneer we wel alle stuks tellen moeten het ruim meer dan 150 werken zijn.⁴³

geschiedenis van de maten van bier, maar ook die van wijn en andere vloeistoffen, is in Nederland nog een braakliggend terrein.'; Meertens Instituut, Oude maten en gewichten, <http://www.meertens.knaw.nl/mgw/plaats/603> (geraadpleegd 24 aug 2018). Het Meertens Instituut geeft afhankelijk van het product een andere inhoud; voor wijn, gedistilleerd en eetbare olie zou de pint 1,2 liter zijn, voor bier 1,12 liter. Een zilveren kan komt ons in de context van Jan van Blois voor als bedoeld voor wijn. De inhoud is daarom berekend met 1,2 liter. Deze url blijkt niet meer raadpleegbaar (20 aug 2021).

⁴¹ MNW, lemma's: 'roede, reen en nachteling'.

⁴² Vergelijk, A.J. Servaas van Rooyen, 'Woorden, zegswijzen, enz. 16e - 18e eeuw', nr. 187 'anno 1653 Een pittoorclauw met gout beslaegen', *De Navorscher* 61 (1912) 279.

⁴³ Geteld als één stuk zijn: 'alrehande dingen', 12 dralen, 12 sperwerringen, 2 zilveren 'cnoepkine', verguld zilveren letters op een kussen, brievekens, een dozijn (wapen-)naalden, drie 'mijssel'.

Kwalitatief: zeker zeven substantiële stukken in 15 jaar

De inventarisatie leverde in 15 jaar tijd zeven substantiële stukken op van de hand van in Schoonhoven werkzame en wonende goudsmiden.

1. Een kostbare gouden riem. Begonnen door Eggaert de goudsmid uit Dordrecht, maar afgemaakt in Schoonhoven gedurende bijna een jaar door Janne Michielszoon werkend op het kasteel, samen met twee, soms drie, andere goudsmiden. De gouden riem woog 1876 gram fijn goud inclusief 38 gram aan edelstenen en parels (afb. 4, 6, 10).

Afb. 10 Edelstenen en parels, 38 gram. 'Afgebeeld zijn edelsteensoorten die in de middeleeuwen veel toegepast werden: saffieren uit Sri Lanka, robijn uit Birma, granaat uit India, turquoise, lapis lazuli, carneool, agaat, jaspis enz.'

*Dixit George J.W. Hamel, FGA Schoonhoven.
Foto: idem.*

2. Een (bestaande) gouden crucifix met daarin een stukje van het Heilig Hout, waar beeldjes bijgemaakt werden van Onze lieve Vrouwe, Sint Jan en twee engelen. Deze uitbreiding werd gemaakt uit zes nobel aan fijn goud, dat is circa 46 gram, door Janne de goudsmid (afb. 8).

3. Een bijbehorende reliekschrijn in de vorm van een zilveren kruis om de gouden crucifix in op te bergen. Deze schrijn was van 54 gram zilver, gemaakt door Janne de goudsmid.

Dit ensemble uit 1370 van de gouden crucifix met gouden beeldjes van Onze Lieve Vrouwe, van Sint Jan, en van twee engeltjes, in het zilveren kruisvormige kistje, was een geschenk voor 'de meester van Pruisen'; dat is de Grootmeester van de Duitse Orde in Koningsbergen, die Jan van Blois eerder, in 1363, tot ridder sloeg.⁴⁴ Als gezegd, gemaakt door Janne de goudsmid te Schoonhoven.

4. Een vergulde zilveren gordel met Sint Joris op de gesp (afb. 4); 1311 gram zilver en 9,2 gram goud, samen 1320 gram, gemaakt door Janne de goudsmid.

5. Een vergulde zilveren riem met een gesp om 'mariente', smaragd, in te zetten: 861 gram zilver plus 21 gram goud, samen dus een verguld-zilveren riem van 882 gram, gemaakt door Henrick de goudsmid.

6. Een nieuw zilveren grootzegel met het wapen van Jan van Blois en het wapen van Gelre; 275 gram zilver, gemaakt door Janne de goudsmid.

7. Een zilveren kan van 3,6 liter inhoud: 700 gram zilver, gemaakt door Janne de goudsmid.

Zwaar, duur en bijzonder: op één na, feitelijk allemaal 'klein' van omvang

Het grootste stuk was de 'costelike gouden riem', door Janne Michielszoon. Hij woog 1876 gram en kostte totaal 177 lb. 11sc. 2d. (25 jaarsalarissen van een vakman). Het grootste verguld zilveren stuk was de gordel met Sint Joris op de gesp (afb. 4). Het verguld zilver

⁴⁴ Verhoef, Graven van Blois, 81, 113.

woog totaal 1320 gram en kostte, uitgerekend, 25 lb. 12 sc. (ruim drie jaarsalarissen). Het grootste zilveren stuk was een zilveren kan van 700 gram.

Het meest bijzondere stuk is een ensemble gemaakt bij een bestaande gouden crucifix van gouden beeldjes van Onze Lieve Vrouwe, van Sint Jan, plus vier (onleesbare) figuren en twee engeltjes (afb. 8), in een zilveren kruisvormige reliekschrijn (beslagen?). Kostte samen, afgezien van de crucifix, 19 lb. 11 sc. 8 d. (bijna drie jaar-salarissen).

De genoemde gordels (afb. 11) en riemen (afb.4) moeten respectievelijk hebben bestaan uit schakels of uit ornamenten gemonteerd op leer, linnen of zijde.⁴⁵ De onderdelen van een riem of gordel zijn qua omvang dus relatief klein geweest (afb. 6). Het werk als zodanig kan daarom feitelijk als een samenstel van veel ‘klein werk’ aangemerkt worden.

De zilveren kan van ruim ‘3 pinten’ inhoud en 700 gram gewicht door Janne de goudsmid, is als drijfwerk eigenlijk het enige Schoonhovense stuk ‘groot werk’ uit de onderzochte periode 1359-1397. Ze konden het kennelijk wel, maar de Schoonhovenaren werden er niet voor ingeschakeld.

Afb. 11 Ter illustratie: zilveren en verguld zilveren gordels, circa 1600. Boven, anoniem, gordel, deels verguld zilver, Lage Landen, ca. 1550- ca. 1600, BK-1967-8. Midden, monogram ‘ABIC’, gordel, stadskeur Keulen, zilver, ca. 1600, BK-NM-12929-A. Onder, anoniem, gordel, deels verguld zilver, Duitsland, ca. 1600, BK-2006-3. Rijksmuseum Amsterdam, zaal 0.9. Foto RKa, 2018.

Het werk na 1375

Opmerkelijk is dat al het werk in Schoonhoven gemaakt en gekocht werd in de 15 boekjaren tussen 1359/60 en 1374/75. Ook de reparaties, het vermaken en dergelijke door Schoonhovenaren voor het hof werden in die periode uitgevoerd. Daarna komen geen Schoonhovense goudsmiden meer voor in de rekeningen. Wel zien we nog anderen, maar de hoeveelheid opdrachten loopt heel sterk terug, zeker na het overlijden van Jan van Blois in 1381. Zijn opvolgende broer Guy van Blois, kwam slechts een enkele maal in Schoonhoven. De laatste vermelding van incidenteel werk van anderen is in het boekjaar 1390/91.⁴⁶

Het ontbreken van Schoonhovens werk of goudsmiden in de Bloise rekeningen tussen 1375 en 1397 is geen bewijs voor het verdwijnen van het vak uit Schoonhoven. Het toestaan (consenteren) en verlenen in 1395 van ‘de toren op het Gat van de Haven’ uit stedelijk bezit,

⁴⁵ Exemplaren van riemen 14de eeuw in Victoria & Albert Museum, Londen (afb. 4, 6). Gefotografeerd aldaar, rka 27 mei 2004. Afb. 11, exemplaren van gordels, begin 17de eeuw, Rijksmuseum Amsterdam, gefotografeerd rka 5 sep 2015.

⁴⁶ AGB, inv.nr. 116.

aan Harman de goudsmid voor 12 jaar, en in 1430 het verhuren van (waarschijnlijk) dezelfde ‘Goudsmitstoren’ aan Pieter Weijersz, wijst juist op bestaande en voortgaande continuïteit van het vak in de stad.⁴⁷ Daarbij moet bedacht worden dat de goudsmiden ‘te Schoonhoven’ die we vonden in de relevante 15 jaar, zeker niet hebben kunnen leven van de genoteerde opdrachten van het hof. De goudsmiden moeten dus ook gewerkt hebben voor andere klanten in en om de stad zoals de opkomende kerk, de lagere adel, de bestuurlijke stadselite, kooplieden en de gegoede burgers.

Hoewel goud- en zilversmeden in de bronnen aantoonbaar in de stad aanwezig bleven na de Bloise periode,⁴⁸ kennen we pas weer werk ‘op papier’ in 1626 toen de kerk van Benschop een zilveren beker kocht en betaalde aan Harman Jansz de Vrij, goudsmid te Schoonhoven.⁴⁹ Echt tastbaar werk, een paar zilveren bekers gemaakt door Jacob Jansz voor de Bartholomeus kerk, leren we als vroegste stukken pas kennen in 1624. Het werd gekeurd in Rotterdam wegens het nog ontbreken van keurmeesters of een keurkamer in Schoonhoven.⁵⁰

Conclusie

Dit categoriaal onderzoek in de Bloise rekeningen biedt een compleet overzicht van het vroegste goud- en zilversmidswerk, nieuw werk dat gemaakt werd door de Schoonhovense goud- en zilversmeden, zoals dat in de ‘Bloise rekeningen’ voorkomt. Werk als reparaties, het vermaken van bestaand werk, ‘tekenen’ of graveren, opnieuw bruneren (een manier om zilver opnieuw glanzend maken) en dergelijke zijn niet in dit artikel opgenomen. Het is het nieuwwerk voor één klant door vier of vijf goudsmiden, ambachtlieden, vrije ondernemers. Daarbij is gebleken dat de heer van Schoonhoven zeker geen goudsmid in dienst aangesteld had voor slechts ‘te maken minder belangrijk werk’ en reparaties, zoals wel in de literatuur vermeld wordt.

Het onderzoek bracht meer dan 150 kleine stukken en heel kleine stukjes aan het licht plus zeven substantiële stukken van goud, van verguld zilver en van zilver. Ze werden gemaakt in ruim 15 jaar door vijf (mogelijk vier in geval van een identieke naamgenoot) goud- en zilversmeden die toen in Schoonhoven woonden en daadwerkelijk daar werkten tussen 1360 en 1377.

De meest verrassende uitkomst is het kwalitatieve niveau van de substantiële stukken. Ze zijn van goud, van verguld zilver en van zilver; zwaar, duur en bijzonder. Het bestaande beeld van ‘minder belangrijk werk’ van Schoonhovense goudsmiden in de 14de eeuw, moet beslist omhoog worden bijgesteld. Het is werk, waardig voor een ‘luisterrijk hof’ als dat van Jan van Blois.

*Afb. 12 Zegel Jan van Blois,
24 feb 1372.
OA Arnhem 2000-1881-274-1.
Dank aan Bart Ibelings.*

⁴⁷ SAMH, OAS inv.nr. 1129, Stadsboek (voorheen Poorterboek genoemd) fol. 5v. (mr. Harman de goudsmit, Toren Gat van de Haven), f.66 (Goudsmitstoren, Pieter Weijersz); Collectie Piet Muilwijk (CPM) nr.13.

⁴⁸ Kappers, ‘Vroegste goudsmiden in Schoonhoven’.

⁴⁹ Met dank aan Tim Graas die mij op dit vroege ‘papieren’ zilveren stuk in de rekeningen van de Benschopse kerk attent maakte. J.G.M. Boon, *Zeven eeuwen bouwgeschiedenis van de Ned. Hervormde kerk te Benschop* (Benschop 1985) 27.

⁵⁰ Begeer, *Zilversmeden Schoonhoven*, 18 nr. 2.

Colofon

Zilver Histograaf Schoonhoven is een historisch periodiek over ‘de geschiedenis van de 1000 Meesters die het deden en doen, hun werk en hun stad.’ Afleveringen verschijnen regelmatig, in *open access*, via de gelijknamige website www.zilverhistograaf.nl.

De Zilver Histograaf Schoonhoven is een digitale uitgave onder auspiciën van het *Schoonhovens Goud- en Zilversmidsgilde Sint Eloy*. Het verschijnt in *open access*, gratis toegankelijk voor iedereen, op het *worldwide web*. De website biedt de afleveringen aan. Er is tevens een ‘Schatkamer’ of *repository* waarin elders reeds verschenen publicaties over de geschiedenis van Schoonhoven als Zilverstad bijeen gebracht zijn.

Jaarboek. Aan het eind van elk kalenderjaar wordt digitaal een Jaarboek samengesteld met de verschenen afleveringen. Print of druk van afleveringen en Jaarboek door derden is vrij van onze rechten.

Abonneren is gratis. Opgeven, wijzigingen en afzeggen kan men zelf doen op de website van de Zilver Histograaf Schoonhoven, www.zilverhistograaf.nl

Abonnees worden per email geïnformeerd over het verschijnen van nieuwe afleveringen. De Zilver Histograaf Schoonhoven wordt, desgewenst, gratis digitaal aangeboden aan de leden van geïnteresseerde historische verenigingen, geïnteresseerde 'vrienden van' de diverse Nederlandse musea met een edelmetaalcollectie.

Publicaties: de afleveringen betreffen de geschiedenis van de ‘1000 Schoonhovense Meesters die het deden en doen, hun werk en hun stad’. Aangeboden artikelen worden *peer reviewed* door de (gast-) redacteurs. Het auteursrecht berust bij de auteurs.

Artikelen en/of kopij kunnen worden aangeboden bij het secretariaat van de redactie: lpvdolk@hetnet.nl.

Richtlijnen voor auteurs: www.ZilverHistograafSchoonhoven/richtlijnenauteurs.

Redactie

Rene Kappers, hoofdredacteur
 Loek van der Kolk, redactiesecretaris
 Gemke Jager, redactielid
 mw. Cristel Stolk, redactielid
 Ferry Mol, redactielid
 Rogier de Groot, webmaster
 Dick Mentink, adviseur
 Bart Ibelings, gastredacteur (aflevering 3, 2021)

rene.kappers@live.nl
redactie@zilverhistograaf.nl
info@gemkejager.nl
c.stolk@samh.nl
ferrymol4@gmail.com
rogier@roaxdesign.com
d.mentink1@planet.nl
bj.ibelings@live.nl

Vormgeving: Roax Design, Schoonhoven.

Cover: Ton van Velsen, Hilversum

ISSN: 2772-4867

De Stichting HEK, Historische Encyclopedie Krimpenerwaard, is de rechtspersoon die de uitgever is van de *Zilver Histograaf Schoonhoven*.

Bestuur:

Han Goutier, voorzitter
 Gemke Jager, secretaris-penningmeester
 Rene Kappers, lid

info@nederlandje.nl
info@gemkejager.nl
rene.kappers@live.nl

DE ZILVER HISTOGRAAF SCHOONHOVEN

OVER DE DUIZEND MEESTERS, HUN WERK EN HUN STAD

Zilver Histograaf
Schoonhoven

Bij de cover

*Meester met de Jachthoorn,
tweede helft 15de eeuw.*

*Schutterskraag alias 'Jacobakraag' van
Schoonhoven (op een presentatiekussen).
Zilver (vuur-)verguld,
gewicht inclusief aanhangsels 975 gram.*

*Gekeurd, Gouda stadswapen gekroond,
jaarletter l (Karolingische minuskel)
in schild met ronde voet.
Meesterteken Jachthoorn
in omgaand aansluitend contour.*

*Aanhangsels.
Koningsvogel, rooms-koninklijk gekroond;
vleugels verdwenen, poten afgeknipt.
Zilver (vuur-)verguld. Gekeurd, als de kraag.
Twee wapenschildjes, zilver deels verguld,
links 1560, rechts 1539, beiden gemonogrammeerd,
en beiden met een mogelijk meesterteken .*

Foto RKa, bewerking Rob Glastra.

TIP

Klik auteur / titel: naar artikel
Klik 'december | afl. 4 ': retour inhoud

Winter, december 2021

88	Inhoud	
89	Redactie	Zilverstad: dat onderscheidt ons van de rest
90	Gerard Waardenburg	Cornelis Vreedenburgh jr., 1885-1963,
zette de Zilverstad op de kaart. Als eerste !
105	Rene Kappers	De Trouwbelofte. Een historische roman
in Schoonhoven omstreeks 1770. Recensie
106	Ferry Mol	Galerij der Meesters: Van der Hoff, Beerendsen,
Van Willenswaard, Benschop, Koudstaal, Pelt
109	Ferry Mol	Loyaliteit loont. Een bijzondere pensioenvoorziening
voor 50 jaar trouwe dienst
113	Peter van Oel	Nieuwe zilvermerken. Zilveren Lodereindoosje:
Schoonhoven, en jaarletter G. Welk jaar?
115	Dirk den Hartog,
Rene Kappers	Galerij der Meesters: Frank Pluut, Dirk van der Ree
116	Rene Kappers	De ware gedaante van de Jacobakraag, de 15de eeuwse
Schutterskraag van Schoonhoven
132	Colofon	

Zilverstad: dat onderscheidt ons van de rest

Van de Redactie bij aflevering 4

In dit nummer een verhaal over Cornelis Vreedenburg. Over het feit dat hij als eerste Schoonhoven ‘op de kaart’ zette. Bij het grote publiek in heel Nederland vanaf 1911. In de vroege geïllustreerde bladen zoals *Panorama*, *De Prins* en *Op de Hoogte*. Niet met ‘grote werken’, maar met trotse informatie over de Teekenschool, over de productie, over de opleiding van 10-jarige ‘Jongskens’, de wijze van verkoop, het keuren bij de Waarborg in Schoonhoven en over de ‘merkwaardige antiek-industrie’ in deze stad. Vooral met beelden; foto’s van een uitzonderlijk goede kwaliteit die ‘de bladen’ maar al te graag plaatsten samen met zijn vlot geschreven verhalen.

Deze introductie van de eerste ‘promotor’ van de zilverstad in de jaren 1910 en later, en die dat bleef doen tot na WO II, werpt een ander licht op de zilverstad. De zilverindustrie blijkt niet verkocht te zijn geworden met fantastische stukken, met koninklijke opdrachten of met groot kerkwerk, maar met de stad. Oud, historisch, schilderachtig en fraai gelegen in het groen en aan de Lek. Met een bijzondere mono-industrie in zilver, met heel veel kleine meesters, met heel gewone zilveren ‘artikelen’, met een enkele grote fabriek en met een zelf geschapen infrastructuur voor transport, opleiding en waarborg.

Vreedenburg zag dat scherp: er worden geen indrukwekkend grote stukken gemaakt, hier wordt geen kunsthistorische geschiedenis geschreven. Hier wordt gewerkt, geleerd en kwaliteit geborgd voor de markt van de gewone man in goeden doen. Niet voor kerk, adel en elite. Gedaan door een samenleving waar hij één woord voor vond: de zilverstad. En zoals hij laat zien in zijn verhalen en zijn foto’s: zilverstad, dat onderscheidt ons van de rest.

Er is ook een technische verbetering doorgevoerd in dit vierde nummer: *jumpers* of *links*. **Klik** maar op de afbeelding, de header Jaargang 1, of afl. 4, en de titels in de inhoudsopgave.

In dit vierde nummer natuurlijk ook het vervolg op ‘Nieuwe zilvermerken’ en op de ‘Galerij der Meesters’ met nieuwe portretten, nu ook met een opvolgende weduwe. En met het verhaal over een bijzonder pensioenplan *avant la lettre* van de Firma P.T. van der Hoff. Tenslotte aandacht voor de ‘Jacobakraag’, de 15de eeuwse zilveren schuttersketen van Schoonhoven. Over hoe hij is gemaakt, en wat er allemaal aan en op te zien valt. Met de belofte van een vervolg.

Met diezelfde belofte wenst de redactie en het bestuur van de Zilver Histograaf Schoonhoven alle lezers, sponsors en auteurs fijne feestdagen en een goed begin van 2022 waarin ook de Zilver Histograaf Schoonhoven weer zal verschijnen.

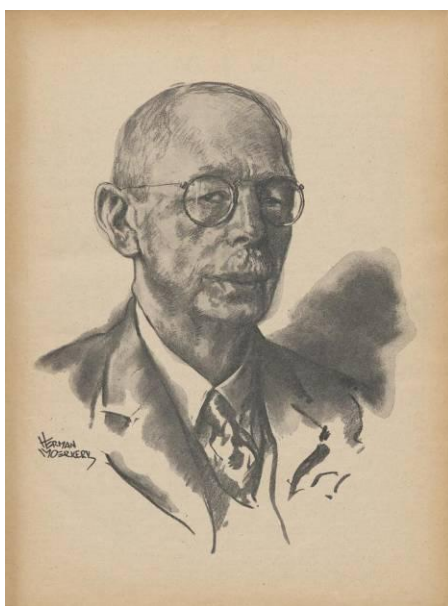
Cornelis Vreedenburg jr. 1885-1963, zette de Zilverstad op de kaart. Als eerste !

Gerard Waardenburg

C.V.

Het C.Vreedenburgplantsoen in Schoonhoven Noord ligt er voorjaar 2021 mistroostig bij. Een paar verlaten speeltoestellen, een zichtbaar lange tijd niet gebruikte Jeu de Boulesbaan en afgetrapte wandelpaden. Vroeger was er ook nog een kinderboerderijtje; nu liggen er grote hopen aarde, voorbode van de geplande renovatie van dit parkje, ingeklemd tussen de rondweg en de Vakschool. Wie was deze C. Vreedenburg en waarom is zijn naam aan dit plantsoen verbonden?

*Afb. 1 Cornelis Vreedenburg jr.
door Herman Moerkerk (1879 – 1949)
in het jubileumnummer van Lawn Tennis,
16 mei 1947.*

Inleiding

In het artikel ‘Straten vernoemd naar stadsbestuurders’ in het boek ‘*Het leven in Schoonhoven*’¹ ontbreekt de naam Vreedenburg. Nu is een plantsoen ook geen echte straat, maar het ontbreken geeft wel aan hoe vergankelijk roem kan zijn. Bij leven en werk was Cornelis Vreedenburg jr. zo bekend in binnen- en buitenland dat hij bij ondertekening van zijn talloze publicaties kon volstaan met de initialen C.V.

¹ A. de Vaal, ‘Straten vernoemd naar stadsbestuurders’, in: P. Niestadt, R. Kappers, *Het leven in Schoonhoven. De geschiedenis van het bestuur van de stad* (Schoonhoven 2014) 171-175.

De eerste zoekresultaten naar hem op internet zijn weinig bemoedigend: 3.860 ‘hits’ met naamgenoten, een Woerdense kunstschilder,² een sportjournalist en een fotograaf. Meer naar onder staat eindelijk C. Vreedenburgh, Controleur bij de Waarborg. Pas veel later valt dan het kwartje: met uitzondering van de kunstschilder, betreft het één en dezelfde man!

In een artikel in de *HEK* stond in 2015 dat de naam ‘Zilverstad’ in relatie tot Schoonhoven voor het eerst opdook in de landelijke pers in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 16 november 1914. Er werd toen verslag gedaan van de opening van de spoorlijn Schoonhoven – Gouda.³ Twee weken later nam de *Haagsche Courant* dit artikel grotendeels over, met foto’s van de eerste rit, de verzakkingen tijdens de aanleg en de oude postkoets op de Opweg.⁴ Kappers, de auteur in de *HEK*, concludeerde toen dat de titel ‘Zilverstad’ ‘een uitvinding van de pers was, van toenmalige communicatie-professionals’. Wanneer je echter alle kranten- en tijdschriftartikelen over Schoonhoven als zilverstad van vóór de Tweede Wereldoorlog nauwkeurig bekijkt, dan blijkt dat ze bijna allemaal van één ‘vrijtijds-auteur’ afkomstig zijn: C.V. ofwel Cornelis Vreedenburgh jr.! Ook de foto’s.⁵

Afb.2 Panoramafoto vanaf korenmolen De Hoop, gebruikt in het artikel ‘Schoonhoven’. Links op de voorgrond de Havensloot. Foto C. Vreedenburgh jr.

‘Schoonhoven’
Op de Hoogte,
12 (1 dec 1911) 729.
Collectie Waardenburg.

Het eerste artikel, ‘Schoonhoven’, in 1911

In *Op de Hoogte Geïllustreerd maandschrift met gratis bijlage voor onze jeugd*, staat in de Inhoudsopgave ‘Schoonhoven’ door C. Vreedenburgh jr. en verwijst daar naar pagina 729.⁶

‘Triest daalden kleine, natte sneeuwvlokjes uit de grijze lucht en verwaasden het grauwe water van de Lek met het vale, late-herfst landschap, zoodat de zichtbare wereld al heel klein en troosteloos was, toen ik voor het eerst de reis naar Schoonhoven maakte. Onder in de boot was ’t wel gezellig, al dadelijk was me de

² Cornelis Vreedenburgh (Woerden, 25 augustus 1880 – Laren, 27 juni 1946) was een Nederlands kunstschilder. Hij wordt gerekend tot de Larense School. Bron: Wikipedia.

³ R. Kappers, ‘Wanneer werd Schoonhoven ‘de Zilverstad’?’, *HEK, Historisch tijdschrift voor de Krimpenerwaard*, 39 (2015) 149-158.

⁴ *Haagsche Courant*, 30-11-1914, De spoorweg Gouda – Schoonhoven geopend.

⁵ Gegeven zijn nagelaten fotowerk in de collecties van het Stadsarchief Rotterdam en van het Streek Archief Midden Holland (SAMH), gepaard aan zijn eigen uitspraak over zijn combinatie van foto’s en teksten in een interview (in dit artikel geciteerd) mogen we er van uitgaan dat de foto’s bij zijn artikelen steeds van Vreedenburgh zelf zijn. Gegeven sommige andere signatures, verkocht hij misschien ook foto’s aan persbureaus.

⁶ *Op de Hoogte. Maandschrift voor de huiskamer* 12 (1 december 1911) 729 t/m 736.

andere stemming opgevallen, die er hangt tusschen menschen, die met een boot reizen en treinreizigers. Veel gemoedelijker, veel meer geneigd tot een praatje – vooral tegenover vreemden. En nu 't buiten zo 'unheimisch' was en beneden 't intieme licht van de petroleumlampen 't schaarsche daglicht al overstemde, (al was 't nog lang geen 'zonsondergang') kreeg ook mij, die zelden bootreizen maakte, meer dan ooit een toenaderende stemming tot wildvreemden te pakken. M'n krant had ik al uitgelezen, 't sombere van den herfstdag met z'n troosteloze regen- en sneeuwval dreigde melancholisch te gaan werken Toen begon ik een praatjeEn 't trof me, dat men al wist dat ik naar Schoonhoven moest, dat ik fietste, dat ik kamers zocht, er dus kwam wonen! Kaartjes van den conducteur, 'n paar brieven naast me zoo kalm en zeker als Sherlock Holmes had men de bewijzen verwerkt.'

*Afb. 3 'De Jongskens.
De opleiding onzer
toekomstige Goud- en
Zilversmeden.'*

*Knipsel uit Panorama
1917
(met toevoeging HIPB).*

*Ook in: De Prins
24 mrt 1917, p. 114
(met toevoeging V.Leer).*

Collectie Van Holten.

Met deze kennismaking met Schoonhoven begint het artikel uit 1911 dat in de kop geopend wordt met een fraaie foto genomen van het panorama van de stad hoog uit de korenmolens 'De Hoop' (afb. 2). Vervolgens passeren in beeld de nu bekende bezienswaardigheden van de stad. Foto's van de toren van de Grote kerk, een brief van Willem van Oranje kort voor zijn dood geschreven, het doksaal met 'overheidsbank' in de Nederlands Hervormde Kerk, de grafsteen van Olivier van Noort, het stadhuis met schouw en schoorsteenstuk met stadhouderkoning Willem III, het portret van Jacoba van Beieren, de zilveren 'Jacoba-kraag' van de gravin voor de schutterskoning, de Veerpoort, het Doelenhuis, het stadskorenpakhuys of Nutsgebouw en de verzakte 'trambaan' naar Gouda. Het stuk wordt afgesloten met een foto van een sfeervol avondgezicht op de Lek.

De genoemde beelden staan temidden van een uitgebreide informatieve, wervende en romantiserende tekst. Die gaat over de stichting der stad volgens Van Berkum, over Jan van Beaumont en over de graven van Blois en hun weldaden. Het gaat over het lot van Albrecht Beijling, over de tocht van Wilhelmina van Pruisen en over de economische geschiedenis van de stad inclusief de goud- en zilverindustrie die als 'hoofdbestaansmiddel van het tegenwoordige Schoonhoven' wordt aangeduid. De schrijver blijkt bijzonder goed geïnformeerd over de geschiedenis van Schoonhoven, haar gebouwen en historische figuren. En let wel, dit is minstens 20 jaar (!) voor het verschijnen van de bekende historische stukken van de hand

van stadsarchivaris Gerhard Lugard jr. zoals ‘Het slot te Schoonhoven’ (1930), ‘Het Stadhuis’ (1932), ‘In vier kwartier door Schoonhovens revier’ (1938) en ‘Schoonhoven’s filigrain’ (1968). Cornelis Vreedenburgh was op een of andere manier al snel zeer goed op de hoogte geraakt van het stadje waar hij pas sinds 1908 woonde. En geschreven met romantiserende tekst: C.V. hield blijkbaar van de Zilverstad aan de Lek.

Afb. 4 Foto omstreeks 1917 gemaakt door Cornelis Vreedenburgh van F.A. Hoogendijk (geb. 1879) aan het ciseleren. Leraar 'zilvermeden, metaaldrijven en boetseren' aan de Nijverheids Teekenschool, de voorloper van de huidige Vakschool Schoonhoven. Daarnaast was Hoogendijk tevens zelfstandig werkmeester, zilversmid.

Collectie Waardenburg.

Zijn jonge jaren: lawn tennis, schrijven en fotograferen

Cornelis Vreedenburgh jr. werd in 1885 in 's-Gravzande als enige zoon geboren⁷ in een gezin met 6 kinderen. Zowel zijn oudste als zijn jongste zusje overleden 10 dagen na de geboorte⁸. Moeder Jannetje Lokker uit Goedereede stierf op 48-jarige leeftijd, toen Cornelis 7 jaar oud was⁹. Vader Cornelis, 'verver' van beroep¹⁰, hertrouwde ruim een jaar later met de 14 jaar jongere Anna Maria Walstra¹¹.

Op de HBS in Schiedam maakte Cornelis in 1901 als 16-jarige jongen kennis met het uit Engeland overgewaaid 'Lawn Tennis', maar de vonk sloeg niet direct over. Het postuur van Vreedenburgh -klein, tenger- paste beter bij het voetbal; hij was volgens zijn vriend D. Nieman een veelscorende midvoor.¹²

Als Cornelis 's avonds thuis in 's-Gravzande zijn huiswerk zat te maken, ontving zijn vader als wethouder vaak mensen. Nieman: 'Plannen werden besproken, beslissingen genomen. Een paar dagen later, in het plaatselijke blaadje, verscheen het nieuws. Vader stom verwonderd, hoe zoo'n krant aan het nieuws kwam. Niemand begreep er iets van, alleen, C.V.-tje rinkelde stiekum met de verdiende dubbeltjes in zijn zak.'¹³

⁷ Historisch archief Westland, aktenummer 187, 28 okt. 1885, 's-Gravzande.

⁸ Idem, akte 96, 11 okt. 1878, 's-Gravzande en akte 31, 29 april 1887, 's-Gravzande.

⁹ Idem, akte 107, 29 dec. 1892, 's-Gravzande.

¹⁰ Burgerlijke Stand 's-Gravzande 1877, 6^e blad no. 10

¹¹ Idem, akte 2, 24 jan. 1894, 's-Gravzande.

¹² Interview D. Nieman '45 jaar tennis en journalistiek', *Lawn Tennis* 26 (1947) no. 2, 18-19.

¹³ idem., idem.

Afb. 5 Het ontsmetten van een pand in Rotterdam door de ontsmettingsdienst in verband met vlektyfus.
Foto C. Vreedenburgh jr. Buiten 13 januari 1915.

Het schrijven zat Cornelis in het bloed en hij werd snel een gewaardeerd medewerker van allerlei nieuwe en moderne geïllustreerde bladen als *'Op de Hoogte'*, *'Eigen Haard'*, *'Panorama'*, *'Buiten'* en de *'Wereldkroniek'*. Vreedenburgh had een brede belangstelling, werkte zich vlug in en schreef veel over onderwerpen als *'Visch als volksvoedsel'*, *'s Rijks munt'*, *'Pandjeshuizen'* en de *'Bestrijding van vlektyphus'*.¹⁴

Schoonhovense onderwerpen waren onder andere *'De bedreigde kerk en toren'*,¹⁵ over de voorgenomen afbraak van de Bartholomeuskerk, *'Een afscheid'*,¹⁶ over de komst van het spoor en de laatste dagen van de postkoets. Ook op zijn eigenlijke werkterrein publiceerde hij *'Een eigenaardige antiek-industrie'*¹⁷ en *'Een edelmetaalcentrum in ons polderland'*.¹⁸ Als verwoed en kundig amateur-fotograaf leverde hij steeds zijn bijdragen met foto's. Zelf zei hij daarover in een interview *'Gek waren de bladen daarop. Je moet weten dat er nog geen fotobureaux bestonden'* (afb. 6).¹⁹

¹⁴ *'Vlektyphus'*, *Buiten* 9 (1915, 13 januari).

¹⁵ *Buiten* 5 (1911) 392-394; ill.

¹⁶ *Buiten* 9 (1915, 23 januari) 46-48; ill.

¹⁷ *Eigen Haard* 22 (1911, 3 juni) 348-351; ill.

¹⁸ *Ons Nederland*, Officieel orgaan van de Algemene Ned. Ver. voor Vreemdelingenverkeer 3 (1931), nr. 4.

Speciaal Gouda-nummer i.v.m. ANVV-congres in Gouda, met ook een bijdrage van Herman A. Schreuder sr. uit Schoonhoven, over handel en industrie in Gouda en omstreken.

¹⁹ Interview D. Nieman '45 jaar tennis en journalistiek', *Lawn Tennis* 26 (1947) no. 2, 18-19.

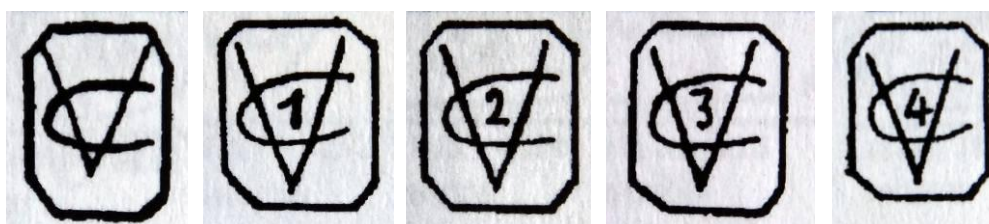
Afb. 6 Foto gepubliceerd in Buiten, 1915. 'Een afscheid. De postwagen Gouda – Schoonhoven op weg'.

*Foto 1914
C. Vreedenburgh jr.*

Naar de Waarborg van goud- en zilver

Na de H.B.S. in Schiedam,²⁰ volgde Vreedenburgh de opleiding tot essayeur bij 's Rijks Munt. Deze vakopleiding werd in Utrecht afgesloten met een examen van een week; van 18 tot 25 september 1905 over de theoretische kennis en de praktische kunde van het toetsen van het gehalte van edele metalen.²¹ Op 4 april 1906 werd hij -20 jaar oud- benoemd als Commies-stempelaar bij de Waarborg te Rotterdam. Grappig detail daarbij is dat hij examen deed samen met Schoonhovenaar B. van Baaren, die daarna in de zilverstad in dezelfde functie werd benoemd.

Het gezin Vreedenburgh verhuisde naar het nu Haagse Loosduinen, maar toen junior in Schoonhoven werd benoemd, werd de reisafstand te groot en zocht hij in 1908 -net meerderjarig- kamers in zijn nieuwe woonplaats Schoonhoven. Rijksambtenaren bij de Waarborg werden met regelmaat naar een ander kantoor overgeplaatst, om zo een te innige band met de goud- en zilversmeden te voorkomen. Vreedenburgh verhuisde daardoor voortdurend tussen Schoonhoven en Rotterdam. In 1908 werd hij Commies van de Waarborg te Schoonhoven.²² In 1920 volgde zijn benoeming tot Essayeur aldaar (afb. 7). In 1927 werd hij bevorderd tot Controleur in Schoonhoven. Vier jaar later ging hij in dezelfde functie in Rotterdam aan de slag, tot aan zijn eervol ontslag in 1947 (zie Bijlage 1, Loopbaan).²³

*Afb. 7 De vijf essayeurstekens die Cornelis Vreedenburgh gebruikte tijdens zijn ambtsperiode als Essayeur op het Waarborgkantoor Schoonhoven, 1920-1927. De nummers corresponderen met de aangetroffen gehalten (met dank aan J. Luijt).
Uit: WaarborgHolland, Nederlandse Verantwoordelijkheidstekens vóór 1953 (Gouda 2003).*

²⁰ *Verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen in het Koninkrijk der Nederlanden over 1905, [Bijlage] 26.*

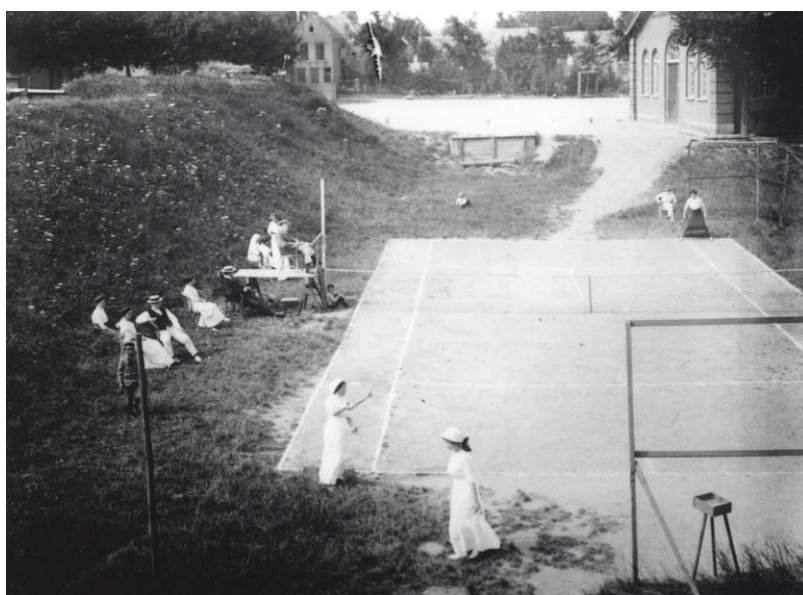
²¹ *Algemeen Handelsblad*, vrijdag 6 oktober 1905, 1^e blad, p.2

²² *Weekblad voor de administratie der directe belastingen, in- en uitgaande rechten en accijnzen*, 37 (22 feb1908) nr. 1860.

²³ *Weekblad der belastingen*, 76 (22 mrt 1947), nr. 3831.

Liefde voor, en in Schoonhoven

Cornelis Vreedenburgh vatte spoedig liefde op voor het oude vestingstadje aan de Lek zoals al bleek in het eerste artikel in 'Op de Hoogte'. Hij was historisch geïnteresseerd en beschreef in 1912 de geschiedenis van de stad in de eerste, geïllustreerde gids van Schoonhoven.²⁴ Ook vond hij in Schoonhoven zijn vrouw, Margaretha Greup, met wie hij eveneens in 1912 in het huwelijk trad.²⁵ Het stel kreeg een dochter en een zoon. Deze laatste werd naar goed (familie-) gebruik vernoemd: Cornelis. Via zijn vrouw Margaretha, oudste dochter van koopman en fabrikant Dirk Hendrik Greup,²⁶ kwam Vreedenburgh weer in

Boven, afb. 8 De dames-gymnastiekvereniging 'Adolf Spies' bij de Steenen Beer. De lijnen van de eerste tennisbaan van Schoonhoven zijn rechts zichtbaar. Derde vrouw van rechts Margaretha Greup, uiterst rechts haar zusje Jeanne. Foto Johan Ravesteyn, ca. 1910. Onder, afb. 10 Dames wedstrijd op het Bastion-terrein. De serverende dame is waarschijnlijk Margaretha Greup. Foto genomen bij de Steenen Beer, C. Vreedenburgh jr., ca. 1915.

aanraking met tennis.

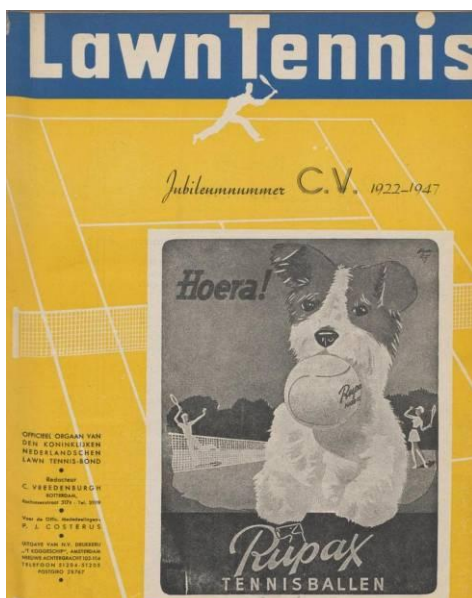
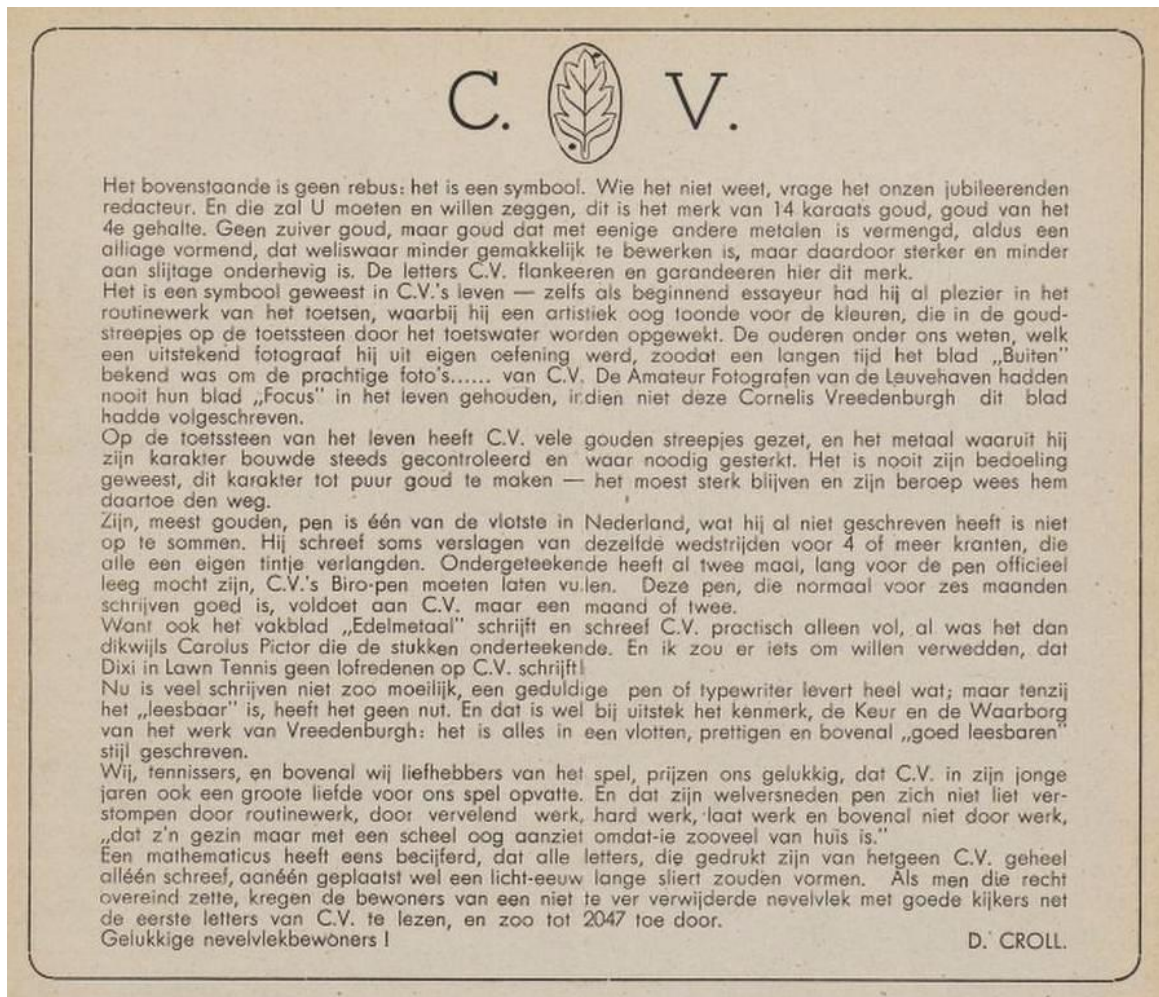
Alhoewel later door diverse personen werd beweerd dat hij er weinig van bakte, kon Vreedenburgh zich een jaar later wel tot kampioen van Schoonhoven laten kronen. In Rotterdam richtte hij de tennisvereniging SIDO op,²⁷ waarvan hij jarenlang voorzitter was en waar hij dubbelde met zijn jeugdvriend Loos. Het was echter door zijn drukke werkzaamheden en zijn andere tijdrovende hobby's als schrijven en fotograferen dat Vreedenburgh de competitie vaarwel zei en het racket verruilde voor de camera en de pen (afb. 9).

²⁴ C. Vreedenburgh jr., *Geïllustreerde Gids voor Schoonhoven, voorafgegaan door een geschiedenis van Schoonhoven* (Schoonhoven 1912).

²⁵ Gouda, Streekarchief Midden-Holland (SAMH), Burgerlijke Stand Schoonhoven Huwelijksakte 28 mei 1912, archiefnummer 1064, inventarisnummer 23 aktenummer 16.

²⁶ SAMH, Bevolkingsregisters, 1850-1860 Wijk A, archiefnummer 1012, Archief van de gemeente Schoonhoven, 1813-1942, inventarisnummer 1883, blad 244

²⁷ Interview D. Nieman '45 jaar tennis en journalistiek', *Lawn Tennis* 26 (1947) no. 2, 18-19.

Afb. 9 Lawn Tennis, Jubileumnummer (1947) met een ode aan C.V. (Zie kader)

C.V. als reizend propagandist

Vreedenburgh schreef over de sportprestaties van zijn club in de *'Sportkroniek'*. De kwaliteit van zijn stukjes viel op en spoedig schreef hij ook over tennis voor de *NRC* voor Chef Sport Hans Meerum Terwogt.²⁸ In 1918 was de *'Sportkroniek'* het officiële blad van de Bond geworden. Vreedenburgh reisde voor zijn 'tennisliefde' naar de grote buitenlandse toernooien en Davis-Cup-wedstrijden. Hij stond in 1922 aan de wieg van het blad *'Lawn Tennis'*, dat daarna grotendeels door hem werd volgeschreven. Het zegt genoeg dat hij in 1947 vanwege zijn zilveren jubileum als redacteur, werd vereerd met een totaal aan zijn persoon gewijd jubileumnummer (afb. 9).²⁹

Al die jaren reisde Vreedenburgh ook onvermoeibaar door eigen land om, als secretaris en dragend lid van de Centrale Propaganda Commissie, lezingen te houden aan de hand van fimbeelden en lantaarnplaatjes.

²⁸ Meerum Terwogt, Albert Hendrik Magdalus (Hans), 1883 – 1960, internationaal voetbalscheidsrechter en sportjournalist. Bron: Wikipedia

²⁹ Jubileumnummer C.V. 1922 - 1947, *Lawn Tennis*, 26 (16 mei 1947) nr. 2.

Volgens de krantenverslagen waren de avonden doorgaans zeer druk bezocht. C.V. was een vlot en geestig causeur en hield zijn voordrachten uit het hoofd. ‘In de hoofdstad van ons land, in 1942, op de eerste Zondag dat de trams niet meer mochten rijden, waren bijna 300 toehoorders. Enkele dagen daarna hield hij een voordracht voor 600 toehoorders plus nog zoveel belangstellenden buiten, dat de politie ordemaatregelen moest gaan nemen! En als gevolg daarvan een derde avond met circa 1000 aanwezigen! Hoeveel leken heeft C.V. tot het tennisspel gebracht? Hoeveel beginners zijn tot spelverbetering aangespoord, en hoeveel ver-gevorderden hebben de waarde van systematische oefening en training leren inzien?’, aldus Jhr. H.A.C. van Riemsdijk.³⁰

Afb. 10 Het boekje 'Tennis voor beginners en leeken' verscheen in 1924 en was zeer succesvol, het werd -verbeterd- negen maal herdrukt en tot in de jaren 1960 uitgegeven.

C. Vreedenburg, Tennis voor beginners en leeken (Amsterdam 1924).

Rode draad: aansporing tot verbetering

Het aansporen tot verbetering loopt als een rode draad door het leven van Vreedenburg. Zo schreef hij op het gebied van tennis en fotografie vele malen herdrukte standaardwerken.³¹ In Rotterdam hield hij talloze lezingen en cursussen fotografie in het clublokaal van de Rotterdamsche Amateur Fotografen Vereeniging aan de Leuvehaven. Ook was hij in de jaren tien en twintig hoofdredacteur van de tijdschriften 'De Camera' en 'Focus' en organiseerde hij fotowedstrijden voor amateurs. In mei 1920 riep hij op tot zo'n wedstrijd die als thema had 'het verdwijnend Rotterdam'.

Door het dempen van de Coolsingel en de grote doorbraken door de oude stad zoals de aanleg van de Meent en de daarbij gepaard gaande sloopdrift, zag Vreedenburg Rotterdam in rap

³⁰ Jhr. H.A.C. van Riemsdijk, *Lawn Tennis* (1949) 37, 38. Jubileumnummer, uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de KNLTB.

³¹ C. Vreedenburg jr., *Tennis voor beginners en leeken* (Amsterdam 1924); idem. *Succes in de Fotografie* (Bloemendaal 1922).

tempo veranderen. Hij was bezorgd dat het oude Rotterdam niet goed genoeg vastgelegd was voor het nageslacht. Daarom riep hij de inzenders van de fotowedstrijd op hun beelden te schenken aan het Gemeentearchief. Door de jaren heen schonk hij zelf ook geregeld beelden aan het archief. Veel van de Rotterdamse foto's ontving het Gemeentearchief later in 1986 van Vreedenburgh's kinderen. Anno 2021 omvat de collectie daar 241 foto's.³²

Ook in het Streekarchief Midden-Holland in Gouda en in het Nationaal Archief in Den Haag zijn veel afbeeldingen te vinden, die gemaakt zijn door Vreedenburgh zoals de foto van de achterzijde van de huizen aan de Voorhaven waarbij de loop van het water naar de Oude Singel nog niet gedempt is (afb. 11).

Afb. 11 De achterkant van de huizen aan de Voorhaven staat nog in het water. Het huis 'Gapenburg' rechts en links korenmolen 'De Hoop', die werd afgebroken in 1918.
Foto C. Vreedenburgh jr., ca. 1915

In Schoonhoven fotografeerde Vreedenburgh ook voor illustratie van zijn artikelen in tijdschriften. In het boven aangehaalde artikel 'Schoonhoven', in het decembernummer 1911 van *Op de Hoogte*, dat begint met de kennismaking met Schoonhoven, staan dan ook afbeeldingen van zijn hand.³³ Naast een beschrijving in vogelvlucht van de geschiedenis van Schoonhoven, beschrijft Vreedenburgh de misstanden in de zilverindustrie en het gebrek aan organisatie bij de zilversmeden, waardoor zij een speelbal van de grossiers in de grote steden zijn. Maar Vreedenburgh zou Vreedenburgh niet zijn, als hij niet ook mogelijkheden tot verbetering zag in de vorm van de Vakschool. In 1911 schreef Vreedenburgh dan ook het volgende in *Op de Hoogte*:

³² www.Stadsarchief.Rotterdam.nl, Beeldbank, zoekterm 'Vreedenburgh' (ger. 27 nov 2021).

³³ C. Vreedenburgh jr., 'Schoonhoven, *Op de Hoogte*, december (1911) 729-736.

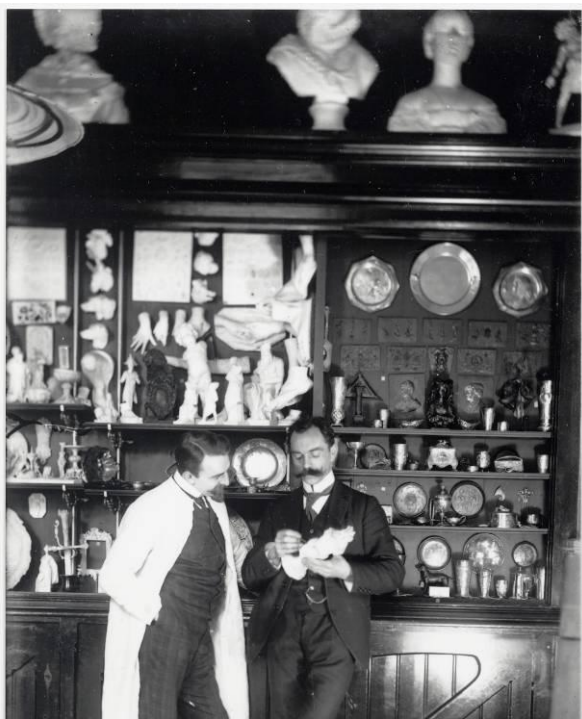
‘Want er is een Vakschool (particuliere instelling der “Nijverheidsvereniging”), die onder de kundige leiding van de heer Tepe als Directeur, cursussen heeft voor teekenen, ontwerpen, boetseeren, drijven, ciseleeren enz. In Amsterdam, en zelfs in Brussel, werden de resultaten van dat vakonderwijs met goud bekroond.’

Afb. 12

De Teekenschool aan de Schoolstraat (nu Jan Kortlandstraat), met overzicht in het lokaal ‘Zilversmeden’ met rechts smeltoven.

Foto C. Vreedenburgh jr., ca. 1917.

Afb. 13 De Teekenschool aan de Schoolstraat. De leraren F.A. Hoogendijk (links) en directeur F.A. Tepe zijn in een geanimeerd gesprek over een model. Tepe en Vreedenburgh waren bevriend en trokken vaak samen op.

Foto C. Vreedenburgh jr., ca. 1917.

C.V. Voorzitter van de Nijverheidsvereniging voor Goud- en Zilversmeden in Schoonhoven

Op 17 augustus 1937 was het een eeuw geleden dat in Schoonhoven het kantoor van de Waarborg werd ingesteld. Dit heugelijke feit werd in september van 1937 gevierd, in combinatie met de 75^e verjaardag van de Nijverheidsvereniging. Vreedenburgh, dan Controleur in Rotterdam, gaf een historisch overzicht van beide instellingen. Zelf werd hij daarbij ook in de zonnetje gezet door de heer W. Hooijkaas, voorzitter van de Nijverheidsvereniging:

‘Dat de Nijverheidsvereniging zich de laatste jaren meer heeft kunnen laten gelden en zich meer heeft kunnen ontplooiën dan vroeger, is het gevolg van het feit, dat de heer Vreedenburgh zich voor onze goud- en zilvernijverheid interesseerde. Hij was hier als jong ambtenaar, als essayeur en als controleur van den Waarborg en hij heeft

hier ook zijn vrouw gevonden (vroolijkheid). Hij was -en is nog- een zeer goed, hoewel vaak streng ambtenaar, doch aan den anderen kant heeft hij al zijn krachten gegeven aan de Nijverheid en dat wel zonder dat hij daarbij eenig eigen belang had en zonder dat hij er ooit eenige vergoeding voor wilde accepteren, omdat hij vrij en onafhankelijk wilde blijven.’³⁴

Hoezeer de onkreukbaarheid van Vreedenburgh door de leden van de Nijverheidsvereniging werd gewaardeerd, bleek een paar jaar later. Voorzitter Willem Hooijkaas trok zich om gezondheidsredenen terug en de leden kozen in april 1940 Vreedenburgh tot hun nieuwe voorzitter.³⁵ Strikt genomen was er geen sprake van belangenverstrengeling; Vreedenburgh was toen immers de baas van het Rotterdamse waarborgkantoor en had -officieel- geen banden meer met de Schoonhovense industrie.

Het ligt voor de hand dat de verkiezing van Vreedenburgh aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog een noodsprong was want de Schoonhovense Courant berichtte al op 18 november van hetzelfde jaar 1940 over een vergadering van de Nijverheidsvereniging, maar nu onder voorzitterschap van de zilverfabrikant G.J. van den Bergh.³⁶

Afb. 14 C. Vreedenburgh werd in 1962 Koninklijk onderscheiden.

Het echtpaar Vreedenburgh-Greup kreeg een feestelijk diner aangeboden door de Nijverheidsvereniging in Restaurant Belvédère.

Speechend, voorzitter Coos Voorsluis, naast hem het echtpaar Vreedenburgh-Greup. Verder de heer en mevrouw Kok-De Hoop (procuratiehouder Niekerk), en Nol Meijer. Voorgrond links Gerrit Hooijkaas en mw Hooijkaas-Lennarz. Nog juist zichtbaar burgemeester Aten.

Met pensioen: eer en onderscheiding

Toen Vreedenburgh na een dienstverband van 40 jaar bij de Waarborg in 1947 met pensioen ging, had hij eindelijk meer tijd voor tennis. Hij deed voor de radio verslag van Wimbledon en maakte hierbij handig gebruik van zijn bekendheid om ook regelmatig causerieën over sieraden en zilver te houden.³⁷ Begin 1959 besloot Vreedenburgh te stoppen als redacteur van zijn geliefde *Lawn Tennis*. In de krant heette het:

³⁴ ‘Het feest van Goud en Zilver’, *Schoonhovense Courant* (17 september 1937).

³⁵ *Schoonhovense Courant* (15 april 1940) 3.

³⁶ *Schoonhovense Courant* (18 nov 1940).

³⁷ Hilversum 2, 13 december 1951, 11.45 – 12.00, ‘Tussen Sinterklaas en Kerstmis, een en ander over sieraden en zilver’, door C. Vreedenburgh, hoofdredacteur *Edelmetaal*; Hilversum 2, 21 oktober 1958, 16:00 – 16:15, ‘Uw sieraad en uw zilver’, een causerie door C. Vreedenburgh.

‘Zijn vermogen door te dringen tot de achtergronden, zijn prestaties en zijn durf, desnoods dwars tegen de raad van relaties, bestuursleden en vrienden in, maakte hem tot de deskundige bij uitnemendheid. Inderdaad, in woord en geschrift heeft hij de tenniswereld wel doen schudden, maar hij hield vast, en..... had in bijna alle gevallen gelijk!’³⁸

Afb. 15 Albrecht Beijlinggracht 30 (derde huis van links). Hier woonde Cornelis Vreedenburgh en zijn gezin vanaf omstreeks 1921 tot 15 juli 1931.

Bron: Schoonhoven Bev. Admin., Gezinskaarten 1910-1934.
Collectie Cock van Holten.

In 1962 werd Vreedenburgh door de vereniging van Engelse tennisjournalisten tot erelid benoemd. Hij was de oudste werkende journalist en de enige publicist die van 1919 af (op 1946 na) verslag deed van Wimbledon.³⁹ Ook in 1962 werd op het stadhuis te Schoonhoven op 27 september het eeuwfeest van de Nijverheidsvereniging gevierd, wederom gecombineerd met het 125-jarig bestaan van het kantoor van de Waarborg. Vreedenburgh was eregast: hij werd Koninklijk onderscheiden, Ridder in de Orde van Oranje Nassau, en kreeg samen met zijn vrouw Maragretha Greup een feestelijk diner in Belvédère aangeboden (afb. 14).⁴⁰

Ruim 25 jaar eerder schreef de vroegere chef van de sportredactie van de *NRC* en zijn latere vriend Hans Meerum Terwogt onder het pseudoniem ‘Tartuffe’, in een schertsende column: ‘Toen weer molens tot Gouda toe. We reden door Schoonhoven langs het ‘Vreedenburgh-huis’. Mooie steen in den gevel. Hier werkte C. Vreedenburgh, kampioen tennis-journalist en recordhouder regel-schrijver’ (afb. 15).⁴¹

³⁸ *Provinciale Drentsche en Asser Courant* (22 januari 1959) 5.

³⁹ *Algemeen Dagblad* (7 juli 1962) 23.

⁴⁰ R. Kappers, ‘Gekeurd vleesch van het gouden kalf’ voor goed gezelschap’, *Het Leven in Schoonhoven*, 2 (2011) 44-45.

⁴¹ *Sport in Beeld/De Revue der Sporten*, 29 (1936) no. 42, (18 mei 1936) 15.

De nalatenschap van C.V.

De eer van een gevelsteen aan de Albrecht Beijlinggracht nr. 30 is Vreedenburgh nooit ten deel gevallen. Wel heeft de *Federatie Goud en Zilver* postuum een Vreedenburgh-prijsvraag uitgeschreven voor het ontwerpen en vervaardigen van een gouden broche, ter ere van zijn jarenlange eindredacteurschap van het federatieblad *Edelmetaal*. Ook in de tenniswereld werd jaarlijks een prijs uitgereikt, de C.V.-schaal, voor talent dat zich verdienstelijk maakte op organisatorisch vlak.⁴² Ook vernoemde de Gemeente Schoonhoven het plantsoen naast de Vakschool naar C. Vreedenburgh die zoveel voor de school en de zilverstad betekend heeft (afb. 16 en Bijlage 2).

Afb. 16 Links, Opname in het C.Vreedenburghplantsoen, op de achtergrond de Vakschool Schoonhoven in 2013 (Foto RKa). Rechts kort na de aanleg omstreeks 1975 (onbekende fotograaf).

Cornelis Vreedenburgh jr. overleed op 17 november 1963 op 78-jarige leeftijd te Rotterdam.⁴³ Hij werd in stilte gecremeerd op de begraafplaats Westerveld in Driehuis, één van de oudste particuliere begraafplaatsen in ons land. Op dat terrein bevindt zich tevens een crematorium, het eerste van Nederland. Het zal niemand verbazen dat Vreedenburgh bijna 50 jaar eerder al een artikel over dit crematorium schreef.⁴⁴ Mét eigen foto's.

De nalatenschap van Vreedenburgh bestaat bijna 60 jaar na zijn dood naast de beide genoemde prijzen, uit de talloze artikelen en de honderden foto's, een florierende Vakschool, een actief 'koninklijk' Gilde St Eloy (de rechtsopvolger van de Nijverheidsvereniging) maar bovenal uit een levendige en landelijk bekende 'Zilverstad'. Hiervoor heeft Cornelis Vreedenburgh zich altijd belangeloos ingezet door heel Nederland. Hopelijk zal ook het fraai opgeknapte C.Vreedenburghplantsoen in 2022 daarom zijn naam met meer bekendheid en waardering dragen.

⁴² *Algemeen Dagblad* (28 maart 1964) 7; *Leidse Courant* (18 aug 1971) 9.

⁴³ Stadsarchief Rotterdam, Burgerlijke Stand, Overlijdensakten, Aktenummer 1963.16, pagina VI-005.

⁴⁴ C. Vreedenburgh jr., 'De Natuur', *De Hollandsche revue* 19 (15 feb 1914); idem, 'Lijkverbranding en het eerste Nederlandsche crematorium', *De Hollandsche revue* 19 (22 mrt 1914).

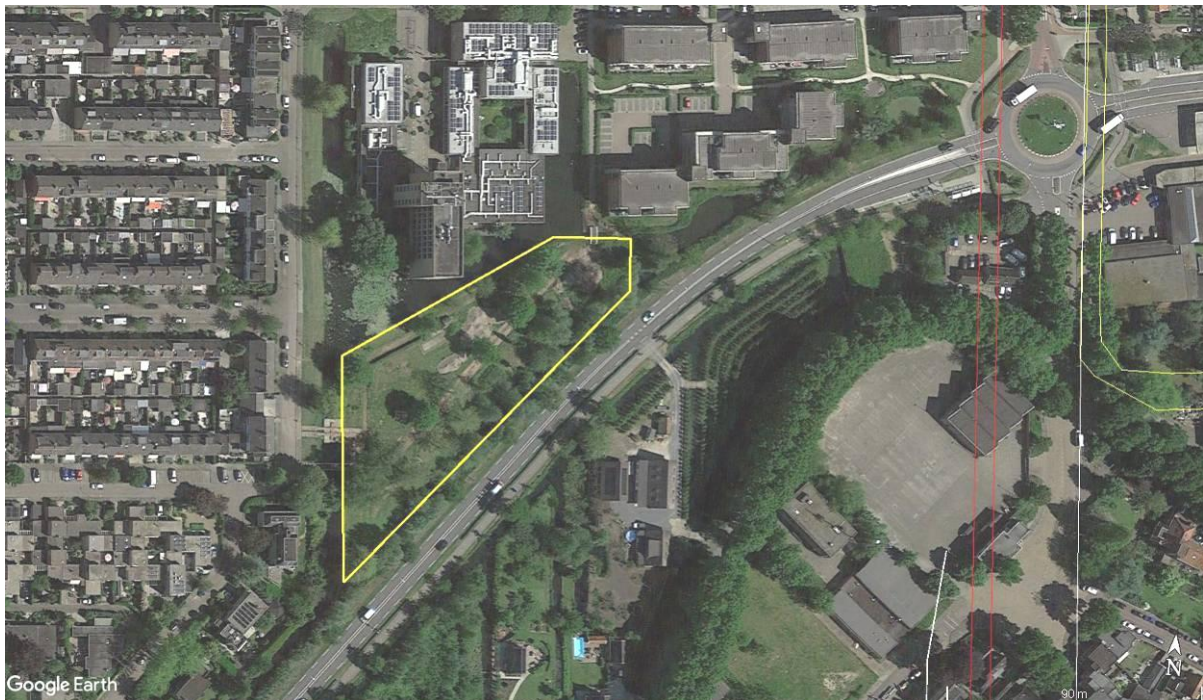
Bijlage 1

De loopbaan bij de Waarborg van C. Vreedenburgh jr. in jaartallen.

6 oktober 1905	examen essayeur in Utrecht
1 april 1906	aide-essayeur te Rotterdam
1 december 1907	commies te Rotterdam
1 februari 1908	commies te Schoonhoven
1 juli 1909	commies te Rotterdam
14 februari 1919	adjunct controleur te Rotterdam
1 oktober 1920	essayeur te Schoonhoven
1 april 1927	controleur te Schoonhoven
20 april 1931	controleur te Rotterdam
1 april 1947	eervol ontslag (op dat moment controleur te Rotterdam)

Bijlage 2

De situering van het C.Vreedenburghplantsoen tussen de Vakschool en de C.G.Roosweg. Google Earth-opname, juni 2021.

De Trouwbelofte. Een historische roman in Schoonhoven omstreeks 1770

Rene Kappers

Een historische roman die zich afspeelt in Schoonhoven is uitzonderlijk. Het wordt nog meer bijzonder als de roman zich afspeelt in een huis dat daar nog altijd staat en waarvan de indeling nog grotendeels hetzelfde is als omstreeks 1770. En zeer bijzonder is het als een roman zich vrijwel volledig baseert op de waar gebeurde lokale feiten in de loop van de 18de eeuw. Tot slot is het voor de zilverstad bijzonder; omdat *De Trouwbelofte* de opmaat beschrijft voor de zeer succesvolle goud- en zilversmidsdynastie in het Schoonhoven van de 19de eeuw: de zilversmidsfamilie van Gerrit Lazonder (met een ‘z’). In de Zilver Histograaf 2022, aflevering 1, leest u daar meer over.

In de roman zijn naast de genoemde bijzondere aspecten de inkleuring, de omstandigheden, de karakters en de gevoelens van de hoofdpersonen de vrucht van het brein van de schrijfster, Marion Kleuters. Marion kan dat met verve doen omdat zij de huidige bewoonster is van het grote witte huis aan Haven 17, in 2021 ook bekend als het huis Godevaert. Een huis dat binnen nog altijd de geest ademt van de lang vervlogen tijden en de bewoners van toen.

Kleuters liet zich inspireren door de ware gebeurtenissen die zich in het huis afspeelden tussen de hoofdpersonen, Gerrit Lasonder (met een ‘s’) en Anna Mankor. Om zich in te leven raadpleegde Marion de literatuur die voorhanden was en de brongegevens die lokale Schoonhovense historici haar aanleverden.

Zelf deed ze archiefonderzoek daar waar de genoemde bronnen naar haar zin tekort schoten. Tot in het Haagse Hof van Holland toe. Zo ontstond ‘het waar gebeurde verhaal’ dat de subtitel van de roman belooft.

In *De Trouwbelofte* bloeit een sprookjesachtige romance op tussen de rijke wijnkoper Gerrit Lasonder en de huisnaaister van eenvoudige komaf Anna Mankor. Als apotheose is daar de trouwbelofte die Gerrit aan zijn geliefde doet. Het huwelijksrecht, zowel als de praktijk, staat geliefden daarna toe om met elkaar het bed te delen. De eer van de vrouw wordt dan niet meer geschonden; een trouwbelofte verzekert eer en goede naam. Geen wonder dat de huishoudster van Lasonder snel de opdracht van de heer des huizes uitvoert en het bed voor beide geliefden opmaakt. Dat dit haar tot een belangrijke getuige vormt voor het gerecht, zal later blijken.

Twee zaken maken dat het sprookje anders loopt. De familie Lasonder blijkt fel tegen het voorgenomen huwelijk. ‘Ver beneden onze stand’, dat vindt met name de schoonzuster van Lasonder. Kleuters laat haar tierend tot leven komen in haar roman. En de andere zaak is de ontstane zwangerschap van Anna Mankor. Ook dit weet Marion Kleuters met gevoel onder woorden te brengen. De zwangerschap, de bevalling en de strijd om haar eer en de alimentatie voor haar kind.

De gevolgen van genoemde twee zaken maken het laatste deel van de roman spannend. Gaat het goed komen voor Anna Mankor, de bedrogen bruid? En wat wordt er van haar zoon Gerrit die in mei 1770 geboren wordt?

Voor Schoonhovenaren een ‘must’ om te lezen. Niet eerder wandelde een lezer van een roman zo door het Schoonhoven van de 18de eeuw. Veel is nog altijd aanwezig en herkenbaar: de huizen aan de Haven, in de Lopikerstraat, de Grote kerk, het stadhuis en noem maar op. Je voelt je thuis. Van veel verdwenen plekken en situaties weet Kleuters een mooi beeld te schetsen, de herberg de Eenhoorn, de Oud Katholieke kerk, de situatie op de wallen en het vertier op de kermis van 1755. Lezen dus, *De Trouwbelofte* van Marion Kleuters.

De Galerij der Meesters.

Van der Hoff, Beerendsen, van Willenswaard, Benschop, Koudstaal, Pelt

Ferry Mol

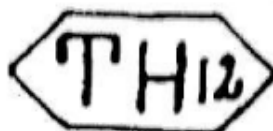
- **Pieter Tieleman van der Hoff**
- geb. Gorinchem 1842 – ovl. Schoonhoven 1899
- Goudsmid
- Als knecht werkzaam geweest bij N.J.C. van Geelen; had nadien zijn eigen onderneming aan de Haven 8 en 10.
- Specialisme: klein goudwerk
- Voerde vanaf 1866 t/m 1899 het meesterteken:

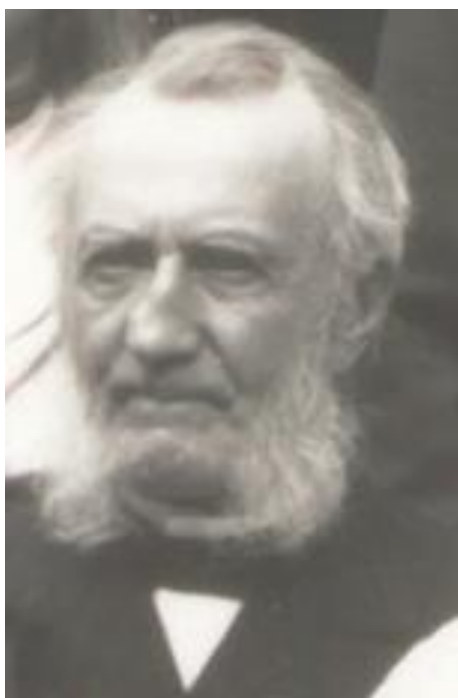
- Bijz.: Na zijn overlijden zette zijn vrouw, Hermina Geertruida Berendsen, de Fa. P.T. van der Hoff voort

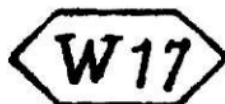
- **Hermina Geertruida Beerendsen**
- geb. 's-Heerenberg 1845- ovl. Schoonhoven 1899
- Nam na het overlijden van haar man Pieter Tieleman. van der Hoff de leiding over van de Fa. P.T. van der Hoff.
- Voerde van 1900 t/m 1913 het meesterteken:

- Na haar overlijden in 1913 nam haar jongste zoon G.J.A. van der Hoff de leiding over.

- **Corstiaan van Willenswaard CLzn**
- geb. Schoonhoven 1831 – ovl. Schoonhoven 1919
- Zilver- en goudsmid en handelsreiziger
- Specialisme: gouden werken, manden en klein zilver draadwerk
- Voerde van 1868 t/m 1894 het meesterteken

- Bijz.: volgens het stamboek van de Waarborg in 'zijn beginjaren' diverse malen bekeurd, onder andere voor het verhandelen van ongemerkte waren. In zijn tijd uitgegroeid tot één van dé notabelen van Schoonhoven, getuige de vele functies die hij bekleedde. Ondermeer was hij gemeenteraadslid, regent van het Gereformeerd Weeshuis, kerkvoogd Hervormde Gemeente, secretaris van de Nijverheidsvereniging, en lid van de plaatselijke Kamer van Koophandel.

- **Willem Benschop**
- Geb. Schoonhoven 1925 – ovl. Frankfurt am Main 1944 (tijdens Arbeitseinsatz gedurende de Tweede Wereldoorlog)
- Zilversmid
- Werkzaam geweest bij S. Gaillard aan de Voorhaven

- **Cornelis Koudstaal**
- Geb. Bergambacht 1887 - ovl. Schoonhoven 1972
- Goudsmid
- Woonde aan de Provenierstraat 1
- Werkzaam geweest voor Pelt (welke Pelt is niet bekend -info van nabestaanden) en voor Fa. P.T. van der Hoff

- **Adrianus Pelt Bzn**
- Geb. Schoonhoven 1880 - ovl. Schoonhoven 1954
- Zilversmid, werkmeester
- Woonde en werkte aan de Havenstraatse Wal 13a, later Havenstraat 58
- Voerde vanaf 1906 t/m 1951 deze meestertekens:

Loyaliteit loont ! Een bijzondere pensioenvoorziening voor 50 jaar trouwe dienst

Ferry Mol

Dat loyaliteit aan de werkgever aan het begin van de 20^e eeuw soms ruimhartig werd beloond, bewijst wel het volgende opmerkelijke verhaal. Wie de Schoonhovensche Courant van 4 maart 1919 leest, komt het volgende bericht tegen:

Barthelomeus Pelt, geboren 17 mei 1858 in Schoonhoven, werd gefêteerd op 7 maart 1919 voor 50 jaar trouwe dienst binnen het bedrijf van de familie Van der Hoff. Gert van der Hoff, fabrikant in gouden en zilveren werken, zette hiermee zijn trouwe werknemer in het zonnetje.

Bart Pelt aan het werk bij Van der Hoff in goud en zilver

Op 7 maart 1869 was Bart Pelt, op 10 jarige leeftijd, begonnen in de werkplaatsen (Oude Haven 8 en 10) van goudsmid Pieter Tieleman van der Hoff. Toen Hermina Geertruida Berendsen als opvolgende weduwe van Pieter Tieleman van der Hoff in 1900 de zaak voortzette, bleef Bart de firma trouw. En ook toen zoon Gert in 1913 zijn moeder opvolgde.¹ Getuige de jubileum teksten in 1919 werd Bart Pelt's toewijding door de familie zeer gewaardeerd. De Schoonhovensche Courant maakte op 7 maart 1919 het volgende verslag:

† Heden mocht de heer B. Pelt alhier zijn 50-jarigen dienst herdenken bij de firma Van der Hoff.
 Reeds vroeg in den morgen gaven vrienden en bekenden blijk van hunne belangstelling in dit zeldzame feest door de toezending van een keurige collectie bloemgeschenken, die zooveel luister bijzet aan een dag als deze. De jubilaris ontving van de firma, bij wie hij een halve eeuw werkzaam was, een gouden medaille, waarop aan de eene zijde gegraveerd „Arbeid adelt“ en welke aan de keerzijde vermeldde: Firma Van der Hoff aan B. Pelt, jubileum 7 Maart 1869—1919.
 Tevens ontving de heer Pelt een geschenk in couvert hem door het zoontje van den patroon overhandigd. Het personeel der firma liet zich mede niet onbetuigd, door den jubilaris eveneens een cadeau in couvert aan te bieden.
 Even na 12 uur maakte een commissie uit de Nijverheidsvereeniging alhier haar opwachting.

De heer Van de Waal, secretaris der ver- eeniging, sprak den jubilaris toe. Spreker zeide jaloeersch te zijn op een patroon, die bogen kan op het feit een gezet vijftig jaren in dienst te hebben, vooral in een tijd, welke zich kenmerkt door zooveel geschillen tusschen werkgever en werknemer. Hij wenschte den jubilaris toe, dat deze nog vele jaren moge terugzien op de halve eeuw van trouwe en eerlijke plichtsbetrachting. Als herinnering bood hij namens de Nijverheidsvereeniging den heer Pelt een keurig bewerkt diploma aan, bevat in lijst, een geschenk, waarop niet alleen de jubilaris, maar zijn kinderen en kleinkinderen trotsch zullen zijn.
 Bij het bezoek van den patroon en familie en het personeel, werd gezongen psalm 118 vers 1: „Leet ieder 's Heeren goedheid loven“.

¹ F. Mol, 'Van der Hoff, 1783-1920. Vier generaties goud- en zilversmeden in Schoonhoven', *Zilver Histograaf Schoonhoven* 1 (2021 nr. 2) 26-36, ald. 31, 32.

Op 11 maart 1919 volgden in de Schoonhovensche Courant dankbetuigingen van de jubilaris aan zijn werkgever en collega's:

Een pensioenplan *avant la lettre*

Nog opmerkelijker was dat in het jaar vóór het jubileum de volgende onderhandse akte werd opgesteld en getekend:²

Schoonhoven, 24 juni 1918

Ik koop het huis waar B. Pelt in woont met het doel een pensioenfonds te vormen en geef dit huis in exploitatie aan het echtpaar B. Pelt, die mij rekening doen van het gehouden beheer per drie maanden.

Ik verlang hiervoor vergoeding van rente, belasting en assurantie tot een bedrag van Hfl 2,90 per week.

De verdere opbrengst wordt gebezigd in de eerste plaats tot onderhouden van het pand Het overblijvende wordt reserve en moet belegd worden in de spaarkas der Boaz Bank ten name van B. Pelt en echtgenoot en waarbij bepaald wordt dat een machtiging van mij noodig is tot terugbetaling en bij overlijden van Pelt of zijn echtgenoot, ik er over beschikken kan.

De huren worden bepaald op tenminste:

Bovenwoning: Hfl 2,50 per week

Benedenwoning: Hfl 2,00 per week

Achterwoning: Hfl 40,00 per jaar

Waterleiding komt voor rekening van de huurders.

Bij ziekte behoeft geen reserve te worden gemaakt.

Bij invaliditeit komen alle voordelen voor B. Pelt en behoeft ook geen vergoeding voor enz te worden betaald

Invaliditeit wordt gerekend in te gaan na drie maanden ziek zijn.

Veranderingen aan de woningen worden niet gemaakt.

Bij overlijden (of andere bijzondere dingen) van één van de partijen wordt alles nader overwogen.

Bovenstaande met instemming kennis van genomen

Getekend: B. Pelt

E. Pelt-Hoogenstraaten

G.J.A. van der Hoff

² Verzameling ego-documenten Familie van der Hoff (Collectie F. Mol).

Samengevat komt de overeenkomst hierop neer dat patroon Gert van der Hoff het pand kocht waar zijn werknemer Pelt woonde. Pelt mocht er blijven wonen voor Fl. 2,90 per week. Daarbij moest Pelt het pand onderverhuren aan anderen voor bepaalde huurprijzen. En hij moest het pand ook onderhouden uit de opbrengst van de verhuur. Het batig saldo werd op een bankrekening ten name van Pelt en zijn vrouw gestort. Te zijner tijd zou Van der Hoff hieruit (pensioen-)geld laten betalen aan Pelt. Als Pelt of zijn vrouw zou komen te overlijden zal Van der Hoff weer over het hele saldo kunnen beschikken.

Het gezin Pelt woonde, op het moment dat deze overeenkomst werd opgesteld, aan de Albert Beijlinggracht Wijk B - 469a (later hernummerd naar nr. 14, het vijfde huis van links op onderstaande foto, afb. 1)³. Kennelijk was dit dus het pand waarvoor de overeenkomst werd opgesteld tussen Van der Hoff en Pelt.

Afb. 1 Albrecht Beijlinggracht, ter hoogte van de Albrecht Beijlingstraat gezien naar het noorden. Eerste pand links is het huidige huisnummer 6.

Uitgave J. de Gruijter, circa 1920.

Collectie Van Holten, Stichting Behoud Cultureel Erfgoed Schoonhoven.

Wat verder nog wel opvalt, is dat ondanks de tegenstellingen tussen de Hervormde en Gereformeerde Kerk in die tijd, de Gereformeerde Pelt en de Hervormde Van der Hoff's naar het zich laat aanzien in goede harmonie samenwerkten.

De patroon Gert van der Hoff, overleed op 18 januari 1920 te Schoonhoven, 34 jaar oud. Zijn weduwe en kinderen verhuizen elf jaar later in september 1931 naar Oegstgeest.⁴

³ Omnummerlijst van huisnummers Gemeente Schoonhoven ca. 1910– J. Wolterson (HOP, Bibliotheek Schoonhoven).

⁴ Mol, 'Van der Hoff, 1783-1920', 26-36.

Barthelomeus Pelt met pensioen

Bart Pelt diende op 15 april 1924, tijdens de vergadering van het ziekenfonds van de Nijverheidsvereniging ‘Tot Hulp in Lijden’, het verzoek in om gepensioneerd te worden. Dit werd met algemene stemmen toegestaan, ingaande 1 Mei 1924.⁵ Pelt zou op 17 mei dat jaar de leeftijd van 66 jaar bereiken.

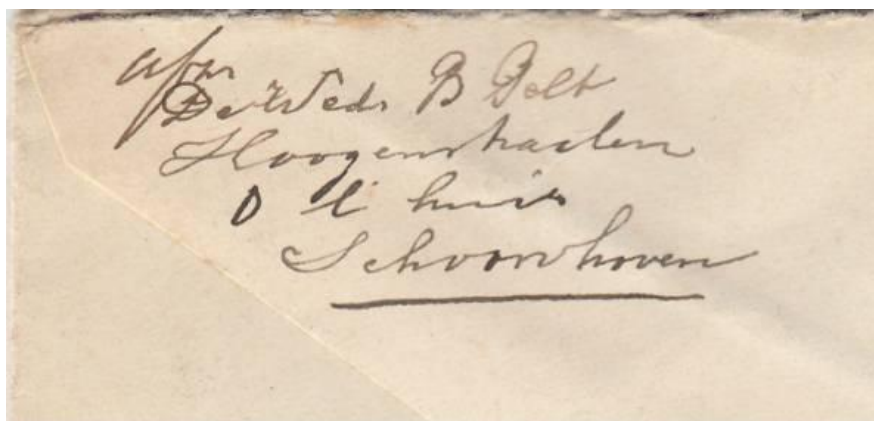

Afb. 2 Foto uit 1933 van Barthelomeus Pelt op 75-jarige leeftijd.

Foto collectie nabestaanden.

Zijn laatste jaren sleet Bart en zijn vrouw Elisabeth Hoogenstraaten op het adres Tol 3b. Hij overleed op 24 december 1935 te Schoonhoven op 77-jarige leeftijd (afb. 2). Hij had ruim 11 jaar van zijn pensioen genoten, na maar liefst 55 jaar en bijna 2 maanden als edelsmid gewerkt te hebben bij de familie Van der Hoff.

Ook na het overlijden van Pelt, bleef er contact tussen de beide weduwen, getuige een envelop, gedateerd 1937,⁶ die is teruggevonden in een collectie ego-documenten van de familie Van der Hoff, met als afzender ‘De wed(uwe) B. Pelt-Hoogenstraaten, Oude Liedenhuys, Schoonhoven’ (afb. 3).

Afb. 3 Achterzijde van een brief-enveloppe gestuurd door de Weduwe Pelt aan de Weduwe Van der Hoff, gedateerd 1937 (datum frankering onleesbaar)

Collectie F. Mol

⁵ Notulenboek ‘Tot Hulp in Lijden’ (Collectie Edelambachtshuijs Schoonhoven).

⁶ Verzameling ego-documenten Familie Van der Hoff (Collectie F. Mol).

Nieuwe Zilvermerken

Zilveren Lodereindoosje, Schoonhoven, en jaarletter een G. Welk jaar?

Peter van Oel

Gegevens: Zilveren lodereindoosje.

Afmetingen: hoogte 3 cm, diam. bodem 2,5 cm, gewicht 16 gram.

Beschrijving: klein formaat, cilinder vorm, bolle deksel met een scharnier aan de buitenkant van het doosje ondersteund door een driehoekig klampje. Getorste kabelrand aan het deksel en aan de bodem. Op het deksel in stampwerk een afbeelding van Cupido of Amor (afb. 1).

Particuliere collectie.

Merken onderkant bodem: stadsteken Schoonhoven in schild met ronde voet, jaarletter G met schreven in rond schild (afb. 1 onder).

Vraag: welk jaar representeert de 'G' met schreven in cirkel op het lodereindoosje (afb. 2)?

Afb. 1 Zilveren lodereindoosje: klein formaat, cilinder vorm, bolle deksel met een scharnier aan de buitenkant van het doosje ondersteund door een driehoekig klampje. Getorste kabelrand aan het deksel en aan de bodem. Op het deksel in stampwerk een afbeelding van Cupido of Amor. Middenonder, de onderzijde van de bodem; detail links stadsteken in schild met ronde voet; detail rechts jaarletter G met schreven in rond schild. Meesterteken, een onbekend voorwerp in rechthoek. Inscriptie 'TVD'.

Foto's: Peter van Oel

De afbeelding

Afbeelding in stampwerk. Cupido als naakt mollig jongetje met vleugeltjes en een pijl-en-boog en pijlenkoker. Hij schiet, volgens de mythe, magische pijlen in harten van mensen. Cupido is in bezit van twee soorten pijlen. De ene is om mensen verliefd te maken; een mooie scherpe pijl met een gouden punt. De andere is om mensen te laten haten; een pijl met een stompe punt en een loden schacht.

Overwegingen

Gelet op de stijl van het lodereindoosje en op de afbeeldingen en beschrijvingen in *Nederlands Klein Zilver en schepwerk* van B.W.G. Wittewaall (2; Abcoude 1994) pagina 70-73 Groep A, 'De eerste lodereindoosjes, ca. 1690-1740', kunnen we dit lodereindoosje daaronder scharen.¹ Zie de afbeeldingen aldaar 154, 155, 156 en 157.

De jaarletterreeks voor Schoonhoven 1731 tot 1750 geeft een aantal bekende letters in ronde schilden (B, L, M, S, T). Deze letters hebben -voor zover valt te zien- schreven. Van de reeks 1709 tot en met 1730 is één letter bekend (P), waarschijnlijk in een de lettervorm volgend contour.²

Bij de stadstekens van Schoonhovens zijn van de jaren 1724, 1732, 1741, 1742, 1748 en 1749 afbeeldingen bekend met een ronde schildvoet. Oudere Schoonhovense stadstekens van de 18de eeuw zijn niet gedocumenteerd.³

Conclusie

Gelet op de overeenkomsten van de vormen van de bekende schilden van zowel de jaarletters als van de stadstekens mag geconcludeerd worden dat de jaarletter 'G met schreven in rond schild' op het lodereindoosje (afb. 2) staat voor 1736, welke jaarletter niet eerder werd afgebeeld.

Het 'stadsteken in schild met ronde voet' op het lodereindoosje (afb. 2) geldt daarmee eveneens voor 1737 welk teken ook niet eerder werd afgebeeld.

Afb. 2 Links, Schoonhoven, jaarletter G, 1736 (v.Oel 2021).
Rechts, Schoonhoven, stadsteken 1736 (v.Oel 2021).

¹ B.W.G. Wittewaall, *Nederlands klein zilver en schepwerk, 1650-1880* (2; Abcoude 1994) 70-82, ald. 70-73; idem, *Nederlands klein zilver* (Amsterdam 1987) 64, Groep B (ca. 1700-1740) type 2, Kleine ronde doosjes.

² S.A.C. Begeer, I. Hak, L. Linhart-Ducloux, *Zilversmeden van de stad Schoonhoven, 1600-1900* (Schoonhoven 1981) 158.

³ idem, idem, 165.

De Galerij der Meesters. Pluut en Van der Ree

Dirk den Hartog, Rene Kappers

*Afb. 1 Werkplaatsopname bij Frank Pluut aan de Oude Singel 94
(Bron: Waarborg Visitatie Register 1914-1919, Coll. Van Dongen nr. 469).
V.l.n.r. Frank Pluut, onbekend, Dirk van der Ree, onbekend.
Foto onbekende fotograaf, omstreeks 1905.
Collectie Dirk den Hartog.*

- **Dirk van der Ree**, zoon van Pieter van der Ree en Geertruida de Kogel
- Geb. Schoonhoven 15 feb 1875, overl. Schoonhoven 2 jan 1952
- Zilversmid
- Werkzaam geweest bij Frank Pluut; daarna bij Zilverfabriek Gebr. Huisman. Werkte ook enige tijd zelfstandig als bruneerder
- Bijz.: grootvader van de auteur Dirk den Hartog
- Meesterteken: geen
- **Frank Pluut**, zoon van Arie Pluut en Neeltje Kooiman
- Geb. Schoonhoven 16 mrt 1857, overl. Schoonhoven 18 juni 1929
- Zilversmid, werkmeester
- Werkte in Schoonhoven 2 sep 1896 tot 13 juli 1915
(Waarborg Stamboek CvD 465, 466-467, 468, nrs. 415 en 76)
- Bijz.: zijn zaak werd op 13 juli 1915 voortgezet door zijn neefje (oomzegger) Arie Pluut (Stbk.nr. 276), geb. 28 mei 1888, overl. 1966, z.v. Jan Pluut en Maartje Jong
- Meesterteken: van 1896 tot 1915

De ware gedaante van de Jacobakraag, de 15de eeuwse schutterskraag van Schoonhoven

Rene Kappers *

Twee gestolen schakels bepalen al 150 jaar het gezicht van de Jacobakraag van Schoonhoven uit de 15de eeuw.¹ Bij tentoonstellingen (bijlage 1) werd sinds 1872 geen rekening gehouden met dit gegeven: de kraag werd steeds ‘plat’ afgebeeld (afb. 2) en qua vorm ook zo als authentiek beschreven.² De ware gedaante werd recent door digitale techniek onthuld, inclusief de vuurvergulding. De Jacobakraag kan nu worden afgebeeld zoals deze er oorspronkelijk heeft uitgezien (afb. 1). Bij deze ware gedaante geeft dit artikel een beschrijvend perspectief van de fysieke gegevens die tijdens het onderzoek zijn vastgesteld.³ Dit artikel is het tweede in een reeks over het onderzoek aan de Jacobakraag.⁴

* Met dank aan Janjaap Luijt (Utrecht) voor het redigeren van dit artikel.

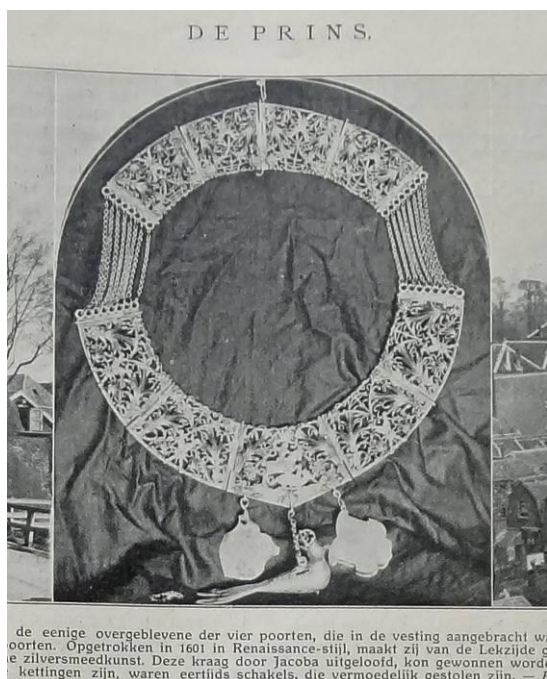
¹ J.A. de Bruyn, ‘De edelsmeedkunst te Schoonhoven’, *Elsevier Maandschrift*, 41 (1931), 313-322, ald. 314; G.J. Lugard, *Beschrijving van het stadhuis van Schoonhoven* (Schoonhoven 1932) 11 (dank aan J. Luijt).

² M. Carasso-Kok, J. Levy van Halm (redactie), *Catalogus Schutters in Holland. Kracht en zenuwen van de stad*, (Zwolle/Haarlem 1988) 187.

³ R. van Straten, *Inleiding in de iconografie* (5; Bussum 2002) (p. vi, p. 12 e.v., ‘pré-iconografische beschrijving’).

⁴ R. Kappers, ‘Keurtekens op goud en zilver. De vroegste voorschriften voor ‘Hollandse’ goud- en zilversmeden in Muntordonnanties onderzocht, 1355-1503’ in: B. van Benthem, P. Biesboer (red.) *De Stavelij Jaarboek* (Lochem 2018) 10-31. Zie voor deze ook *De Schatkamer* van de Zilver Histograaf Schoonhoven.

Afb. 1 Schutterskraag alias 'Jacobakraag' te Schoonhoven op een presentatiekussen. Gestippelde lijn: het deel van de kraag dat achter het gebruikte presentatiekussen schuilgaat. Meester met de Jachthoorn, zilver (vuur-) verguld, tweede helft 15de eeuw, gekeurd Gouda stadswapen gekroond, jaarletter l (Karolingische minuskel) in schild met ronde voet, meesterteken Jachthoorn in omgaand aansluitend contour. Zeven trembleerstekken (inclusief vogel) op verschillende onderdelen. Diam. buiten: 375 mm, binnen: 240 mm.; hoogten schakels 60 / 70 mm. Gewicht van het geheel 975 g. Drie aanhangsels. Koningsvogel, rooms-koninklijk gekroond, (lxbxh) 113 x 24 x 52 mm; identiek gekeurd als de kraag. Eén trembleersteek op de staart. Twee verschillend gecontourneerde wapenschildjes, zilver deels (vuur-)verguld, gedateerd op de achterzijde. Rechts 1539, gemonogrammeerd VV ineen, vergezeld van een (T-vormig) hand- of huiskerk, mogelijk meestersteken; Links 1560, gemonogrammeerd AD met onder een mogelijk meestersteken, een bol of graap op drie puntige poten. Geen keurtekens. Afmetingen schildjes rechts circa 44 x 44 mm en links 44 x 51 mm. Voor de wapenbeschrijvingen zie in dit artikel. Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven, collectie nr. 40303 (kraag) en 40303.01 (vogel). Bruikleen Gemeente Krimpenerwaard, voorheen Gemeente Schoonhoven. Foto RKa. Bewerking Rob Glastra Fotografie.

Afb. 2 'Jacobakraag', zo genoemd en afgebeeld in (C. Vreedenburgh jr.), 'Oud Schoonhoven', De Prins der geïllustreerde bladen (1 juli 1911) 68, 69 (uitg. N.J. Boon, Amsterdam). Vroegste thans bekende afbeelding van de Jacobakraag.

Met dezelfde foto en toenaam in C. Vreedenburgh jr., 'Schoonhoven', Op de Hoogte, Geïllustreerd Maandschrift, 12 (1 december 1911) 729-736, ald. 733 (uitg. te Haarlem).

Ten opzichte van de huidige configuratie zijn de schildjes op de foto, van plaats verwisseld.

Foto: Cornelis Vreedenburgh jr., 1911 (toeschrijving dank aan Gerard Waardenburg, Schoonhoven).

Kragen en ketens: oorsprong, vorm en constructie

Bij ketens -alias ketting-⁵ zijn de schakels door zichzelf of met oogjes aan elkaar verbonden. Ze zijn flexibel en bewegelijk zoals de waarschijnlijk Haagse Sint-Hubertusketen (afb.7). Een kraag daarentegen is afgeleid van de ringkraag van het middeleeuwse harnas. De schakels zijn door scharnieren met elkaar verbonden; daardoor is een kraag star en stijf.⁶ Een voorbeeld van deze oorsprong is de ringkraag van het harnas van (waarschijnlijk) Pankraz von Freyberg uit circa 1500 (afb. 4).⁷

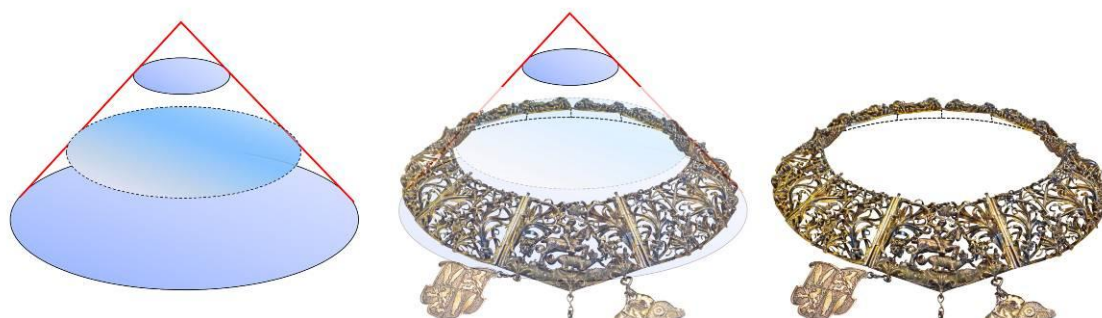
⁵ Van Dale, Utrecht 2005, lemma 'keten'.

⁶ Carasso-Kok, Van Halm, *Schutters*, 219, cat.nr. 37; idem, 302, cat.nr. 117; J-P. van Rijen, C. Vanweesenbeeck, catalogus Museum Markiezenhof *Zilver in en rond Bergen op Zoom*, (Bergen op Zoom 2017) 93, 94.

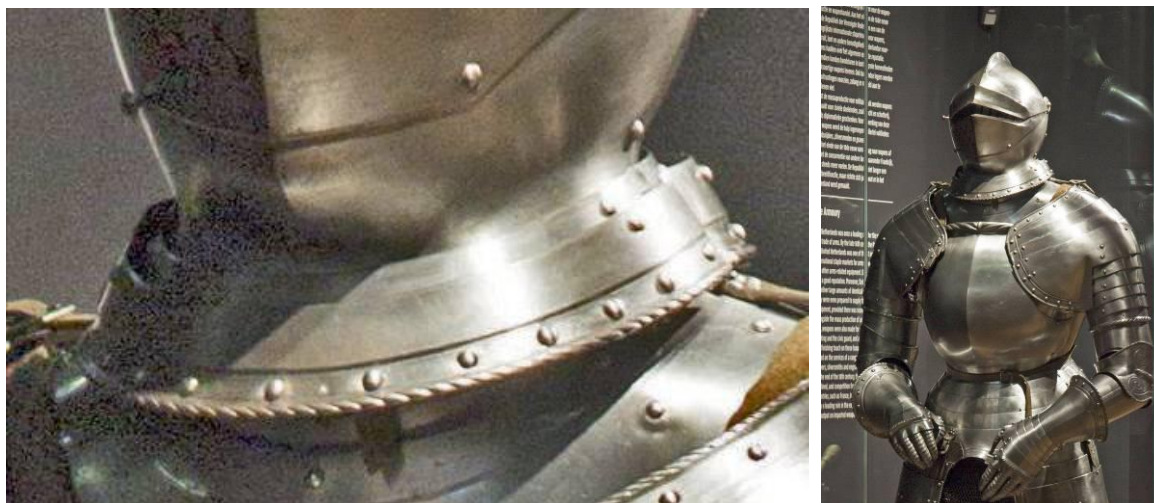
⁷ Harnas van Pankraz von Freyberg ? (sic), anoniem, ca. 1500-ca. 1550, Wenen. Rijkmuseum Amsterdam, obj.nr. NG-NM-11098, ringkraag obj.nr. NG-NM-11098-7, <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.374656 ger. 10 okt 2021>; bezocht 20 aug 2021.

Ringkragen, en daardoor schutterskragen, zijn in beginsel qua vorm een afgeknotte kegel (afb. 3). De buitencirkel van de kraag ligt in een lager vlak dan de binnencirkel. In gesloten toestand is een kraag dan drie-dimensionaal en kan niet plat liggen. Om zo te liggen moet de kraag worden geopend; zie ter illustratie de geopend afgebeelde kraag uit Gorkum (afb. 5, midden).⁸ De kraag van Zevenbergen (afb. 5, rechts) ligt ook niet plat.

De Schoonhovense Jacobakraag moet gelet op de repeterende (zich herhalende) schakelmaten (tabel 1), oorspronkelijk ook drie-dimensionaal vormgegeven zijn vanuit een geknotte kegel. Gesloten kon hij niet plat liggen. Bij kragen die wel plat kunnen liggen vallen de binnencirkel en de buitencirkel in hetzelfde vlak; ze hebben daar hetzelfde middelpunt. De schakels zijn qua afmetingen dan dienovereenkomstig vorm gegeven zoals bij de Amsterdamse ‘platte’ kragen van het Sint-Sabastiaansgilde en het Sint-Jorisgilde. In de kraag van de Kloveniers ontbreken thans twee schakels zodat het daar niet precies valt in te zien (afb. 6).⁹

Afb. 3 Afgeknotte kegel, de ontwerpbasis van ‘kragen’, gestileerde weergave van drie fasen in het ontwerp. (Dank Rogier ‘Roax’ de Groot)

Afb. 4 Links: ringkraag, onderdeel van het harnas van ridder Pankraz von Freyberg ?(sic).
Rechts: harnas van ridder Pankraz von Freyberg ?(sic), vervaardigd in Wenen circa 1500-1550.
Foto Rijksmuseum Amsterdam, obj.nr. NG-NM-11098 en 11098-7. Kraag-detail Photoshop RKA.

⁸ R.F. van Dijk, catalogus tentoonstelling Museum ‘Dit is Bethlehem’ *Gorcums zilver* (Gorinchem 1992) 30, 31, 62, afb.4. De voorstelling ‘Sint-Joris en de draak’ staat hier bij elkaar op (de uiterste) twee schakels. Thans is in de Wallace Collection, te Londen de volgorde van de schakels veranderd. Sint Joris en de draak zijn gescheiden: <https://wallacelive.wallacecollection.org:443/eMP/eMuseumPlus?service=ExternalInterface&module=collection&objectId=64753&viewType=detailView> ((ger. 21 en 28 juli 2021).

⁹ Bij analyse bleek dat op basis van symmetrie één ‘lange schakel’ ontbreekt en één schakel met een vogeltje. De kraag is zeer waarschijnlijk ooit a-symmetrisch weer in elkaar gezet, vermoedelijk ter restauratie van de vorm.

Twee gestolen schakels

Op 25 december 1864 stal de gemeentebode van Schoonhoven twee schakels uit de kraag. Hij verkocht ze de volgende dag in Gorkum voor fl. 3,30 aan een onbekende.¹⁰ Deze diefstal is de reden van een aanzienlijke reconstructieve reparatie die moet zijn uitgevoerd tussen de ontdekking van de diefstal op 9 januari 1865 en 27 juli 1872, de opening van de tentoonstelling in *Arti Legi* te Gouda. De reparateur is tot heden niet gevonden. Bij deze reparatie werden de schakels door twee sets kettinkjes verbonden en kwam de huidige gemankeerde vorm van de kraag tot stand. Tot 25 december 1864 bestond deze zilveren schutterskraag dus nog uit elf schakels. De vroegst bekende afbeelding van de Jacobakraag dateert uit 1911 en telt negen schakels (afb. 2).¹¹

In 1912 werd nog een voorstel ingediend en onder applaus door de raad aangenomen voor herstel van de Jacobakraag door de Schoonhovense Zilverfabriek Gerrit Regtdoorzee Greup.¹² Zover bekend en te zien, is dit voornemen niet uitgevoerd. Dit aanbod is zeer waarschijnlijk niet doorgestaan, omdat de firma Gerrit Regtdoorzee Greup de onderneming in 1915 beëindigde.

Afb. 5 Drie voorbeelden van schutterskragen: v.l.n.r. Roosendaal, Schutterij Roosendaal, donor Prins Philips Willem van Oranje, heer van Roosendaal. Meesterteken: toren, Antwerpen 'C' (1613-1614). Foto Rijksmuseum Amsterdam, Inv.nr. BK-NM-4240; Gorkum, gezamenlijke schuttersgilden (?), geen merken, donor het stadsbestuur in 1577, Wallace Collection, London. Foto uit: Van Dijk, Gorcums Zilver; Zevenbergen, Sint-Jorisgilde, ca. 1520-1541, donor Cornelis de Glymes, heer van Bergen op Zoom, heer van Zevenbergen, Rijksmuseum Amsterdam, Inv. Nr. BK-2014-29-1, 2. Foto RKa 5 aug 2015.

Afb. 6 Drie Amsterdamse schutterskragen: v.l.n.r. Sint-Sebastiaansgilde, begin 16de eeuw, geen merken. Foto uit: Citroen, e.a. Meesterwerken, 1984; Sint-Joris of Voetboogschutters ca. 1550, geen merken. Foto uit: Vreeken, Dekker, Amsterdamse keuren, 2003, nr.6); Kloveniers, ca. 1500-ca. 1524, geen merken. Foto: Rijksmuseum Amsterdam, obj.nr. BK-AM-10.

¹⁰ Gouda, Streek Archief Midden Holland (SAMH), ac. 1028, Collectie van Willenswaard, CW-2/13, Proces verbaal 9 januari 1865; G.J. Lugard jr., *Beschrijving van het stadhuis van Schoonhoven* (Schoonhoven 1932) 11.

¹¹ NN. (zeer waarschijnlijk C. Vreedenburgh jr.) 'Oud-Schoonhoven', *De Prins der geillustreerde bladen* (5 aug 1911) 68, 69.

¹² *Schoonhovense Courant*, juli 1912, Stadsnieuws; SAMH, ac 1013, Gemeentearchief Schoonhoven (hierna Nieuw Archief Schoonhoven, NAS) inv.nr. 30, notulen Raad 26 juli 1912; NAS inv.nr. 86, notulen B&W 1912.

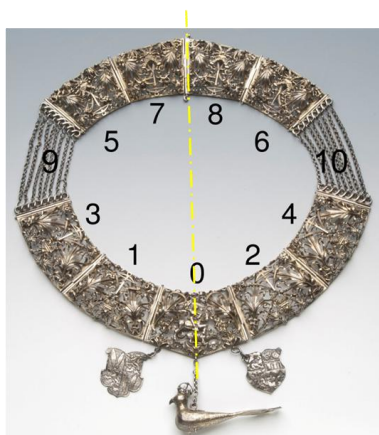

Afb. 7 Voorbeeld van een schuttersketen. 's-Gravenhage (?) St. Hubertusgilde, ca. 1542, geen merken.

Foto: Rijksmuseum Amsterdam, obj.nr. BK-NM-8843.

Afmetingen en vorm

De schakels zijn genummerd en individueel onderzocht. De gevonden afmetingen staan in tabel 1. Hieruit blijkt vormovereenkomst en standaardisatie van de schakels. Ook is er een symmetrie in het ontwerp van de kraag, links/rechts over de getekende hartlijn (afb. 8). Bij de standaardisatie van de schakels is naast de hoofdschakel (nr. 0), sprake van een groep 'borstschakels' (nrs. 1 t/m 4) en een groep 'rugschakels' (nrs. 5 t/m 8), sinds de reconstructie gescheiden door de sets kettinkjes. De twee verdwenen schakels kunnen tot beide groepen hebben behoord. De afmetingen van de verdwenen schakels zijn daarom 72/102 x 60 mm, dan wel 62/90 x 60 mm geweest. Per saldo circa 2 cm variatie in de omtrek. In beide varianten voldoet de geknotte kegelvorm als ware gedaante van de Jacobakraag in afbeelding 1.

Afb. 8 Genummerde schakels: hoofdschakel nr. 0; nevenschakels: even nummers rechts, oneven nummers links.

schakel nr.	breedte (pen tot pen)		hoogte (over het scharnier)	
	centrumzijde	buitenzijde	links	rechts
0	70	114	60	60
1, 2, 3, 4	72	102	60	60
5, 6	62	89	60	60
7	62	90	60	70
8	62	90	70	60

0 middenhoogte 70 mm

Tabel 1. Jacobakraag. Afmetingen van de verschillende schakels. Maten in mm.

De ‘wirwar’ ontrafeld: een uniform ontwerp

De ‘wirwar van gotische ornamenten’ blijkt minder warrig dan gedacht.¹³ Bij nader inzien zijn alle nevenschakels op uniforme wijze ontworpen.

Er is een gelijkbenig trapeziumvormig hoofdframe met licht parallel gebogen basis- en topzijde. Het hoofdframe is gemaakt van geprofileerd en getordeerd draad. Uit de onderhoeken komen twee diagonale s-vormige, geknotte en ontbladerde bloemstelen. Ze eindigen met een bloem aan de voorzijde (afb. 9, 10). Schakels 7 en 8 zijn ongelijkbenige trapezia. Mogelijk is hier hop verbeeld.¹⁴

De open ruimten tussen de bloemstelen worden links en rechts volledig opgevuld met twee sets krullend bladwerk met spiraalranken. Dat is de voor die tijd zo kenmerkende horrorvacuïstijl: de angst voor de open ruimte.¹⁵ Op grond van deze gotische stijlkenmerken is de datering van de kraag bij tentoonstellingen en literatuur uitgekomen op ‘tweede helft vijftiende eeuw’ (bijlage 1, Tentoonstellingen). Nauwkeuriger dateringen die in catalogi en literatuur vermeld worden zijn ongegrond gebleken.

Een set bladwerk bestaat uit een groot en een klein blad. Het blad loopt uit in een spiraalvormig gekrulde rank. Het bladwerk is vervolgens links en rechts spiegelbeeldig; het komt steeds van dezelfde mallen of patronen maar wordt voor de gespiegelde set omgekeerd gebruikt en gebogen. De nerven zijn hoekig en zijn opgesoldeerd aan de gebruikte voorzijde; de spiraalranken lopen vrij uit. Het krullend bladwerk kon niet gedetermineerd worden.

Afb. 9 Schakel nr. 2, krullend bladwerk in kleine en grote variant (gele cirkels,) rechts beiden uitgelicht m.b.v. Photoshop. In de linkeronderhoek een mythische figuur; in de rechter een rennende hond.

Foto Rob Glastra nr. 03117-18, 2003; bew. RKa.

Op ‘de wirwar’ van bladwerk en bloemstelen: schuinkruis en voetboog

Op de bloemstelen van elke nevenschakel zijn in het midden telkens boven elkaar een voetboog en een knoestig schuinkruis met vuurslag gesoldeerd. De ontspannen voetboog wijst naar het centrum van de kraag en heeft geen bijzondere kenmerken.

¹³ Carasso-Kok, Van Halm, *Schutters*, p. 187 ‘... tussen de wirwar van gotische ornamenten...’.

¹⁴ In een volgend artikel wordt hier nader op ingegaan. Met dank aan dr. Kees Planqué, bioloog.

¹⁵ J.H. Bertels, *Het ornament in de Edelsmeedkunst* (Amsterdam 1956) 30-34, afb.6. Met dank aan Gemke Jager; W. Koonings, B.W. Buenk, *Smeedkunst en sieraad. Historie en heden* (3; Lelystad 1985) 43-49, afb. 133, 53-60.

Er wordt in de catalogi en literatuur over de kraag steeds gewezen naar het Sint-Joris- of Voetbooggilde in Schoonhoven aan wie de kraag zou hebben toebehoord. Deze verwijzingen stelen op de voetbogen en de afbeelding van Sint-Joris op de hoofdschakel.¹⁶ Echter, enig kenmerk omtrent Schoonhoven op de kraag ontbreekt, zoals bijvoorbeeld wel bij de kragen van Roosendaal en Zevenbergen (afb. 5); een *provenance* ontbreekt ook. Er is geen aparte studie naar de schutters van Schoonhoven, noch het schuttersgilde of naar een Sint-Joris altaar.

Afb. 10 Schakel nr. 2, s-vormige, geknotte en ontbladerde diagonale bloemstelen met hun bloemen. Op de kruising een voetboog; daaronder op de stelen een knoestig schuinkruis beladen met een vuurslag met vlammenbundel van zeven vlammen. Hoogte x breedte voetboog 53 x 44 mm; idem schuinkruis 51 x 44 mm.

Foto Rob Glastra nr. 03117-18, 2003; bew. RKa.

De schuinkruizen, hier op de bloemstelen en de framebasis, gelden als emblemen van het Bourgondische huis. Het is onderzoekers eerder opgevallen dat de Hollandse en Zeeuwse schuttersgilden in de 15de eeuw begonnen zijn de emblemen en wapens van deze landsheren in hun schuttersketens te verwerken.¹⁷ Analoog aan de emblemen en wapens op de schutterskragen van Zevenbergen en Roosendaal (afb. 5) die naar hun donerende heren verwijzen, en de wapens op de Goudse miskelk -als voorbeeld van een vorstelijke schenking voor schutters-¹⁸ kan dit symbool naar de ‘donor’ van de Jacobakraag verwijzen. Heraldisch nauwkeuriger is het een knoestige schuinkruis beladen met een vuurslag met vlammenbundel

¹⁶ A. Krekel-Aalberse, ‘Koningsketen van het Sint-Joris of Voetbooggilde in Schoonhoven’, *Cachet* 24 (2003) 6,7; L.E. van den Bergh-Hoogterp, ‘Der schutters schat. Het zilver bezit van de schutterijen in de Noordelijke Nederlanden’ in: Carasso-Kok, Van Halm, *Schutters*, 150.

¹⁷ Van den Bergh, idem, 150, 187.

¹⁸ idem, idem, Goudse kelk 141, Roosendaal 302, 303, cat. no. 117; Van Rijen, Vanweesenbeeck, *Bergen op Zoom*, kraag Zevenbergen 93, 94.

van zeven vlammen. De vuurslag bestaat uit een vuurijzer en een bonkige vuursteen. Een volgend artikel zet het onderzoek hiernaar, de analyse en het gevonden resultaat, uiteen. Zowel in de hoeken van elke nevenschakel als (vrijwel steeds) naast de voetbogen, bevinden zich mythische figuren, vogels en dieren (afb. 9). Annelies Krekel maakte er als eerste melding van in 2003.¹⁹ Het zijn er in totaal 27, waarvan elf mythische figuren, elf dieren en vijf vogels. Bij elkaar lijken deze 27 figuren een nog onbegrepen stripverhaal te vormen, een allegorie.

De ‘wirwar’ ontleed van de hoofdschakel met Sint-Joris

Ook de hoofdschakel (nr. 0) heeft een trapeziumvorm, zij het dat de basis ‘geknikt’ is. De gecombineerde vorm van het samenstel van de twee overliggende nevenschakels 7 en 8 is een ‘echo’ van de vorm van de hoofdschakel. Mede hierdoor ontstaat de symmetrielijlijn zoals weergegeven in afb. 8.

De hoofdschakel vertoont het klassieke tafereel van Sint-Joris als geharnaste ridder te paard in gevecht met de draak. Terzijde wordt het gevecht gadeslagen door de prinses met haar schaap. Het verbeeldt de eeuwige strijd tussen goed en kwaad en de overwinning van het Christelijke geloof op de heidense cultuur.²⁰

De geknotte en ontbladerde bloemstelen spruiten ook hier uit de onderhoeken (goed zichtbaar aan de achterzijde) en buigen in een u-vorm neerwaarts af vóór de hoofdvoorstelling, om daarna naar voren uit te monden in (mogenlijk) hopbloemen. Er gaat van deze vormgeving een coulissenwerking uit, van waaruit de hoofdvoorstelling naar voren treedt (afb. 11, links). De open ruimten zijn ook hier opgevuld met (grote) gekrulde bladornamenten. Ze zijn identiek met de grote bladornamenten van de nevenschakels en zijn aan de hand van dezelfde mallen gemaakt. Aan de onderzijde bevinden zich op- en aangesoldeerd drie kleine bladornamenten als bevestigingspunten voor aanhangsels;

Afb. 11 Hoofdschakel nr. 0. Links, voorzijde, vervaagd: Sint-Joris als ridder te paard in gevecht met de draak, links in de rechter onderhoek gadeslagen door de prinses met het schaap (zie ook afb. 1). Eén set krullend bladwerk (links, rechts gespiegeld) en onder drie maal bladwerk voor ophang-ogen. Scherp uitgelicht: twee u-vormig verlopende bladstelen, geknot en ontbladerd, die uitmonden in een bloem, als coulissen voor de hoofdvoorstelling. Bloemen en stelen zijn vergelijkbaar met die op de nevenschakel; de stelen zijn van geprofileerde rechte draad. Rechts: achterzijde. Gietsstukken: ondergrond (met drie ingeslagen zilvermerken), de draak, de gebroken lans, het paard, Sint-Joris, het kromzwaard, bos van vijf hanenveren als helmteken, de prinses, het schaap.

Foto's: links Rob Glastra, 3117-17, 2003; rechts RKa, 06923, 2014; bew. beiden RKa.

¹⁹ Krekel, 'Koningsketen' 6,7.

²⁰ L. Busine, 'De man de draak en de dood', in: L. Busine, M. Sellink, catalogus tentoonstelling *Glorie van Sint-Joris. De man, de draak en de dood*, Musée des Arts Contemporains au Grand-Hornu, Mons (Mons 2015) 11-17; [http://nl.wikipedia.org/wiki/Joris_\(heilige\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Joris_(heilige)) (geraadpleegd 3 mei 2014); <http://www.geestkunde.net/St-Joris-en-de-draak.shtml> (geraadpleegd 14 juli 2018).

daartussen nog twee kleinere bladornamenten. Meer bevestigingspunten voor aanhangsels heeft de kraag niet. Aan de achterzijde zijn de verschillende afzonderlijke gietstukken zichtbaar (afb. 11, rechts). Het zijn de ondergrond, de draak, de gebroken lans, Sint-Joris, zijn helmteken, het kromzwaard, de prinses en haar schaap. Het paard is uitgehold; waarschijnlijk om materiaal-spanning bij het solderen te vermijden. Deze fraaie gietstukken zijn zeer vakkundig vrijwel onzichtbaar aaneen gesoldeerd tot één stuk: hogeschool werk.²¹ Vergeleken met andere ‘Hollandse’ kragen van vóór 1588 met een geïntegreerde Sint-Joris voorstelling (Zevenbergen en Gorcum), is dit uniek.

De ondergrond heeft ook een trembleersteek. Op de ondergrond staan ingeslagen, een jachthoorn als meesterteken, het stadsteken Gouda gekroond en een Karolingische minuskel ‘l’ in een schild met ronde voet als de (‘jaar-’)letter van de keurmeester (afb. 11, rechts). Er is gekeurd volgens een onbekende Goudse ordonnantie; niet volgens een landelijk voorschrift.²²

Afb. 12 De aanhangsels van de Jacobakraag. Midden, Koningsvogel met Rooms-koninklijke kroon, vuurverguld zilver, met (later) afgeknipte poten; de uitneembare vleugels zijn verloren gegaan. Links en rechts, twee wapenschildjes; achterzijden zie afb. 14.
Foto Rob Glastra nr. 03117-15

De aanhangsel: een Koningsvogel met een bijzondere kroon en een ‘luikje’

Het zilveren lijf inclusief de kop van de koningsvogel is gesmeed evenals de staart. Het lijf, inclusief kop, bestaat uit twee aaneen gesoldeerde identieke helften; het lijf is hol. Op de borst en de rug is de soldeernaad nu opengebarsten. De linkerborst vertoont een dwars scheurtje.

Het lijf heeft op de rug aan weerszijden twee in de lengterichting lopende openingen (12 x 1,8 mm). Hierin waren ongetwijfeld de thans verloren losse vleugels gestoken. Op het

²¹ Met dank aan Jan van Nouhuys, zilversmid.

²² Kappers, ‘Keurtekens. De vroegste voorschriften’, 10-31.

oog zijn er geen soldeersporen; de randen zijn rondom wel merkwaardig ‘rafelig’. De uitneembaarheid van de vleugels is een zeldzaam voorkomende constructie (afb. 14).²³

Tussen deze openingen voor de vleugels, bevindt zich enigszins verschoven een langwerpige opening (9 x 5 mm) met een rondom opgesoldeerde rand die aan de staartzijde echter niet doorloopt. Het lijkt een zitting (afb. 14). De zitting is scheef gemaakt en lelijk gesoldeerd. Verderop (22 mm) bevindt zich een gaatje (3 mm) met het restant van eveneens een opgesoldeerd randje of zitting. Door beide solderingen is de graving van de veren verstoord; het zijn daarom toevoegingen nadat de graving was aangebracht. Het kwaliteitsverschil tussen deze toevoegingen en de rest van de vogel is opvallend. Deze toevoegingen zijn vrijwel zeker na het gereedkomen van de vogel aangebracht en door een andere zilversmid uitgevoerd. De suggestie is dat hier later een ‘luikje’ is gemaakt waarbij het gaatje een rol heeft gespeeld bij een vorm van sluiting. In de literatuur is een dergelijk ‘luikje’ niet gevonden. Inmiddels is in Schoonhoven een tweede vogel gevonden met een identiek ‘luikje’. Een volgende publicatie zal hier nader op ingaan.

De poten zijn asymmetrisch aangezet (gesoldeerd); alsof de vogel stapt. Dit is reden om aan te nemen dat de vogel enigszins gedraaid, schuin, gestaan heeft op een takje of ‘houtje’ zoals veel voorkomt bij andere bewaard gebleven exemplaren.

Lijf, kop en staart hebben een gelijkmatige, doorlopende en mooi gegraveerde verenstructuur. In de veren is telkens een veerpatroon gegraveerd. Op de kop, in de kroon, is doorlopend dit patroon ook aanwezig; de kroon is ná het graveerwerk heel fraai op de kop gesoldeerd; een contrast met de soldering bij het ‘luikje’. De onderzijde van de staart is niet gegraveerd, maar glad.

Afb. 13 Links, Arnt Beeldesnider / Arnt der Bilderschneider, het Sankt Georgsaltar, Nicolai-kerche, Kalkar, 1483-'87, WV 2. Detail van de Roomskoning of keizer van het Heilige Roomse Rijk, die daar meermaals is afgebeeld. Rechts, kop van de Koningsvogel aan de Jacobakraag. Foto links: foto Raimond Spekking, detail. [Datei:Georgsaltar St. Nicolai Kalkar im Museum Schmittgen-3789.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Georgsaltar_St._Nicolai_Kalkar_im_Museum_Schmittgen-3789.jpg) – Wikipedia (ger. 4 dec 2019).

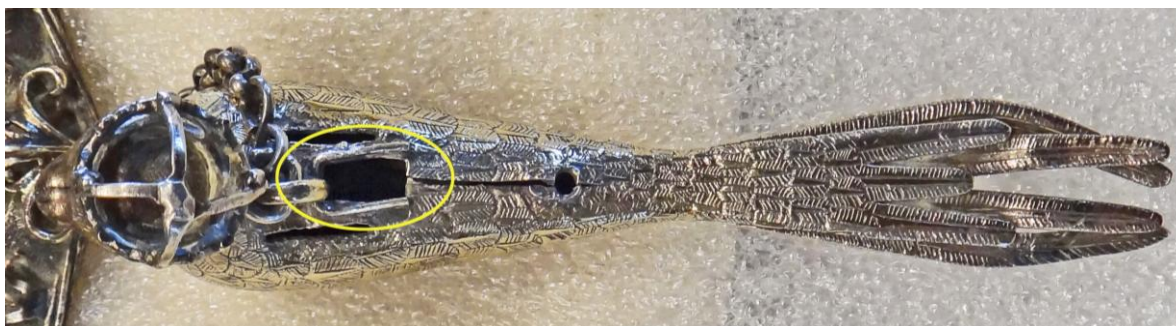
Rechts: foto RKa, detail van de kop van de Koningsvogel van de Jacobakraag.

²³ Vergelijk A.M. Koldewij (eindred.), *Zilver uit 's-Hertogenbosch van Bourgondisch tot Biedermeier* (Den Bosch 1985) de vogels in noot 24. Exemplaar met scharnierende vleugels, 166.

De keurtekens en het meesterteken op de onderzijde van de staart zijn eerder afgebeeld.²⁴ Het zijn dezelfde als die op de ondergrond van de hoofdschakel. Daardoor is zeker dat vogel en kraag bij elkaar horen; ze zijn door dezelfde ‘Meester met de Jachthoorn’ gemaakt en door dezelfde ‘Keurmeester met de L’ gekeurd in Gouda.

Koningsvogels of ‘gaaïen’, worden traditioneel aan schuttersketens aangetroffen. Ook losse exemplaren zijn bekend. In 's-Hertogenbosch bijvoorbeeld werden in 1985 twintig losse koningsvogels tentoongesteld.²⁵ De vogel van de Jacobakraag heeft een kromme snavel en een lange horizontaal platte staart. Zijn gegraveerde ogen zijn puntovaal met een duidelijke iris. De vleugels zijn verloren gegaan en zijn poten zijn (later) afgeknipt. Zijn kroon is beschadigd. Er is geen halsband.

De kroon op de kop heeft een onversierde hoofdband (afb. 13, rechts). Deze is verhoogd met (rondom) vier gepareerde punten en vier fleurons. De vier fleurons ondersteunen vier diademen die elkaar versprongen ontmoeten (geen volkomen kruisvorm). Er zijn sporen van een ornament(je) op het ontmoetingspunt. Door de diademen is de kroon een vroege koningskroon, hetgeen nog niet eerder bij andere vogels werd gezien.²⁶ Mogelijk refereert deze vorm aan de kroon van de Roomskoning van het Heilige Roomse Rijk.²⁷ De vergelijking met de keizer op het Sankt Georgsaltar in de Nicolaikirche in Kalkar dringt zich op (afb. 12 links).²⁸ Door deze kroon met diademen is de vogel van de Jacobakraag vergelijkenderwijs uniek.

Afb. 14 Koningsvogel, aanzicht bovenzijde. Afmetingen, lengte 113 mm, hoogte van de vogel over de kop, 52 mm, dikte van het lijf 24 mm. De vogel is over de soldeernaad op de rug en borst opengebarsten. Drie maal ‘ingeknipte’ staart; rechter staartveer (van boven gezien) gerepareerd. Links en rechts de inzetopeningen voor de vleugels. Midden, in geel ovaal, langwerpige opening (9 x 5 mm) met opgesoldeerde zitting (?). Rechts daarvan op de foto, gaatje (3 mm) met het restant van een opgesoldeerde zitting (?). Foto RKa, 04169 mei 2020.

²⁴ Krekel-Aalberse, ‘Koningsketen’, 6.

²⁵ Koldewij, *Zilver 's-Hertogenbosch*, 117, 158 (2), 159 (2), 161, 165, 166, 168, 172, 173, 174, 176, 177, 179 (2), 185, 186, 187 (2), 288.

²⁶ Heraldisch: ‘drie fleurons en twee parels’. Kroon: J.A. de Boo, *Heraldiek* (Bussum 1973) 85-90; idem, *Familiewapens. Kentekens van verwantschap* (Den Haag 2008) 64-67. Vergelijk: Koldewij, *Zilver 's-Hertogenbosch*, de vogels in noot 39; Busine, Sellink, *Glorie Sint-Joris* 228/9; A.M. Koldewij, ‘Een Antwerpse gildevogel uit 1536/1537 en zijn voorbeeld uit 's-Hertogenbosch’, *Antiek* 25 (1990) 462-465.

²⁷ De Rooms-koning werd na kroning door de paus, de nieuwe keizer van het Heilige Roomse Rijk; E. de Maesschalck, *De Bourgondische vorsten 1315-1530* (2; Leuven 2009) 176, afb. Frederik III uit 1480; idem, 200 afb. Maximiliaan I van Oostenrijk; https://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Gregor_V._kr%C3%B6nt_Otto_III.jpg, Paus Gregor V kroont Otto III van Beieren, afbeelding uit 1460 (geraadpleegd 11 juni 2020).

²⁸ M. Woelk (red.), *Catalogus tentoonstelling Arnt der Bildersneider. Meister der beseelten Skulpturen*, Museum Schnuettgen (Keulen 2020) 32, 126-137, i.h.b. 129, afb. 140, *Werken Verzeignisch* (WV) 2, 191.

De aanhangsels: twee schildjes uit de 16de eeuw

De twee schildjes (afb. 12, 15) dateren volgens de gravures op de achterzijden uit 1539 en 1560.²⁹ Deze schildjes zouden afkomstig zijn van twee 'schutterskoningen'. Door de bevestigingswijze met twee open s-oogjes bestaat geen zekerheid dat deze schildjes origineel bij de Jacobakraag horen. Zo waren de schildjes op de foto uit 1911 (afb. 2) in ieder geval van plaats verwisseld. Er is geen aansluiting gevonden met de weinige thans bekende Schoonhovense familiewapens.³⁰

Afb. 15 Voor- en achterzijde van de twee (aangelopen) zilveren wapenschildjes. De plaatsing links 1560, rechts 1539, is overeenkomstig de positie, van de voorzijden der schildjes op afb. 1, 8 en 12. Foto's RKa.

De blazoenering kan als volgt worden genoteerd.³¹ Links, gecontourneerd wapenschild, deels (vuur-)verguld zilver: I en IV twee afgewende zalmen; II en III een klimmende leeuw en een dubbelgeblokte schuinstaak van zeven blokken, gaande over de leeuw. Achterop dit schildje, gegraveerd 1560, gemonogrammeerd AD, onder, een bol op drie puntige poten, mogelijk een meesterteken.

Rechts, gecontourneerd wapenschild zilver, deels (vuur-)verguld: gedeeld, I een dubbelkoppige adelaar, en een schildhoek met omgewende gaande leeuw met barensteel van drie hangers over de borst en een uitgeschulpte schildzoom; II doorsneden: a. twee rozen en in een verhoogde schildvoet drie palen; b. drie lelies, 2 : 1. Achterop dit schildje, gegraveerd 1539 en VV ineen. Daarnaast een T-vormig handmerk, huismerk of meesterteken.

²⁹ N. Schadee, e.a., *Gouds zilver*, 46, cat. nr. 1, zegt abusievelijk 1561; Carasso-Kok, Van Halm, *Schutters*, cat. nr.11, p. 187, zegt abusievelijk 1591.

³⁰ Slechts een enkel Schoonhovens familiewapen is bekend. Er bestaat geen heraldisch onderzoek naar, of overzicht van Schoonhovense familiewapens of naar schepenzegels.

³¹ Met dank aan Hans Nagtegaal voor zijn aanwijzingen, email: 22 mei 2020. Helaas is Hans kort nadien overleden.

De kraag: vuurverguld zilver met een goed gehalte en afkomstig uit Augsburg

Dat de kraag ‘verguld’ is geweest werd één maal in 1952 opgemerkt.³² Technisch-fysisch onderzoek (röntgenspectraalanalyse) bij WaarborgHolland te Gouda toonde dit nu definitief aan. De aanwezigheid van goud en residu kwik bewezen daarbij dat de gehele kraag voor en achter vuurverguld is (afb. 16).³³ Bij de aanhangsels zijn geen metingen verricht, maar op het oog is de aanhangende koningsvogel duidelijk ook vuurverguld evenals sommige heraldische delen van de 16de eeuwse schildjes. Het oorspronkelijk ‘gouden’ uiterlijk van de kraag kan digitaal ook worden gereconstrueerd. Dit aspect van ‘de ware gedaante van de Jacobakraag’ is eveneens in afbeelding 1 weergegeven.

Afb. 16 Röntgenspectraalanalyse bij WaarborgHolland te Gouda, 4 maart 2019, aangevraagd door het Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven. Dit niet-destructief onderzoek werd uitgevoerd door John Beringen (foto links). Foto rechts, de Jacobakraag in de onderzoekapparatuur. Foto's RKA.

Het zilveragehalte, zo bleek uit de röntgenspectraalmetingen, bedraagt circa 921/000 terwijl in combinatie met het goud van de vergulding een totaal edelmetaalgehalte van 944/000 berekend kon worden.³⁴ Hierdoor voldeed de kraag kennelijk aan het sinds 1467 voorgeschreven gehalte van 11 penning 8 grein, waarin de remedie van 1 grein (of 2 grein sinds 1489) niet begrepen mocht zijn (sic).³⁵ Modern gezegd was het voorgeschreven dus gehalte 944/000 met een tolerantie min 0/000 plus 35/000, ofwel tussen 944/000 en 979/000. Dat de kraag ook op alle onderdelen geheel voldeed aan de geldende voorschriften wordt indirect ook aangetoond door de zeven trembleerstekten.

De kraag is destijds op zeven verschillende plaatsen en evenzoveel verschillende onderdelen duidelijk zichtbaar op gehalte onderzocht 'op de steek'.³⁶ Zelfs het aangesoldeerde

³² Catalogus tentoonstelling *Vier eeuwen Nederlands zilver*, Gemeentemuseum (Den Haag 1952) cat. nr. 221. Vermelding ‘verguld’ zonder verdere argumentatie of specificatie.

³³ Met dank aan Arjenne Bouwknecht, curator Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven, die bemiddelde, en aan John Beringen, WaarborgHolland te Gouda, die de röntgenspectraalanalyse uitvoerde op 4 maart 2019; J. Beringen, Rapport WaarborgHolland, 4 maart 2019, thans in archief Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven.

³⁴ Het gehalte van de aanhangsels is niet bepaald.

³⁵ Kappers, ‘Keurtekens. De vroegste voorschriften’, tabel 2, 3, 5.

³⁶ Zeven trembleerstekten: op vogelstaart, ondergrond van de hoofdschakel, achterzijde van de schakels 1 en 5 (het schuinkruis), 2 en 3 (blad), en de vederbos (de linkerveer); H. van der Zwaag, ‘Het zilveronderzoek op de steek’, in: L. van den Bergh-Hoogterp (eindred.), *De Stavelij Jaarboek 2006*, (Bilthoven 2006) 113-118, ald. 115-116, Methode 4.

helmteken -de vederbos van vijf haneveren- is in de linker veer met de steek beproefd. Dit onderzoek getuigt van een grote mate van zorgvuldigheid bij de 'Keurmeester van de L'. Hij sloeg zijn keurmerk af op de ondergrond van de hoofdschakel zowel als op de staart van de aanhangende vogel. De letter van het keurmerk is een Karolingische minuskel;³⁷ hij staat in een schild met ronde voet. Deze zorgvuldige wijze van gehalte-onderzoek en het afslaan van keuren is, vergeleken met andere zilveren stukken uit deze periode, zeer uitzonderlijk en voor Holland zeker uniek.

De röntgenspectraalanalyse van sporenelementen in de kraag bracht aan het licht dat het zilver afkomstig is uit zilvermijnen in de regio Augsburg in Duitsland.

Schade, restauraties, reparaties en toevoegingen

De knoop van het scharnier van schakel nr. 7, links, is vakkundig gerepareerd, maar heeft nu nog een scheurtje. Onduidelijk is wanneer deze reparatie is uitgevoerd. De knopen van nrs. 2, 4 en 6 hebben minuscule scheurtjes van ca. 6 mm. Schakel nrs. 5 en 6 hebben aan de centrumzijde beide een opgesoldeerd buisje van 8 x 3,5 mm; vermoedelijk voor de bevestiging van een hulpkettinkje voor vormbehoud en comfort bij het dragen van de kraag. Onduidelijk is of dit een latere toevoeging is. Verder zijn op de kraag geen sporen van andere reparaties, professionele verwijderingen of toevoegingen aangetroffen anders dan de kettinkjes. De Jacobakraag van ruim 500 jaar oud is dus uitzonderlijk gaaf.

De vogel is er slechter aan toe. De soldeernaad van de twee helften is opengebarsten over de borst en rug (afb. 14). De linkerborst vertoont ook een dwars scheurtje. De poten zijn afgeknipt en de vleugels zijn verloren gegaan (afb. 12, 14). De kroon is beschadigd (afb. 13). De 'zitting van het luikje' is lelijk gesoldeerd en lijkt daarom een latere reparatie. Of is het toch een latere toevoeging? Een staartveer van de vogel, uiterst rechts van onder en in vluchtrichting gezien, is afgebroken. Het is met circa 20 mm zilver als vervanging aangevuld en met een lelijke soldering gerepareerd. Er mist visueel een staartveer in het midden; hoe en waar deze heeft vastgezet is onduidelijk. Mogelijk speelt het ronde gaatje en het 'luikje' hierbij een rol.

Afb. 17 Het eerste onderzoek aan de Jacobakraag, v.l.n.r. Gemke Jager, Annelies Krekel, Rene Kappers. Stadhuis Schoonhoven, 14 mei 2003, t.b.v. tentoonstelling 'Glansrijk Gewonnen', Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkemuseum 2003.

Foto Rob Glastra.

³⁷ Met dank aan prof.dr. Eef Overgaauw, *Leiter der Handschriftenabteilung, Staatsbibliothek zu Berlin*, email eef.overgaauw@sbb.spk-berlin.de, correspondentie 22-24 nov. 2015; H. Enzenberger, 2000/2010 <http://www.hist-hh.uni-bamberg.de/hilfswiss/schriftarten2.html#gotisch> (geraadpleegd 22 nov. 2015).

Tot besluit: de ware gedaante beschreven

‘De ware gedaante van de Jacobakraag’ is een drie-dimensionale en afgeknot-kegelvormige zilveren schutterskraag die geheel vuurverguld is. Hij dateert uit de tweede helft van de 15de eeuw. Oorspronkelijk kende de kraag elf schakels; door diefstal in 1864 zijn het er nu nog negen. De twee sets kettinkjes zijn een reparatie die is uitgevoerd tussen genoemde diefstal in 1864 en de eerste tentoonstelling in Gouda in 1872.

Het ontwerp van de kraag als geheel is gebaseerd op een afgeknotte kegel. Door standaardisatie van de schakels is de kraag een efficiënt ontwerp. Elke nevenschakel is een trapezium met diagonaal kruisende bloemstelen waaraan een bloem zit. De open ruimten zijn opgevuld met een linker en een rechter set van twee krullende bladeren uitlopend in spiraalranken. Op de kruisende bloemstelen zijn boven elkaar steeds een beladen knoestig schuinkruis en een voetboog geplaatst.

Per schakel is het standaardontwerp telkens aangevuld met verschillende mytische figuren, vogels en dieren die een nog onbekende allegorie vertellen.

De hoofdvoorstelling staat geheel op een eigen schakel. Ook deze hoofdschakel heeft een trapeziumvorm maar dan met een geknikte basis. De bloemstelen wijken hier u-vormig; ze vormen als het ware de coulissen van de voorstelling. De ‘Sint-Joris en de draak’ is opgebouwd uit aparte fraaie gietstukken die met groot vakmanschap aaneen gesoldeerd zijn tot één voorstelling. De Jacobakraag wijkt daarmee af van kragen waarbij de hoofdvoorstelling uit losse onderdelen op één of twee schakels van een kraag of keten is samengesteld. Op dit punt is de kraag uniek.

Elke nevenschakel draagt een voetboog die verwijst naar de begunstigde of eigenaar, de voetboogschutters. Het steeds aanwezige knoestig schuinkruis, dat beladen is met een vuurslag met een vlammenbundel van zeven vlammen, verwijst mogelijk naar een Bourgondische landsheer die mogelijk de donor van de Jacobakraag was.

De kraag zelf is vrijwel gaaf. De aanhangende Koningsvogel is zwaar beschadigd. Hij draagt een Rooms-koningskroon die de vogel uniek maakt. In de rug van de vogel is een onbegrepen ‘luikje’ aanwezig.

De kraag en bijbehorende koningsvogel zijn beide gekeurd volgens een (onbekend) stedelijk voorschrift van Gouda. De zilversmid kan ook afkomstig zijn geweest uit omliggende steden. Het gehalte aan edelmetaal komt na röntgenspectraalanalyse (berekend) uit op 944/000. Dit komt overeen met het door de landsheer in zijn muntordonnantie voorgeschreven gehalte. Het zilver van de kraag komt uit mijnen rond Augsburg.

Afb. 18 Expositie van de Jacobakraag in Schoonhoven. Tot 2013 in de Commissiekamer van het Stadhuis te Schoonhoven (links). Vanaf 2013 in het Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven, Zilverzaal, in de vitrine uiterst rechts. Foto's RKA.

Naschrift; nieuwe vragen

De beschrijving van de ‘ware gedaante van de Jacobakraag’ leidt tot nieuwe onderzoeksvragen. Voorlopig staan de volgende genoteerd. Wat is de *provenance* van de kraag? Wie gaat er schuil achter het beladen knoestige schuinkruis, wie is mogelijk de donor van de kraag, en met welk motief? Welke figuren staan er op de schakels van de kraag en wat is de hier verbeelde allegorie? Waartoe diende het ‘luikje’ in de rug van de Koningsvogel? Is de hoofdvoorstelling van Sint-Joris en de draak terug te voeren op een of meer voorbeelden? Heeft het prominent aanwezige en apart aangesoldeerde helmteken, een verenbos van vijf haneveren, een bijzondere betekenis? Wat levert een vergelijkend onderzoek op met ‘Hollandse kragen voor de alteratie’ zoals die van Dordrecht, Gorkum, Zevenbergen en Amsterdam? Wat kan er gezegd worden over de maker van de Jacobakraag, de Meester met de Jachthoorn? In volgende artikelen komen deze vragen aan de orde.

Met dank aan

Bij het onderzoek aan de Jacobakraag stond ook ik sinds 2003 op schouders van anderen om verder te kunnen kijken: Gemke Jager, Annelies Krekel, Arjenne Bouwknecht, Bart Ibelings, Dick Mentink, Dirk Jan Biemond, Louise van den Bergh, Jaco Zuijderduijn, Eef Overgaauw (Berlijn), John Beringen, Hans Nagtegaal (†), Janjaap Luijt, Dick Dekker, Kees Planqué, Roel Wiechers, Alle Diederik de Jonge, Pieter Biesboer, Barend van Benthem, Rob Glastra, Hennie Verhoef, Jan Verhoeven (†), Bert van den Boogert, Ad de Vaal, Jan van Nouhuys, Dick van de Lagemaat, Cees de Bruyn, Gerard Waardenburg en Rogier ‘Roax’ de Groot. Allen zeer bedankt.

Bijlage 1 Tentoonstellingen sinds 1872

Overzicht van de acht tentoonstellingen waar de Jacobakraag te bewonderen viel. Met opgave van de daarbij vermelde datering van de kraag. Samengesteld in samenwerking met Bart Ibelings.

1872 *Catalogus Arti Legi Tentoonstelling van Goudsche-oudheden, bij gelegenheid van het 600 jarig jubilé der stad, geopend 27 juli 1872* (Gouda 1872) nr. 791 ‘Zilveren ringkraag, geschenk van J.v.B. (*sic*) aan de voetboogschutters ...’ (inzender Stad Schoonhoven). Catalogus zonder afbeeldingen.

1880 *Catalogus der tentoonstelling van kunstvoorwerpen in vroeger eeuwen uit edele metalen vervaardigd*, *Arti et Amicitiae* (Amsterdam 1880) nr. 858: ‘15 eeuw’.

1951 *Catalogus tentoonstelling Bourgondische pracht: van Philips de Stoute tot Philips de Schone*, Rijksmuseum (Amsterdam 1951) nr. 221: zonder datum.

1952 *Catalogus tentoonstelling Vier eeuwen Nederlands zilver*, Gemeentemuseum (Den Haag 1952) nr. 221: ‘tweede helft 15e eeuw’.

1958 *Catalogus tentoonstelling Middeleeuwse kunst der Noordelijke Nederlanden* (Amsterdam 1958) p. 232, nr. 372, afb. 159: ‘omstreeks 1480’.

1980 *Catalogus tentoonstelling Gouds zilver. N. Schadee, Gouds zilver. Werk van Goudse zilversmeden (tot 1813)* (Gouda 1980) p. 46: ‘Schuttersketen 2de helft 15de eeuw [...] jaarletter L’, 21: ‘jaarletters [...] 2de helft 15de eeuw’.

1988 *Catalogus tentoonstelling Schutters in Holland. Kracht en zenuwen van de stad* (Zwolle/Haarlem 1988) nr.11: ‘Kunstenaar [...] werkzaam laatste kwart van de 15de eeuw [...] jaarletter L 1487?’.

2003 *Tentoonstelling Glansrijk Gewonnen*, Nederlands Goud-, Zilver- en Klokken-museum (Schoonhoven 2003) geen catalogus. Hierover A. Krekel-Aalberse, ‘Koningsketen van het Sint Joris of Voetbooggilde in Schoonhoven’, *Cachet* 24 (2003), p. 6-7: ‘vermoedelijk uit 1487’.

Colofon december 2021, aflevering 4

De *Zilver Histograaf Schoonhoven* is een historisch periodiek over ‘de geschiedenis van de 1000 Meesters die het deden en doen, hun werk en hun stad.’ Afleveringen verschijnen regelmatig, in *open access*, via de gelijknamige website www.ZilverHistograaf.nl.

De Zilver Histograaf Schoonhoven verschijnt onder auspiciën van het *Schoonhovens Goud- en Zilversmidsgilde Sint Eloy*. Het verschijnt in *open access*, gratis toegankelijk voor iedereen, op het *worldwide web*. De website biedt de afleveringen aan. Er is tevens een ‘Schatkamer’ of *repository* waarin elders reeds verschenen publicaties over de geschiedenis van Schoonhoven als Zilverstad bijeen gebracht zijn.

Jaarboek. Aan het eind van elk kalenderjaar wordt digitaal een Jaarboek samengesteld met de verschenen afleveringen. Print of druk van afleveringen en Jaarboek door derden is vrij van onze rechten.

Abonneren is gratis. Opgeven, wijzigingen en afzeggen kan/moet men zelf doen op de website van de Zilver Histograaf Schoonhoven, www.zilverhistograaf.nl

Abonnees worden per email geïnformeerd over het verschijnen van nieuwe afleveringen. De Zilver Histograaf Schoonhoven wordt, desgewenst, gratis digitaal aangeboden aan de leden van geïnteresseerde historische verenigingen, geïnteresseerde ‘vrienden van’ de diverse Nederlandse musea met een edelmetaalcollectie.

Publicaties: Aangeboden artikelen worden *peer reviewed* door de (gast-) redacteurs. Het auteursrecht blijft berusten bij de auteurs.

Artikelen en/of kopij kunnen worden aangeboden bij het secretariaat van de redactie: lpvdkolk@hetnet.nl. Alle bijbehorende afbeeldingen die niet gemaakt zijn door de auteur, dienen vrij van rechten aangeboden te worden. De Zilver Histograaf Schoonhoven, i.c. de Stichting HEK, aanvaardt in deze geen enkele aansprakelijkheid.

Richtlijnen voor auteurs: www.ZilverHistograaf.nl/richtlijnauteurs.

Redactie

Rene Kappers, hoofdredacteur

Loek van der Kolk, redactiesecretaris

Gemke Jager, redactielid

mw. Cristel Stolk, redactielid

Ferry Mol, redactielid

Rogier de Groot, webmaster

Dick Mentink, adviseur

Janjaap Luijt, gastredacteur van ‘De ware gedaante van de Jacobakraag’

rene.kappers@live.nl

redactie@zilverhistograaf.nl

info@gemkejager.nl

c.stolk@samh.nl

ferrymol4@gmail.com

rogier@roaxdesign.com

d.mentink1@planet.nl

luijt@agandau.nl

Vormgeving: Roax Design, Schoonhoven

Cover: Ton van Velsen, Hilversum

ISSN: 2772-4867

De Stichting HEK, Historische Encyclopedie Krimpenerwaard, is de rechtspersoon die de uitgever is van de *Zilver Histograaf Schoonhoven*.

Bestuur:

Han Goutier, voorzitter

Gemke Jager, secretaris-penningmeester

Rene Kappers, lid

info@nederlandje.nl

info@gemkejager.nl

rene.kappers@live.nl